

Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

SINIRAŞAN SULAR KAPSAMINDA DİCLE VE FIRAT NEHİRLERİNİN TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Soner ÇELİK

Tez Danışmanı
Yrd. Doç.Dr. Özlen KÜNÇEK ÇELEBİ

Ankara, 2013

SINIRAŞAN SULAR KAPSAMINDA DİCLE VE FIRAT NEHİRLERİNİN
TÜRKİYE – SURİYE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

Soner ÇELİK

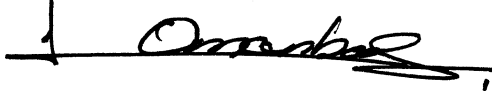
Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2013

KABUL VE ONAY

Soner ÇELİK tarafından hazırlanan “ Sınıraşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat Nehirlerinin Türkiye – Suriye İlişkilerine Etkisi ” başlıklı bu çalışma 25.10.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

: Prof.Dr. Mehmet TOMANBAY

Üye

:Yrd. Doç.Dr. Özlen KÜNÇEK ÇELEBİ

Üye

:Yrd. Doç.Dr. Elif GÖZDAŞOĞLU KÜÇÜKALIOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Mehmet TOMANBAY

Sos. Bil. Enstitüsü Müd.

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin ..... Yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tarih: 25.10.2013

Soner ÇELİK

ÖZET

ÇELİK, Soner, “ **Sınıraşan Sular Kapsamında Dicle ve Fırat Nehirlerinin Türkiye – Suriye İlişkilerine Etkisi** ”, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2013.

Tüm canlıların yaşamı için en gerekli maddelerden biri sudur. Canlı yaşamı, susuz mümkün değildir. Bu nedenle tarih boyunca bütün medeniyetler büyük akarsu kıyılarında kurulmuştur.

Doğal olarak bir akarsu, kaynağından sona erdiği noktaya kadar yatağı ve kolları ile bir bütündür. Ancak, toplumların devlet olarak örgütlenmesi, bu doğal bütünlüğü yapay bir şekilde bölmekte ve aynı akarsuyun değişik kesimleri, farklı devletlerin egemenlik alanları altında kalmaktadır. Bu durum, devletlerarasında önemli sorunlara neden olmaktadır.

Akarsulardan faydalanma Türkiye açısından da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Akarsuların akış yönüne göre, aşağı kıyıdaş olduğu akarsularda -örneğin Meriç, Tunca, Asi- diğer komşu devletlerin faydalanma eylemlerinden etkilenmekte, buna karşılık yukarı kıyıdaş durumunda bulunduğu akarsularda -örneğin Dicle ve Fırat- giriştiği ve girişeceği faydalanma eylemleri diğer devletleri etkilemektedir.

Bu tezin amacı, Dicle ve Fırat nehirlerinin, Türkiye-Suriye ilişkilerinde oynadığı rolün önemini incelemektir. Çalışmanın temel çıkış noktası, son dönemde Batılı otoritelerin ve yazarların, özellikle Ortadoğu ülkeleri için, sıkça “su savaşları” senaryoları üretmeleri ve bunu dile getirmelerindeki doğruluk payını araştırmaktır. Konuyu tahlil edebilmek için Türkiye ve Suriye arasında gelişen su sorunlarının anlaşılması ve açıklanması gerekmektedir. Bu sebeple, Dicle ve Fırat nehirlerinden faydalanmada ortaya çıkan sorunların bazılarının değerlendirilmesi yapılmaya çalışılacaktır. Suyun neden sorun olduğu ve nasıl çözülebileceği bilimsel açıdan incelenecektir.

Anahtar Sözcükler

Sınıraşan Su, Dicle, Fırat, Uluslararası Hukuk, Türkiye, Suriye

ABSTRACT

CELIK, Soner, “ **The Effects of Transboundary Waters Euphrates and Tigris Rivers to The Relationship Between Turkey and Syria**”, Master Thesis, 2013.

As is well known, water is one of the most fundamental elements for all the living beings. Life is not possible without water. For this reason, most of the ancient civilizations were founded on the banks of rivers throughout the history.

A river is ought to be considered as a whole with its tributaries from its origin till it reaches the sea. International community is composed of states and transboundary rivers fall into the territories of various states. For this reason, those waters ought to cross through the territories of states, meaning that different parts of the same river are under the sovereignty of different states. Such a watercourse creates disputes between the neighbor states due to their conflicting interest and benefits for the utilization of the waters.

In Turkey, we also face serious problems stemming from the utilization from waters. According to their directions of current, with the rivers that start in different countries end flow into Turkish territories such as Meric, Tunca, Asi Turkey is affected by the water utilization acts of other neighbouring countries. By the some taken with the rivers that start in Turkey end flow into neighbouring countries such as Tigris and Euphrates, Turkey’s attempt of water utilization acts other countries.

The aim of this thesis is to investigate the effects of Euphrates and Tigris rivers to the relationship between Turkey and Syria. The basic starting point of the study is the scenarios produced by the western authorities and the writers about water wars, especially among Middle East countries and the investigation of the accuracy of the scenarios. In order to analyze the subject, the water problems appeared between Turkey and Syria should be understood and explored. Some of the problems occurring from the utilization of Tigris and Euphrate rivers will be evaluated. Why water is a problem and how it can be solved will also be deal with in a scientific manner.

Key Words

Transboundary Waters, Tigris, Euphrates, International Laws, Turkey, Syria

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	iii
KISALTMALAR DİZİNİ	v
ÇİZELGELER DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SINIRAŞAN SU KAVRAMININ TARİHSEL ARKA PLANI

1.1. SINIRAŞAN SU KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ.....	7
1.1.1. Ortak Sular	9
1.1.2. Uluslararası Nehir	10
1.1.3. Uluslararası Nehir Havzası	12
1.1.4. Paylaşılan Doğal Kaynak.....	15
1.1.5. Sınıraşan Su Kavramı	18
1.2. SINIRAŞAN SU KAVRAMININ HUKUKSAL GELİŞİMİ.....	20
1.2.1. Mutlak Egemenlik Doktrini	20
1.2.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini	22
1.2.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini.....	24
1.2.4. Hakkaniyete Uygun Kullanım Doktrini	27
1.2.5. Uluslararası Hukuk Enstitüsü	30
1.2.6. Uluslararası Hukuk Derneği	31
1.2.7. Uluslararası Hukuk Komisyonu	33
1.2.8. Avrupa Birliği Su Müktesebatı.....	35

İKİNCİ BÖLÜM
İKİ ÜLKE SU KAYNAKLARI VE SINIRAŞAN SULAR KONUSUNDA
YAKLAŞIMLARI

2.1. SURİYE'DEKİ SU KAYNAKLARI	37
2.2. SURİYE'NİN SINIRAŞAN SU SORUNUNA BAKIŞI	39
2.3. TÜRKİYE'DEKİ SU KAYNAKLARI	41
2.4. TÜRKİYE'NİN SINIRAŞAN SULAR SORUNUNA BAKIŞI.....	47
2.4.1. Türk Dış Politikası Kapsamında Yaklaşımı	51
2.4.2. 2003 Sonrası Dönemi Türk Dış Politikası Kapsamında Yaklaşımı.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE VE SURİYE ARASINDA SINIRAŞAN SULAR İLE İLGİLİ KRİZ
OLUŞUMLARI VE MÜZAKERELER SÜRECİ

3.1. KRİZ OLUŞUMU ÖNCESİ DURUM	67
3.2. TÜRKİYE VE SURİYE ARASINDA FIRAT-DİCLE HAVZASINDA	
KRİZLER	69
3.3. MÜZAKERELER SÜRECİ	72
3.4. ORTAK TEKNİK KOMİTE TOPLANTILARI	74
3.5. TÜRKİYE-SURİYE ARASINDAKİ 1987 PROTOKOLÜ	79
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	86

KISALTMALAR DİZİNİ

- AB** : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
CYBIL : Canadian Yearbook of International Law
DSİ : Devlet Su İşleri
GAP : Güneydoğu Anadolu Projesi
IJC : International Court of Justice
Kwh : kilovat saat
OTK : Ortak Teknik Komite
SÇD : Su Çerçeve Direktifi
UHD : Uluslararası Hukuk Derneği – International Law Association
UHE : Uluslararası Hukuk Enstitüsü– International Law Institute
UHK : Uluslararası Hukuk Komisyonu– International Law Commission
YILC : Yearbook of the International Law Commission

ÇİZELGELER DİZİNİ

Tablo 1. Suriye'nin Su Kaynakları (Milyon m ³ /Yıl)	38
Tablo 2. Suriye'de Fırat Nehri'ni Besleme Kaynakları	39
Tablo 3. Türkiye'nin Su Potansiyeli	45
Tablo 4. Türkiye'nin Önemli Barajları.....	46
Tablo 5. Üç Aşamalı Plana Göre Tespit Edilen Ölçüm İstasyonları.....	48

GİRİŞ

Bilindiği gibi, tüm canlıların yaşamı için en gerekli maddelerden biri sudur. Canlı yaşamı, susuz mümkün değildir. Bu nedenle tarih boyunca bütün medeniyetler büyük akarsu kıyılarında kurulmuştur.

Görünürde bol miktarda olduğu sanılan tatlı su, çoğu kez faydalanma için elverişli değildir. Yüksek hızla akan sularda çok ufak parçacıklar halinde bulunan çeşitli tuz ve mineraller eriyebilmekte ve bu haliyle de canlıların faydalanmasına elverişli olmamaktadır.

Suyun en önemli özelliklerinden biri, hareketli oluşudur. Su yeryüzünden buharlaşıp atmosfere gider ve yağış olarak tekrar yeryüzüne düşer. Bir kısmı toprak tarafından emilirken, diğer bir kısmı da, bir yatak içinde toplanıp, belli bir yönde hareket ederek bir denize ya da göle dökülür. Bir yatak içinde toplanıp akan ve devamlılık gösteren sulara “akarsu” adı verilir.¹

Doğal olarak bir akarsu; kaynağından sona erdiği noktaya kadar yatağı ve kolları ile bir bütündür. Ancak, toplumların devlet olarak örgütlenmesi, bu doğal bütünlüğü yapay bir şekilde bölmekte ve aynı akarsuyun değişik kesimleri, farklı devletlerin egemenlik alanları altında kalmaktadır. Bu durum, devletlerarasında önemli sorunlara neden olmaktadır.

Devletlerarasındaki en önemli sorunları, sınırların saptanması ve devletlerin değişik faydalanma eylemlerinin uzlaştırılması gibi iki temel başlıkta toplayabiliriz.

Sınırların saptanması sorununun günümüzde belirli bir çözüme kavuşturulduğunu söylemek mümkündür. Ancak, aynı durumun faydalanma eylemleri açısından geçerli olduğunu değişik nedenlerden ötürü söylenememektedir.

---

¹ Reşat İzbirak, **Sular Coğrafyası, Akarsular ve Göller**, C. II, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1962, s. 8.

Uluslararası hukukun uzun yıllar akarsularla ilgili temel sorunu olan ulaşım 19. yüzyılın sonlarından itibaren önemini yavaş yavaş kaybetmeye başlamış ve diğer faydalanma eylemleri bazı gelişmeler nedeniyle ön plana çıkmıştır.

Bu gelişmelerden biri, dünyanın siyasal yapısındaki değişimdir. 1919 yılından başlayıp II. Dünya Savaşı'nın sonunda bazı imparatorlukların parçalanması, birçok yeni küçük devletin doğmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, doğal bir bütün olan akarsular, sınırlarla yapay olarak bölünmüş ve devletlerarasındaki uyumsuzluklar artmıştır.

Suyun kullanımı ile ilgili ulaşım dışındaki diğer önemli faktörler teknolojik gelişme ve artan su ihtiyacıdır. Özellikle suyun depolanma ve saptırılması konusundaki teknolojik gelişmeler, devletlerin bütün imkânlarını kullanarak akarsulardan faydalanma yoluna gitmelerine sebep olmuş ve bu da önemli sorunları beraberinde getirmiştir. Bir diğer faktör olan artan su ihtiyacı iki nedenden kaynaklanmaktadır. Birincisi, endüstride gittikçe artan su ihtiyacı, ikincisi ise hızla artan dünya nüfusudur.

Devletlerin akarsulardan faydalanmaları uluslararası alanda önemli sorunlar çıkarmaktadır. Akarsuyun akış yönünde aşağıda olan devletler, kendilerine göre yukarıda bulunan devletlerin faydalanma eylemlerinden etkilenmekte, bu da uluslararası alanda çıkar çatışmalarına neden olmaktadır. Özellikle tüketici araçlarla yapılan faydalanmalar ve kirlilik günümüzde en önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeryüzündeki bütün akarsular, kuşkusuz uluslararası hukuk açısından önem taşımaz. Kaynağından sona erdiği noktaya kadar yatağı ve kollarıyla bir devletin sınırları içinde kalan akarsular, o devletin egemenliğine tabi olacağından, uluslararası hukuku ilgilendirmez. Buna karşılık iki veya daha çok devleti kesen ya da ayıran sular, uluslararası hukuk alanında faydalanma eylemleri açısından önemli sorunlar doğurmaktadır.

Coğrafi konumu nedeniyle akarsuyu diğer devletlerden önce kullanabilen devletlerin faydalanma eylemleri, suyun niceliğine ve niteliğine etki ederek aynı akarsuyun aşağı kesiminde yer alan devletlerin faydalanma eylemlerini önemli derecede etkilemektedir. Böylelikle, yukarı devlet - aşağı devlet çatışması ortaya çıkmaktadır.

Bunun yanında, bir akarsuyun değişik kesimlerini egemenliklerinde bulduran devletler, faydalanma eylemlerine değişik zamanlarda da başlayabilmektedirler. Bu yüzden, suları önce kullanan devlet belirli bir miktar suyu kendi faydalanma eylemleri için kullanacağından faydalanmaya sonradan başlayan devlet ile yeterli su bulunmayan devlet arasında da uyuşmazlıklar görülmektedir.

Gerek coğrafi konumdaki farklılık gerek zaman içindeki gelişme farkından doğan uyuşmazlıklar, uluslararası hukuk alanında, özellikle 21.yy' da çözüm bekleyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Acaba birden fazla devleti kesip geçen ya da ayıran bir akarsudan kıyıdaş devletin faydalanma hakkı var mıdır? Böyle bir hak var ise, bunun kapsamı ve sınırı nasıl tespit edilecektir?²

Akarsulardan ulaşım dışında faydalanma, Türkiye açısından da önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Akarsuların akış yönüne göre, aşağı kıyıdaş olduğu akarsularda -örneğin Meriç, Tunca, Asi- diğer komşu devletlerin faydalanma eylemlerinden etkilenmekte, buna karşılık, yukarı kıyıdaş durumunda bulunduğu akarsularda -örneğin Dicle ve Fırat- giriştiği ve girişeceği faydalanma eylemleri diğer devletleri etkilemektedir.

Keban barajı ile başlayan Fırat Nehri'nden faydalanma eylemleri, daha sonra bir seri baraj ve sulama sisteminden oluşan ve Türkiye'nin ekonomisine oldukça önemli katkılar sağlayacak GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) ile önemli bir aşamaya gelmiştir. Cumhuriyet Döneminin en büyük yatırımlarından biri olarak kabul edilen GAP, 70.000 km² yi aşan bir alana yayılmaktadır.

---

² Cem Sar, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1970, s. 6.

Proje, bölgede yer alan Gaziantep, Şırnak, Adıyaman, Batman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin ve Siirt illerini kapsamaktadır. GAP bağımsız bir proje olmayıp, bölgede tasarlanan sulama ve enerji amaçlı 13 adet projeden oluşmaktadır. Bu projelerin 7'si Fırat 6'sı ise Dicle havzasında yer almaktadır. Türkiye bu nehirlerden faydalanma konusunda büyük bir proje başlatmış ve projenin önemli bir kesimini bitirmiştir.

Ayrıca, Türkiye bu suların faydalanırken mutlak egemenlik iddiasında bulunmamakta ve aşağı kıyıdaş devletler olan Suriye ve Irak'ın uluslararası hukukla korunan haklarını gözeterek akarsulardan "makul" bir pay almasını öngörmektedir. Türkiye'nin faydalanma eylemleri, Dicle ve Fırat nehirleri ile bölgedeki diğer su kaynakları dikkate alındığında, bu ölçüye uygun bulunmaktadır. Türkiye'nin söz konusu suların makul bir pay alması kendisi için hayati bir önem taşımakta olup GAP projesinin tamamlanması ile birlikte bölgenin yaşam şartları büyük ölçüde iyileşecektir.

Bölgedeki su sorununa ilişkin yayın ve beyanlarda, Türkiye'nin bölgede su fazlası olan tek ülke olduğu ve barajlar vasıtasıyla Fırat ve Dicle sularının güneye akmasını önlediği, suyu bir siyasi baskı aracı olarak kullanmayı amaçladığı, su konusunda komşuları ile işbirliğine yanaşmadığı en sık rastlanan görüş ve iddialardandır.

Oysa Türkiye su fazlasına sahip bir ülke değildir. Şimdilik yeterli su kaynaklarına sahip olmakla birlikte, yakın bir gelecekte bu kaynakların ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda kalmaya namzettir. Türkiye'nin yıllık su potansiyeli 196 milyar m³'e yaklaşmaktadır. Bu ise kişi başına yıllık 3.000 m³ su demektir.

Söz konusu suların yarım fazlasının Türkiye topraklarında olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu miktar suyu kullanmaya hakkı olduğunun kabul edilmesi gerekir. Zira günümüz uluslararası hukuk kurallarının kabul ettiği kıstas, her devletin akarsuların kendi ülkesi içindeki kesiminden makul bir faydalanma payına sahip olmasıdır. Bunun aksini ileri sürmek, Türkiye'nin ulusal anlamda kendine ait olan egemenlik yetkisini diğer devletlerin rızasına bırakmak anlamına gelir ki, bunun da uluslararası hukuka uygun bir tarafı bulunmamaktadır.

Aşağı kıyıdaş devletlerden Suriye, Türkiye'nin faydalanma konusunda sınırlı bir egemenliği olduğunu ileri sürerken, bu konuda kendileri de mutlak bir egemenliği varmış gibi bir tutum sergilemektedir. Oysa aşağı kıyıdaş devletlerin de bu konudaki hakları sınırlıdır. Bu hakkın sınırı, Türkiye'nin bu nehir sularından makul bir pay almasıyla belirlenebilir. Bu nedenle, nasıl ki Türkiye, bu sulardan faydalanma konusunda egemenlik yetkisinden belirli bir oranda fedakârlıkta bulunuyorsa, aşağı kıyıdaş devletler de belirli bir ölçüde yukarı kıyıdaş devlet Türkiye lehine buna eşdeğer bir fedakârlıkta bulunmak zorundadırlar.

Öte yandan, Suriye, Asi ve Aferin nehirleri açısından da Türkiye'ye göre yukarı kıyıdaş devlet durumundadır. Bu nedenle Suriye, Fırat nehri konusunda Irak'a göre daha ılımlı bir görüş içinde bulunmakta ve sorunun ilgili ülkeler arasında yakın işbirliği yoluyla çözümlenebileceğini ve her devletin kendi ülkesi içindeki akarsulardan serbestçe faydalanabileceğini belirtmektedir. Suriye'nin Türkiye'ye karşı ileri süreceği görüş, Irak tarafından aynen kendisine karşı ileri sürülebileceğinden, Suriye bu konuda oldukça hassas davranmaktadır. Ancak Suriye'nin bu görüşünde samimi olmadığı görünmektedir. Zira görünürde böyle bir görüş ileri sürmesine rağmen, uygulamada buna zıt bir tutum içerisinde bulunmakta ve her fırsatta Türkiye'nin gerçekleştirmeye çalıştığı projeleri engellemeye çalışmaktadır. Buna örnek olarak, Arap ülkelerine Türkiye'ye kredi verilmemesi için yapmış olduğu baskılar gösterilebilir.

Çalışmanın konusu Dicle ve Fırat nehirleri ile sınırlı tutulmuş olup ekonomik ve politik değerlendirmeler yapılmış, tarafların konuya yaklaşımları incelenmiştir.

Çalışmanın amacı:

- Soruna taraf olan Türkiye ve Suriye'nin su kaynaklarını ve su sorununa yaklaşımlarını belirlemek, Türk tarafının sınıraşan su terimini neden kabul ettiğini açıklamak,
- Türkiye-Suriye arasındaki su sorununu uluslararası hukuk kuralları açısından incelemek,
- Mevcut su sorununun analizini yapmak, sorunun nasıl çözülebileceği ile ilgili varsayımlar bulunmak,

- Sınırşan sular konusu Türkiye-Suriye ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Suyun taraflar arasında neden sorun haline geldiğini, ikili ilişkiler kapsamında nasıl çözülebileceğini dair varsayımlarda bulunmaktadır.

Bu tez, literatür tarama metodu kullanılarak Türkiye ve Suriye arasındaki problemleri su ilişkilerini açıklamak ve Türkiye'nin gelecekteki su politikasına yönelik öngörülerde bulunmaktadır.

Çalışma üç bölüme ilave olarak giriş ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Birinci bölümde sınırşan su kavramının tanımsal ve hukuksal alanda gelişiminden bahsedilmiştir. İkinci bölümde iki ülkenin su kaynakları ve tarafların sınırşan sular konusunda yaklaşımları dış politika kapsamında incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Türkiye ve Suriye arasında sorun teşkil eden sınırşan sular (Fırat, Dicle) ile ilgili kriz oluşumları ve müzakereler süreci anlatılmıştır.

Sonuç bölümünde ise Türkiye ve Suriye arasındaki sınırşan su sorununun uluslararası hukuka uygun kullanımından bahsedilerek sorunun çözümüne yönelik varsayımlarda bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

SINIRAŞAN SU KAVRAMININ TARİHSEL ARKA PLANI

1.1. SINIRAŞAN SU KAVRAMININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Bir devletin sınırları içerisinde doğan ve sona eren akarsular , “ulusal akarsular” olarak tanımlanır.¹ Bu tanıma uyan akarsular, içinde aktıkları devletin himayesindedir. Bu nedenle devletler, ulusal akarsuların statüsünü dilediği gibi düzenleyebilir.²

Buna karşılık, “uluslararası akarsuları” tanımlamak ve statülerini belirlemek daha zordur. Uluslararası akarsu kavramı, tarihi gelişim içinde değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir.

Uluslararası akarsuların klasik tanımı, bir devlet sınırları içinde doğduktan sonra, bir veya birçok devleti kesip geçen ya da iki devlet arasında sınır teşkil eden akarsular olarak yapılmaktaydı.³ Ancak, böyle bir tanım bir akarsuyun uluslararası akarsu sayılması için yeterli olmamış, bunun yanında denizden içeriye veya içerden denize doğru ulaşımına uygun olan kısmının, birden çok devleti kesip geçmesi ya da o kısmının sınır teşkil etmesi gerekmiştir.⁴ Bu tanım, 1815 tarihli Viyana Kongresi’nin Nihai Senedi’nin 108. maddesinde belirtilen tanımdır.⁵

Geçmiş tarihlerde devletlerin uluslararası akarsulardan faydalanma şekli ulaşım ve taşımacılıktı. Ancak sorun daha çok devletlerin serbestçe uluslararası akarsulardan ulaşım amacıyla faydalanmaları konusu üzerinde olmaktaydı. Buna bağlı olarak birden çok ülkeyi kesip geçen veya iki ülke arasında sınır teşkil eden, ulaşımına elverişli akarsular uluslararası akarsu olarak kabul edilmekteydi.⁶

---

¹ Ömer İlhan Akipek, **Devletler Hukuku**, İkinci Kitap, Ankara, Başnur Matbaası, 1964, s. 53.

² Akipek, **a.g.e.** , s. 53.

³ Sar, **a.g.e.** , s. 46.

⁴ Akipek, **a.g.e.** , s. 55.

⁵ Seha Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt I, Ankara, Sevinç Matbaası, 1968, s. 473.

⁶ Akipek, **a.g.e.** , s. 56.

Ancak, akarsulardan faydalanma şekillerinin gelişmesi nedeniyle ulaşımın en önemli faydalanma şekli olmaktan çıkması, uluslararası akarsu kavramını da değişikliğe uğratmıştır.⁷

Bu değişiklik, iki yönlü bir gelişme sonucunda meydana gelmiştir. Bir yandan, uluslararası akarsu kavramının kapsamı genişlemiştir. Bunun sonucunda uluslararası niteliğini önemli ölçüde belirleyen ulaşım kıstası yerini taşımacılık, suyun endüstri kullanımı, tarımsal sulama, enerji üretimi gibi başka kıstaslara bırakmış, diğer yandan da coğrafi bir birim olan akarsu kavramı yerine “nehir havzası”, “akarsu sistemi” ve “doğal kaynak” gibi yeni terimler kullanılarak yeni tanımlamalara gidilmiştir.⁸

Uluslararası akarsu kavramının coğrafi kıstasını aşarak, kapsamının genişlemesine bağlı olarak, uluslararası akarsulardan faydalanan “ilgili devlet” kavramı da değişmiştir. Klasik anlamda ilgili devlet kavramı, ulaşım elverişli bir akarsuya kıyısı olan devlet için kullanılır ve buna “kıyıdaş devlet” adı verilirdi. Günümüzde ise kullanılan kavrama bağlı olarak (akarsu havzası, akarsu sistemi gibi) ilgili devlet kavramı “havza devleti” olarak adlandırılmaya başlanmıştır.⁹

Uluslararası akarsu kavramı, tarihi gelişim içinde bir yandan akarsulardan faydalanma eylemlerinin çeşitliliği ve siyasal bölümlere bağlı olarak değişikliğe uğramıştır. Bunun yanı sıra akarsuların devletlerin ekonomik gelişmelerindeki öneminin anlaşılması da bu kavrama etki eden faktörler arasındadır. Faydalanma eylemlerinin çok kısıtlı olduğu dönemlerde az sayıda çatışmalar çıkmış ve buna bağlı olarak büyük uyuşmazlıklar meydana gelmemiştir.

Bu tarihi gelişim süreci içinde, uluslararası akarsu kavramını belirtmek için değişik terimler kullanılmıştır.

---

⁷ Sar, **a.g.e.**, s. 46.

⁸ Sar, **a.g.e.**, s. 48.

⁹ United Nations, General Assembly, Official Records, Thirty Fifth Session, Supplement No. 10, (A/35/10), Report of the International Law Commission on the Work of its Thirty Second Session, s. 255.

1.1.1. Ortak Sular

Ulusal akarsular dışındaki akarsuları belirtmek için ilk olarak “ortak sular” kavramı kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan birçok antlaşmada ortak sular kavramının yer aldığını görmekteyiz. Örneğin; 1699 tarihli Karlofça Antlaşmasının 5. maddesinde¹⁰ ve 1718 tarihli Pasarofça Antlaşmasının ilk maddesinde¹¹ ortak sular kavramı yer almaktadır. Ortak sular kavramının Avrupa’da yapılan bazı antlaşmalarda da yer aldığı görülmektedir. Örneğin, İsveç ve Norveç arasında 26.10.1905 tarihinde imzalanan Karlstad Antlaşmasının 4. maddesinde ortak sular kavramı şu şekilde belirtilmiştir:

“İki ülke arasında sınır teşkil eden, iki ülke topraklarında yer alan göller, akarsular veya adı geçen göllere ve akarsulara akan sular, “ortak sular” olarak kabul edilir”¹²

Doktrinde de ortak sular kavramını benimseyen yazarlar vardır. Örneğin, Farnham, “birçok millet veya devletin ülkesinden akan nehir onların ortak malıdır” şeklindeki görüşüyle kavrama bağlı olduğunu ortaya koymuştur.¹³

Sadece akarsuların buldukları yöreyi belirtmek için kullanılan bu kavramı, hukuki açıdan incelersek, devletin egemenliği ile çelişen sonuçlara varılması kaçınılmaz olur. Bu durumda, bu akarsular sanki birden çok devletin ortak egemenliği veya mülkiyetindeymiş gibi de anlaşılabilir.¹⁴ Doğal hukuk görüşünden kaynaklanan ortak sular kavramı, artık geçerliliğini kaybetmiştir.

¹⁰ Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, TTK, Ankara, 1953, s. 28.

¹¹ Erim, **a.g.e.**, s. 63.

¹² Friedrich Joseph Berber, “The Indus Water Dispute”, **Yearbook of International Affairs**, Vol. VI, 1957, s. 24.

¹³ Berber, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁴ Sar, **a.g.e.**, s. 48.

Günümüzde, ortak egemenliğe konu olabilecek sınır teşkil eden akarsularda, sınır sorunları ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiş olup, devletlerin kendi egemenlikleri altında bulunan akarsu kesimleri üzerinde tam kontrol hakkına sahip buldukları gerek uygulamada ve gerekse doktrinde kesin olarak yerleşmiştir.¹⁵ Bunun yanında, birden çok devleti kesip geçen nehirlerin bir ülke içinde akan kısımları için de diğer devletler, ortak egemenlik iddiasını ileri sürmemektedirler.

Ortak sular kavramı, 19. yüzyıldan sonra, yerini “uluslararası nehir” kavramına bırakmıştır.

1.1.2. Uluslararası Nehir

“Uluslararası nehir” kavramının ilk görüldüğü belge, 1815 tarihli Viyana Kongresi’nin nihai senedidir. Adı geçen senette uluslararası nehrin niteliği, her şeyden önce ulaşım elverişlilik kıstasına bağlı tutulmuştur. Diğer bir deyişle, ulusal akarsuların dışındaki bütün akarsulara uluslararası nehir statüsü tanınmamaktadır. Coğrafi kıstas (birçok ülkeyi kat edip geçme veya ayırma) yanında, ulaşım elverişlilik kıstası ile birlikte ancak bir akarsu, uluslararası nehir niteliğini kazanabilmektedir. Nihai senedin 109. maddesi, kıyıdaş olsun veya olmasın, uluslararası nehirlerde ulaşım serbestîsini getirmekteydi.¹⁶

1815 tarihli Nihai senedin 108. maddesinde uluslararası nehirlerle ilgili olarak belirtilen ilke ve tanımlamalar, bu tarihten sonra akdedilen birçok antlaşmada uygulama alanı bulmuştur. Örneğin, 30.03.1856 tarihli Paris Antlaşmasının Tuna Nehri’ne ilişkin 15. maddesinde ve Versay Antlaşmasının 331. maddesinde, ulaşım elverişlilik kavramına yer verilmiştir.¹⁷

---

¹⁵ Sar, **a.g.e.**, s. 46-49.

¹⁶ United Nations, General Assembly, Official Records, **a.g.r.**, s. 128.

¹⁷ Erim, **a.g.e.**, s. 347-348.

Konuyu tanımsal olarak ele alanlar, herhangi bir akarsuyun uluslararası nehir niteliğini kazanabilmesi için iki şartın gerekli olduğu kanısında birleşmektedirler. Bir taraftan nehrin iki veya daha çok devleti kesip geçme veya ayırması (coğrafi kıstas), diğer yandan da ulaşım elverişli (ulaşım kıstası) olmasıdır. Bu iki husus bir arada olmadıkça, bir uluslararası akarsuyu uluslararası olarak nitelemek mümkün değildir.

Oysa günümüzde akarsulardan yararlanma şekli sadece ulaşım değildir. Klasik uluslararası nehir kavramı zamanla yetersiz kalmış ve tanım için ekonomik faaliyetleri esas alan yeni bir yaklaşım benimsenmiştir.

Böyle olmakla birlikte, günümüzde hala klasik yaklaşımı benimseyen devletler bulunmaktadır. Bu tanıma benimseyen devletler; Avusturya, Brezilya, Kanada, Kolombiya, Ekvator, Almanya, Nikaragua, Polonya, İspanya ve Sudan olarak söylenebilir.

19. yüzyıldan itibaren başlayan teknolojik gelişmeler, o zamana kadar temel faydalanma şekli olan ulaşımın yanında öteden beri yapılmakta olan tarımsal sulamanın önemini artırmış ve enerji üretimi ile endüstride su kullanımı gibi yeni faydalanma şekillerini de ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan, teknolojik gelişme sonucu faydalanma şekillerinin artması, devletlerarasında değişik çıkar çatışmalarına da neden olmuştur. Örneğin, aşağı kıyıdaş bir devletin ulaşım amacıyla kullandığı bir akarsudan, sulama ve enerji amacıyla yararlanmak isteyen yukarı kıyıdaş devletin eylemlerinin çatışacağı muhtemeldir. Suyun depolanması ve enerji üretimi için yapılacak bir baraj, ulaşım engel teşkil edecektir.

Bu gelişmelere paralel olarak, uluslararası nehir kavramında da değişiklik olmuş ve uluslararası niteliği belirleyen coğrafi ve ulaşım kıstasları yerini sadece coğrafi kıstasa bırakmıştır.¹⁸ Son yıllarda, ulaşım dışı faydalanma eylemlerinin artması ve bunların birbirine etkisi sonucu, yeni kullanımların yarattığı etkileri esas alarak, uluslararası akarsu kavramını genişletmek ve hatta yerine yeni kavramlar getirmek çabasıdadırlar.¹⁹

---

¹⁸ Meray, **a.g.e.**, s. 473.

¹⁹ Sar, **a.g.e.**, s. 60.

Uluslararası akarsulardan ulaşım dışı amaçlarla faydalanma eylemlerine ilişkin kullanılan ilk geniş kavram “uluslararası nehir havzası” olmuştur.

1.1.3. Uluslararası Nehir Havzası (Uluslararası Akarsu Sistemi)

“Uluslararası nehir havzası” kavramının ortaya çıkışı, başta etki kıstası olmak üzere, bir takım gelişmelerle yakından ilgilidir. Nehir havzasının unsurları arasında doğal ve fiziksel karşı bağımlılık mevcuttur. Buna göre, havzanın herhangi bir yerinde suya yapılan bir müdahale, etkisini havzanın diğer bütün kısımlarında hissettirmektedir. Havza içindeki yer altı suları, akarsuyun kolları, kanallar ve göller bu müdahaleden etkilenebilmekte ve suyun niceliğinde ya da niteliğinde değişimler meydana gelmektedir. Bu tür etkiler bazen çok önemli, bazen de önemsiz derecede olabilir. Önemli olan, nehir havzasının doğal ve fiziksel olarak bir bütün olması ve havzanın devletlerarasında sınırlarla bölünmesinin, doğal durumu değiştiremeyeceğinin anlaşılmasıdır.²⁰ Bu nedenle, faydalanma eylemlerine ilişkin hukuk kuralları sadece bir akarsuya veya ulusal kollara değil, etkilerin yayıldığı bütün bir alana uygulanması gerekir ki, bu alanda uluslararası nehir havzasıdır.²¹

Uluslararası nehir havzası kavramının ortaya çıkışının bir diğer nedeni de, bilim adamlarının su kaynaklarının kullanılmasıyla ilgili olarak ortaya koyduğu gerçeklerdir. Akarsulardan faydalanma konusunda, devletlerin akarsuyun belirli bir kesiminde eylemlerde bulunmaları sonucu, aynı akarsudan yararlanacak diğer devletlerin azami faydayı sağlayamayacağı bilimsel hesaplamalarla ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, akarsulardan faydalanma, akarsuyun bir bütün olarak ele alınmasının ekonomik, teknik ve mali açılarından fayda sağlayacağı belirtilmekte ve uluslararası nehir havzası ya da uluslararası akarsu sistemi kavramları destek bulmaktadır.²²

²⁰ Stephan Schwebel, **First Report on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses**; Doc. A/CN.4/320, YILC, 1979, Vol. II (Part One), s. 152.

²¹ Sar, **a.g.e.**, s. 74.

²² United Nations, Economic and Social Council, Register of International River Basins (Report of the Secretary General), Committee on Natural Resources, Fifth Session, Geneva, 9-20 May, E/C, 7/71, New York, 1977.

Uluslararası alanda gerek uygulamada gerek doktrinde uluslararası nehir havzası kavramının kullanıldığını görmek mümkündür. ABD ile Kanada'nın 1961 yılında imzaladıkları “Columbia Nehri Havzası Sularının İşbirliği Çerçevesinde Geliştirilmesine İlişkin Antlaşma”²³ ve Nijer'in başkenti Niamey'de dokuz Afrika devleti arasında 1963'de imzalanan “Nijer Havzası Devletleri Arasında Ekonomik İşbirliği ve Ulaşım İlişkin Senet”,²⁴ uluslararası nehir havzası kavramına yer veren antlaşmalara örnek olarak gösterilebilir.

Bunun yanında, bu kavrama yer vermeyen antlaşmaların, bu kavrama yer veren antlaşmalardan sayıca daha fazla olduğu da bir gerçektir. Örneğin, Sar, incelediği 140 antlaşmada, uluslararası nehir havzası kavramına yer veren sadece birkaç antlaşma olduğunu belirtmekte ve uygulamada bu kavramın benimsenmediğini, aynı havza devletleri arasında yapılan antlaşmaların birden fazla olduğuna dayanarak, uluslararası nehir havzası kavramını reddetmektedir.²⁵ Sar, “düzenleme alanı olarak uluslararası nehir havzası kavramı esas alınsaydı; iki veya daha çok devlet ülkesine yayılan nehir havzasına ilişkin bir antlaşmaya bütün havza devletlerinin katılmasının gerekeceğini, oysa uygulamanın, bunun aksini kanıtlayacak bir gelişme gösterdiğini” ileri sürmekte ve bu konuda birçok antlaşmayı örnek göstermektedir.²⁶

Uluslararası Hukuk Komisyonu bünyesinde görevlendirilen alt komite, “uluslararası akarsu” kavramından ne anlaşıldığının üye devletlere sorulmasını istemiş ve devletlerden görüş istemiştir. Bazı devletler nehir havzası kavramını kabul etmemiştir. Nehir havzası kavramını benimseyen devletlerin²⁷ daha çok, aşağı kıyıdaş devlet durumunda oldukları gözlemlenmektedir. Bu nedenle, devletlerin uygulamalarının, uluslararası nehir havzası kavramı yönünde olduğunu söylemek güçtür.

²³ YILC, 1974, Vol. II (Part Two), s. 76-79.

²⁴ **United Nations Treaty Series**, Vol. 542, s. 10.

²⁵ Sar, **a.g.e.**, s. 76-77.

²⁶ Sar, **a.g.e.**, s. 79

²⁷ Bu Devletler Arasında: Arjantin, Barbados, Finlandiya, Macaristan, Pakistan, Filipinler, İsveç, ABD, Venezuela, Hollanda sayılabilir. Bkz. Schewel First Report, s. 153.

Nehir havzası ile akarsu sistemi terimlerinin ilk bakışta eş anlamlı oldukları da ileri sürülebilir.²⁸ Ancak, aralarında belirli bir oranda fark bulunmaktadır. Nehir havzası teriminin temelinde belirli bir arazi parçası yatmakta ve bu alan içinde yer alan bütün sular ve arazi kesimleri fiziksel ve coğrafi anlamda bütünlük oluşturmaktadır.

Bu terime yalnız satıh suları değil, yer altı suları da girmektedir. Nehir havzası alanını sınırlayan su bölümü çizgisidir.²⁹ Uluslararası akarsu sistemi teriminin kapsamı ise daha geniştir. Akarsu sistemi terimi; belirli bir uluslararası akarsuyu, bu akarsuyun kollarını ve aynı sistem içinde gölleri, kanalları ve yer altı sularını kapsar.³⁰ Bu nedenle, uluslararası akarsu sistemi kavramı, akarsu, akarsu havzası ve drenaj havzası kavramlarını da içine aldığından, kapsamı nehir havzasından daha geniştir.

Akarsu sisteminin uluslararası niteliğini de, uluslararası nehir havzasında olduğu gibi, coğrafi bir ölçüt belirlemektedir. Söz konusu coğrafi ölçüte göre, herhangi bir akarsu sisteminin esas unsurlarından bir ya da birden çoğunun birçok ülke sınırları içinde yer alması, onun uluslararası niteliği kazanması için yeterli olmaktadır.³¹

Uluslararası akarsulardan faydalanma eylemlerine ilişkin Birleşmiş Milletler Teşkilatı çerçevesinde yürütülmekte olan hukuki düzenleme çalışmalarında, Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun da uluslararası akarsu sistemi kavramını benimsemiş olduğunu görmekteyiz.³² Burada söz konusu edilen uluslararası akarsu sistemi kavramı sadece akarsuları değil, kolları, kanalları, buzulları ve yer altı sularını da kapsamı içine almakta ve bu akarsuların aralarındaki fiziksel ve hidrolik bağımlılıktan dolayı, bir bütün olarak kabul etmektedir. Bunun sonucunda, aynı akarsu sisteminden etkilenen devletler "sistem devleti" adını almaktadır.³³

²⁸ Sar, **a.g.e.** , s.71-72.

²⁹ Su bölümü çizgisi dağlarda ve tepelerde suları eşit olarak iki yana ayırdığı kabul edilen bir hattır.

³⁰ United Nations, General Assembly, Official Records: Supplement, Vol. 10, (A/35/10), s. 251.

³¹ United Nations, General Assembly, Official Records: Supplement, Vol. 10, (A/35/10), s. 255.

³² Stephan Schwebel, **Second Report on the Law of the Non Navigational Uses of International Watercourses**, Doc. A/CN, 4/332 and add. 1, YILC, 1980, Vol. 2 (Part One), s. 165-166.

³³ United Nations, General Assembly, Official Records: Supplement, Vol. 10, (A/35/10), s. 256.

Uluslararası akarsu sisteminin unsurlarının birden çok ülkede yer almış bulunması, bir ülkede girişilecek faydalanma eylemlerinin etkisinin diğer bir ülkede hissedilmesi, bu kavramla birlikte kullanılan yeni bir kavramın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu yeni kavram, “paylaşılan doğal kaynak” olarak adlandırılmaktadır.

1.1.4. Paylaşılan Doğal Kaynak

Paylaşılan doğal kaynak kavramı, uluslararası akarsu sisteminde yer alan devletlerin, bu sistemin sularından birbirlerine zarar vermeden azami faydayı sağlayabilmeleri için ortaya atılmış bir kavramdır.

Son yıllarda uluslararası alanda kabul edilen birçok karar ve belgede yer alan paylaşılan doğal kaynak kavramı, henüz olgunlaşma aşamasındadır.

Bu kavram ilk defa Bağlantısız ülkelerin devlet veya hükümet başkanlarının 5-9 Eylül 1973 tarihleri arasında Cezayir’de yapmış oldukları dördüncü konferansta kabul ettikleri bir bildiriye ortaya çıkmıştır.

Bu bildiriden kısa bir süre sonra, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 13.12.1973 tarihinde 3129 sayılı ‘iki veya daha çok devlet tarafından paylaşılan doğal kaynaklara ilişkin çevrede iş birliği’ kararını kabul etmiş ve kararda tanımı yapılmayan paylaşılan doğal kaynak kavramı bundan böyle birçok belgede yer almıştır.³⁴

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca 12.12.1974 tarihinde kabul edilen ‘Devletlerin Ekonomik Hak ve Ödevleri Şartı’ da tanım yapmadan paylaşılan doğal kaynak kavramına yer veren belgeler arasındadır. Adı geçen Şartın 3. Maddesi şu şekildedir:

“İki veya daha çok ülke tarafından paylaşılan doğal kaynakların kullanılmasında her devlet, diğerlerinin meşru çıkarlarına zarar vermeksizin bu kaynaklardan arzu edilen

³⁴ Karar için bkz. **United Nations Environment Programme, Compendium of Legislative Authority**, Oxford, New York, Paris, Toronto, Frankfurt, 1978, s. 80.

faydalanmayı sağlamak için, ön danışmalar ve bilgi alışverişi sistemi temeline dayanan iş birliğine girmek zorundadır”.³⁵

Aynı Şartın ikinci maddesinde, her devletin doğal kaynaklar üzerinde tam egemen olduğu belirtilerek, ‘Doğal Kaynak’ ile ‘Paylaşılan Doğal Kaynak’lara ilişkin ilkelerin farklı olduğu ortaya konmaktadır.³⁶

1977 yılında toplanan Birleşmiş Milletler Su Konferansı da konuyla ilgili bir rapor kabul etmiş ve bu rapor daha sonra Ekonomik ve Sosyal Konsey ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda görüşülerek tasvip edilmiştir.³⁷ “Mar Del Plata Faaliyet Planı” olarak adlandırılan bu belgede bölgesel ve uluslararası iş birliği ön görülmekte, bunun içinde paylaşılan su kaynakları da yer almaktadır.

Öte yandan, yukarıda değinilen planda uluslararası örgütler vasıtasıyla iş birliği yapılması ve her devletin bu kaynaklardan hakkaniyete uygun faydalanma haklarının bulunduğu ve iki taraflı ya da çok taraflı antlaşmaların bulunmaması halinde, devletlerin paylaşılan su kaynaklarının kullanımı ile yönetiminde uluslararası hukukun temellerinde genel prensiplerinin uygulanacağı hükmüne varılmaktadır.³⁸ Bu belge, paylaşılan doğal kaynak olarak benimsendiğini ve antlaşma bulunmaması durumunda uluslararası hukukun genel prensiplerinin uygulanacağını ve sonuçta böyle bir kavramın var olduğunun kanıtlanması bakımından önem taşımaktadır.³⁹

Uygulamaya göz attığımızda, ortak sular kavramında olduğu gibi sınır teşkil eden akarsuların daha çok paylaşılan doğal kaynak olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Aynı akarsuyu paylaşan devletler, bu sulardan faydalanabilmek için diğer devletlerle antlaşma yapmak zorunda kalmaktadırlar.

³⁵ Schwebel, **a.g.r.**, s. 181.

³⁶ Schwebel, **a.g.r.**, s. 181.

³⁷ **Report of the United Nations Waters Conference, Mar del Plate**, Bölüm I, 19.12.1977 tarih ve 32/158 sayılı karar.

³⁸ Report of the United Nations Waters Conference, **a.g.r.**, 1977.

³⁹ Schwebel, **a.g.r.**, s. 181.

Ancak aynı kavramı ülkeleri kesip geçen akarsular için de söylemek mümkün müdür? İlk bakışta, bu tür uluslararası akarsu sistemleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bununla beraber, akarsu sisteminin herhangi bir kesiminde girişilecek faydalanma eyleminin etkisinin, diğer ülkelerde hissedilmesi gerçeğinden hareketle, bu akarsularında paylaşılan doğal kaynak olarak kabul edilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.⁴⁰

Görüldüğü gibi, paylaşılan doğal kaynak kavramının tanımı henüz yapılabilmiş değildir. Bu kavramla anlatılmak istenen, uluslararası akarsu sisteminin birden çok ülke tarafından paylaşılmasıdır. Bu nedenle uluslararası akarsu sistemi kavramı ile paylaşılan doğal kaynak kavramı arasında özde önemli bir fark yoktur. Daha önce de anlatıldığı gibi, bu kavramın ortaya atılmasının temel amacı uluslararası akarsulardan birden çok ülkenin yararlandığını göstermek ve doğal kaynaklarla 'paylaşılan doğal kaynak'lar arasındaki ayırımlar vurgulanarak, devletlerin tek yanlı mutlak egemenlik iddialarına engel olmaktır.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı çerçevesinde yürütülmekte olan konuyla ilgili çalışmalarda da uluslararası akarsuların paylaşılan doğal kaynak olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Bu nedenle, yakın bir gelecekte paylaşılan doğal kaynak teriminin karşımıza genel bir antlaşma hükmü olarak çıkması kaçınılmaz görünmektedir. Bunun sonucunda, uluslararası akarsulardan faydalanmada devletlerarasında danışma, görüşme ve iş birliği temeline dayanan azami fayda sağlayacak, hakkaniyete uygun bir faydalanma ilkesinin gittikçe yerleşmeye başladığı gerçeği ortaya çıkmaktadır.

---

⁴⁰ Schwebel, **a.g.r.**, s. 132.

1.1.4. Sınıraşan Su Kavramı

Uluslararası Daimi Adalet Divanı, 1929 yılında “Oder nehri olayında, “uluslararası nehir” kavramını tanımlamıştır. Divan, olayla ilgili kararında, bu kavramı tanımlarken iki değişik kıstası dikkate almıştır:

- (1) Nehrin ulaşımına elverişli olması;
- (2) Nehrin iki veya daha fazla devletin topraklarından geçmesi ya da iki veya daha fazla devlet arasında sınır oluşturması.

Ancak bu iki kıstas, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, devletlerin bir yandan suyu tüketim amaçlarıyla kullanmak istemeleri diğer yandan da suyun niteliklerini koruma çabaları nedeniyle yetersiz kalmışlardır. Devletlerin tüketim ve koruma amaçlarını bağdaştırmak üzere gerek uygulamada ve gerekse Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından “sınıraşan sular” kavramı kabul edilmiştir.

Sınıraşan sular kavramı, ulaşım kıstasını kapsam dışı bırakmaktadır. Ancak, diğer kullanımların ulaşımı etkilememesi veya ulaşım nedeniyle diğer kullanımların etkilenmemesi esastır. Bu olumsuzlukların bulunduğu durumlarda “sınıraşan sular” kavramı değil, “uluslararası nehir” kavramı söz konusudur. Diğer taraftan sınıraşan sular kavramı, fiziksel ilişkiler içinde bir bütün oluşturan ve bu şekilde bir deniz veya göle ulaşan yüzey ve yeraltı sularını da kapsamaktadır. Suyun geçtiği devletin bu suyu kullanmasının, suyun geçtiği diğer devletleri etkilemediği durumlarda, bu tür kullanımlar, sınıraşan sular sistemi içinde değerlendirilemezler. Günümüze kadar, sınıraşan sularla ilgili uyuşmazlıkların büyük bir kısmı ilgili devletlerin iyi niyetleri sonucu çözümlenmiştir. Ancak, bu konudaki bazı uyuşmazlıklar hala sürmektedir. Muhtemelen bunun nedeni, bu alandaki her olaya uygulanabilecek kapsamlı uluslararası hukuk kurallarının bulunmaması ve suyun geçtiği devletlerin çeşitli taleplerinin hakkaniyete dayalı olarak karşılanmasında karşılaşılan güçlüklerdir.⁴¹

⁴¹ Hacettepe Üniversitesi, Friedrich-Naumann-Stiftung, “**Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East**”, Ali İhsan Bağış (der.), Ayna Yayınevi, 1994, Ankara, s.216.

Sonuç olarak uluslararası akarsu tanımının yapılmasında temel alınan ölçünün uygulamada coğrafi olduğu söylenebilir. Coğrafi ölçüye göre bir akarsu veya unsurlarının birden çok akarsu olarak kabul edilmesi için yeterli olmaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, kısa bir süre sonra bu ölçününde yetersiz kalabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle coğrafi ölçü aynı zamanda, hidrolojik özellikler de dikkate alınarak uluslararası akarsu tanımının genişletilmesi yönünde kuvvetli bir eğilimin meydana geldiği de bir gerçektir. Bu sebeple günümüzde gerek çeşitli komisyonlar ve gerekse çeşitli raporlarda “ sınıraşan sular ” kavramı kullanılmaktadır.

1.2. SINIRAŞAN SU KAVRAMININ HUKUKSAL GELİŞİMİ

Ülke, bir devletin tam yetkilerini kullandığı hâkimiyet alanı olan bir yeryüzü parçasıdır. Ülke terimine yalnız kara parçasının yüzeyi değil, bunun içindeki göller ve akarsular hatta hava sahası da girmektedir.⁴² Öte yandan, ülke kavramına giren sadece ulusal akarsular değildir. Uluslararası akarsu kavramını açıklarken belirttiğimiz gibi, iki ya da daha çok ülkeyi kesip geçen veya bunlar arasında sınır teşkil eden akarsular da devletin hâkimiyet alanı kapsamında kaldığı oranda ulusal akarsular kavramı içine dâhildir.

Devletlerin, uluslararası akarsuların, kendi ülkeleri içindeki kesimleri üzerinde bütün yetkilerini kullanabilmeleri, egemenlik hakkının doğal bir sonucudur.

Gerçekten, konuyla ilgili uygulamalarda hiçbir devlet, böyle bir hakkın olmadığına ilişkin bir görüş ileri sürmemiştir. Devletlerarasında bu konuda çıkan uyuşmazlıklar, daha çok bu hakkın kapsamı ve sınırları üzerinde olmaktadır.⁴³

Uluslararası hukukta, devletlerin bu çeşit akarsulardan faydalanmaları konusunda farklı görüşler ileri sürülmekte ve genellikle devletlerin aşağı ya da yukarı kıyıdaş olma durumuna göre, bu görüşler farklılıklar göstermektedir.

1.2.1. Mutlak Egemenlik Doktrini

Genel olarak, yukarı kıyıdaş devletin aşağı kıyıdaş devleti etkilenmesini göz önüne almadan, nehir sularını dilediği gibi, kısıntısız olarak saptırabilmesi ya da kullanabilmesi olarak tanımlanan bu görüş, adını ABD Adalet Bakanı Judson Harmon'dan almıştır. Judson Harmon'un ABD ile Meksika arasında Rio Grande Nehri ile ilgili ortaya çıkan uyuşmazlıkla ilgili olarak 1895 yılında verdiği görüş, ABD tarafından uzun süre yerleşmiş bir uluslararası hukuk kuralı olarak ileri sürülmüş ve klasik bir şekle büründürülmüştür.

---

⁴² Meray, **a.g.e.**, s. 324.

⁴³ Sar, **a.g.e.**, s. 85.

Harmon Doktrini, her şeyden önce, sadece tek bir devletin mutlak egemenliğini benimsediğinden eleştirilmektedir. Çünkü diğer komşu devletin eşit egemenliği bir kenara itilmiş olmaktadır. Andrassy bu konudaki görüşünü şu şekilde açıklayarak Harmon Doktrini'ni eleştirmektedir:

“Devletin kendi doğal kaynaklarını kullanma hakkı diğer bütün devletlerin kendi doğal kaynaklarını kullanma haklarıyla sınırlanmıştır. Dolayısıyla, başka bir devletin faydalanma hakkına zarar veren kullanımlar söz konusu olduğunda, zararlı, tüketici ya da nitelik değiştirici kullanımları yapan devlet bu gibi davranışlardan kaçınmalıdır; çünkü bu hakkın kullanılması sınırlandırılmıştır”.⁴⁴

Öte yandan, devletin ülkesi üzerindeki egemenliğinin iki yönü vardır. Egemenlik, devlete sadece haklar bahşetmeyip, haklar yanında bazı vecibeler de yüklemektedir. Uluslararası Adalet Divanı bir kararla “devletin, kendi ülkesini, diğer devletlerin haklarına aykırı eylemler için kullanılmasına bilerek izin vermemek yükümlülüğünde olduğunu” belirterek, açıkça mutlak egemenliğini reddetmektedir.⁴⁵ O halde, önemli olan ülke egemenliğinin çatışan bu haklarını bağdaştırıp bir denge sağlamaktır. Zira bir devletin bu konudaki haklarını aşırı ölçüde kullanması, diğer bir devletin hakkının ortadan kalkması sonucunu doğuracaktır.

ABD komşuları Meksika ve Kanada'ya karşı uluslararası akarsulardan faydalanmaya ilişkin uyuşmazlıklarda uzun süre Harmon doktriniyi benimsemiş ve uygulamalarını buna dayandırmıştır. ABD, bu iki devletle olan bu uyuşmazlıklarda yukarı kıyıdaş devlet durumundaydı.

Doktrinin ortaya çıkışında etkisi olan ve daha sonra da uluslararası alanda benimsenmesini sağlayan ABD, sonradan bu görüşü terk etmiş bulunmaktadır. Ancak, ABD'nin doktriniyi terk etmesinin temel nedeni, hukuksal olmaktan çok siyasiydir. Zira Kanada'nın Harmon Doktriniyi ileri sürerek Columbia Nehri'ni saptırmak istemesi, ABD'nin bu doktriniyi terk etmesinin temel nedenidir.

⁴⁴ Juraj Andrassy, *Utilisation des Eaux des Bassins Fluviaux*, YILC, Vol. 16, 1960, s. 37.

⁴⁵ Corfu Channel Case, International Court of Justice, *Reports*, 1949, s. 22.

Yazarlar arasında da Harmon Doktrinini savunanlar bulunmasına karşılık, birçok yazar da bu görüşü benimsememektedir.

Uluslararası akarsulardan faydalanma eylemlerine ilişkin Birleşmiş Milletler Teşkilatı çerçevesinde yapılan çalışmalar sırasında da bu doktrinin benimsenmediğini görmekteyiz.

Bütün bu gelişmeler karşısında, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası akarsulardan faydalanma konusunda giderek Harmon Doktrininin etkisini kaybetmeye başladığını görmekteyiz. Mutlak egemenlik görüşleri yerine daha çok sınırlı bir egemenlik anlayışının benimsenmeye başladığını vurgulamak gerekir. Aşağı kıyıdaş devlet durumunda bulunan devletler, yukarı kıyıdaş devletlerin faydalanma haklarının sınırlı olduğunu kanıtlayabilmek için değişik görüşler ileri sürebilme yönünde çaba harcamaktadırlar.

1.2.2. Doğal Durumun Bütünlüğü Doktrini

Doğal durumun bütünlüğü doktrini, aşağı-kıyıdaş devletlerin uluslararası akarsulardan faydalanmasına imkân vermek için ortaya atılmıştır. Bu durumda olan devletler, sınırlı egemenlik görüşünü değişik biçimde yorumlayarak, iç hukuk kurallarından da destek alarak doğal durumun bütünlüğü doktrinini ortaya atmışlardır.

Kıyıdaş Hakları Doktrini'nde kıyıdaş, arazisine giren akarsuyun doğal durumunu koruyarak, hiçbir değişikliğe uğratmadan akmasını sağlamakla yükümlü bulunmaktadır. Doktrin bu şekliyle, yukarı kıyıdaş devlete, akarsuyun doğal akışını değiştirmemek, olduğu gibi muhafaza etmek yükümlülüğünü getirmektedir.

Doğal durumun bütünlüğü doktrini, uluslararası akarsuların aktıkları devletlerden geçerken, doğal durumlarının bozulmamasını öngördüğünden, aşağı-yukarı kıyıdaş devletler açısından, tamamen aşağı kıyıdaş lehine durum yaratan bir doktrin niteliğini kazanmaktadır.

Mutlak egemenlik doktrini, yukarı kıyıdaş devlete mutlak üstünlük tanıyan bir doktrindi. Bu nedenle, doğal durumun bütünlüğü doktrini, genellikle aşağı kıyıdaş devletler tarafından savunulmuştur.

Doğal durumun bütünlüğü doktrininin aşağı kıyıdaş devlete mutlak üstünlük sağlaması, uygulama bakımından önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Her şeyden önce, yukarı kıyıdaş devletin, akarsuyun doğal durumunu değiştirebilmesi aşağı kıyıdaş devletin rızasına bağlı kalmaktadır. Aşağı kıyıdaş devletin, akarsulardan faydalanmada, yukarı kıyıdaş devletin yapacağı değişikliklere rıza göstermemesi, yukarı kıyıdaş devletin uluslararası akarsudan faydalanmasını imkânsız kılar. Böyle bir durumun da aşağı kıyıdaş devlet açısından bir çeşit “veto” hakkını doğuracağı kesindir.⁴⁶

Diğer önemli bir konu da, aşağı kıyıdaş devletin gelecekteki kullanımlarının korunmasıdır. Aşağı kıyıdaş devlet durumunda olan, akarsudan faydalanmada ileride yapacağı eylemler açısından bir güvence sağlamış olmaktadır. Buna karşılık, yukarı kıyıdaş devletin, aşağı kıyıdaş devletin rızasını almadan, yeni faydalanma eylemlerine girişmesi mümkün olmayacaktır.⁴⁷

Doğal durumun bütünlüğü doktrini, Mısır ile Sudan arasında 1924-1929 yılları arasında çıkan ve 07.05.1929 tarihli Nil Nehri Sularının Sulama Amacıyla kullanılmasına İlişkin Antlaşma ile sonuçlanan uyuşmazlıkta Mısır tarafından, Fransa ile İspanya arasındaki Coral Nehri'ne ilişkin 1956 tarihli uyuşmazlıkta ise İspanya tarafından uluslararası alanda öne sürülmüştür.⁴⁸

Gerek bilimsel kurumların konuyla ilgili kararları ve gerekse yazarların büyük çoğunluğu, doğal durumun bütünlüğü doktrinini kabul etmemektedirler.

---

⁴⁶ Charles Bourne, **The Right to Utilize the Waters of International Rivers**, CYBIL, Vol III, 1965, s. 202-203.

⁴⁷ Sar, **a.g.e.**, s. 221.

⁴⁸ Bourne, **a.g.m.**, s. 196.

Yazarların büyük bir kısmı, yukarı kıyıdaş devletin yapabileceği her türlü fiziksel değişikliği yasaklayan doğal durumun bütünlüğü doktrinini yukarıda bahsedilen engelleyici niteliği nedeniyle reddetmektedir. Zira bu durumda yukarı kıyıdaş devletin faydalanma hakkı ortadan kalkmamakta ve faydalanma hakkının dayanağını teşkil eden egemenliğine ters düşmektedir.⁴⁹

Akarsuların fiziksel değişimini yasaklayan görüş olarak da ele alınan doğal durumun bütünlüğü doktrini, devletlerin uygulamasında yer almamıştır. Bu doktrini benimsediği ileri sürülen Mısır, Pakistan ve İspanya gibi devletlerin hiçbiri, ülkelerine akan suların hiçbir fiziksel değişikliğe uğramadan akıtılması gerektiği yolunda, yukarı kıyıdaş devletlere karşı iddialarda bulunmamışlardır.

Bu gerçekler karşısında, doğal durumun bütünlüğü doktrininin uluslararası hukuktan yoksun olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.3. Ön Kullanım Üstünlüğü Doktrini

Bu doktrine göre, ülkesindeki suları diğer kıyıdaş devletlere nazaran daha önce kullanmaya başlayan devletin, bu kullanımı devam ettiği sürece, bu sular üzerinde bir çeşit kazanılmış hakkı vardır. Aynı sulardan yararlanan diğer kıyıdaş devletlerin, ilk kullanan kıyıdaşın bu mutlak kazanılmış hakkını olumsuz yönde etkilememeleri gerekir.⁵⁰

Ön kullanım üstünlüğü doktrini, ABD Yüksek Mahkemesinin vermiş olduğu bir karara dayanılarak şöyle tanımlanmaktadır:

“Suların ön kullanımı, belirli bir miktarını alma, saptırma ve yararlı bir kullanıma tahsis etmek suretiyle, daha önceki eski kullanımları etkilemeyecek şekilde, aynı miktar suyu,

⁴⁹Friedrich Joseph Berber, **Rivers in International Law**, London, 1959, s. 14.

⁵⁰Jeffrey Lipper, **Equitable Utilization, in the Law of International Drainage Basins**, New York, Oceana Publications Inc, Bobbs Ferry, 1967, s. 88-123.

kullanma ve tüketme amacıyla, aynı kaynaktan alma ve saptırma için sonsuza dek kazanılmış bir hak elde etmek anlamını taşır.”⁵¹

Bu tanım daha kısa şekliyle, aynı yazar tarafından “ zaman bakımından önce gelen, hak bakımından önde gelir “ şeklinde ifade edilmektedir.⁵²

19. yüzyılda ABD’nde ortaya atılan doktrin, ABD Yüksek Mahkemesi tarafından eyaletler arasındaki sularla ilgili uyuşmazlıkların çözümü amacıyla geliştirilmiştir. Ön kullanım üstünlüğü doktrini, herhangi bir kıyıdaş devletin, diğerlerinden önce başlattığı faydalanmalara mutlak hak tanır. Böylece, söz konusu devletler, akarsudan faydalanmaya önce başladıkları için kazanılmış bir hak elde ederler. Ancak, bu kazanılmış hak kapsamına ülke topraklarına akan bütün sular girmez. Yalnız, fayda sağlayan, bir başka deyişle, fiilen ön kullanıma konu olan sular girer.⁵³

Görüldüğü gibi, bu doktrin uyarınca, kazanılmış hakkın dayanağını, fiili bir durum, yani, suları belirli şekilde kullanma ve kullanmayı sürdürme olgusu oluşturmaktadır. Ancak, kazanılmış hak kapsamına antlaşma ile kazanılmış haklar girmemektedir. Bu, ön kullanım doktrininin dışında kalan bir durumdur. Herhangi bir akarsudan faydalanmada, bir kıyıdaş devletin antlaşma ile kazanmış olduğu hakkı diğer kıyıdaş devlete karşı ileri sürerken bu doktrine değil; antlaşma hükümlerine dayandırması gerekir.⁵⁴

Doktrinin özünü teşkil eden kazanılmış haklara zarar vermeme yükümlülüğü, genelde yukarı kıyıdaş devlet açısından söz konusudur. Çünkü kazanılmış haklara zarar verebilecek durumda olan yukarı kıyıdaş devlettir. Aşağı kıyıdaş devletin hemen hemen böyle bir imkânı yok gibidir. Öte yandan, aşağı kıyıdaş devletlerin akarsulardan faydalanmaya önce başladıkları da bir gerçektir.⁵⁵ Zira herhangi bir akarsuyun etrafında yerleşme, genelde önce akarsuyun ağız kısımlarında başlar ve yukarıya doğru gelişir.

---

⁵¹Lipper, **a.g.e.**, s. 50.

⁵² Lipper, **a.g.e.** , s. 57.

⁵³ Sar, **a.g.e.**, s. 274.

⁵⁴ Sar, **a.g.e.**, s. 275.

⁵⁵ Bourne, **a.g.m.**, s. 260-261.

Fırat, Dicle, Nil ve Columbia gibi nehirler buna örnek olarak gösterilebilir. Bu nedenle ön kullanım üstünlüğü doktrini, aşağı kıyıdaş devletten çok, yukarı kıyıdaş devletin faydalanma eylemlerine sınır getiren bir görüştür.

Ön kullanım üstünlüğü doktrinini ilk ileri süren devlet Meksika olmuştur. ABD ile Rio Grande Nehri'ne ilişkin 19. Yüzyıl sonlarında ortaya çıkan uyuşmazlıklar Meksika, 21.10.1985 tarihli nota ile kendi vatandaşlarının nehir sularını ABD vatandaşlarından yüzlerce yıl önce kullanmaya başladıklarını ve bu nedenle, uluslararası hukuk kuralları uyarınca, bu mevcut faydalanma haklarına üstünlük tanınması gerektiğini ileri sürmüştür.⁵⁶ İran ile Afganistan arasında Hilmend Nehri'ne ilişkin çıkan uyuşmazlıkta İran, aşağı kıyıdaş devlet olarak, 1950 yılında ön kullanım üstünlüğü doktrinini ileri sürmüştür.

Uluslararası akarsulardan faydalanma konusunda tek antlaşma olan 09.12.1923 tarihli "Birden Fazla Devleti İlgilendiren Hidrolik Enerjinin Geliştirilmesine İlişkin" Cenevre Sözleşmesi'nden mevcut kullanımların mutlak korunmadığı ilkesi ortaya çıkmaktadır.⁵⁷

Ön kullanım üstünlüğü doktrinini eleştiren yazarlar, mevcut kullanımlara mutlak dokunulmazlık tanınması durumunda, yukarı kıyıdaş devletin ekonomik gelişmesinin önleneceğini öncelikle belirtmektedirler.

Bu konudaki bir diğer eleştiri de, yukarıdaki sakıncanın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Yukarı kıyıdaş devletin faydalanmasını engellemek ve aşağı kıyıdaş devlete mutlak dokunulmazlık sağlamak suretiyle, devletler arasında eşitsizlik yaratmaktadır.⁵⁸

Birleşmiş Milletler Teşkilatı çerçevesinde akarsularla ilgili olarak hazırlanan sözleşme çalışmaları sırasında da bu doktrinin benimsendiğini belirtmek gerekir.

⁵⁶ Marjorie Millace Whiteman **Digest of International Law**, Vol. 3, Washington DC, US Government Printing Office, 1964, s. 954.

⁵⁷ YILC, 1974, Vol. II (Part Two), Doc. A/5409, s. 57-60.

⁵⁸ Bourne, **a.g.m.**, s. 221.

Bütün bu gerçekler karşısında ön kullanım üstünlüğü doktrininin uluslararası hukuk kapsamında reddedildiğini, bu yüzden mevcut kullanımlara mutlak bir dokunulmazlık tanımayacağını söylemek mümkündür.

1.2.4. Hakkaniyete Uygun Kullanım Doktrini

Son yıllarda en çok üzerinde durulan görüş “hakkaniyete uygun kullanım” görüşü olmuştur.

Adil kullanım doktrini olarak da adlandırılan bu görüşe göre her havza devletinin, kendi ülkesi içinde, uluslararası akarsulardan faydalanmasında makul ve hakkaniyete uygun bir hakkı bulunmaktadır.

Ancak bu tanımlama da, sorunu tam olarak çözmemekle birlikte, karşımıza bir takım aşilamaz sorunlar çıkarmaktadır. Her şeyden önce, kıyıdaş devlet hangi ölçüde bu suların yararlanabilecektir? Aşağı ve yukarı kıyıdaş devletlerin haklarından hangisine üstünlük sağlanacaktır? Bu devletlerin kullanımlarından hangisi, eğer varsa, öncelikle korunacaktır? Uluslararası hukukta bu ve bunun gibi sorunların cevabı henüz tam olarak verilebilmiş değildir. Son zamanlarda bu konudaki boşluğu doldurmak için yoğun çabalar harcanmaktadır.⁵⁹

Hakkaniyete uygun kullanım doktrini, ABD Yüksek Mahkemesi'nin eyaletler arasında vermiş olduğu kararlarda ortaya çıkmış ve daha sonra ABD'ne mahsup hukukçular tarafından uluslararası hukuka aktarılmıştır. Bu nedenle, bazı yazarlar bu doktrini uluslararası alanda ilk kez ABD tarafından Columbia Nehri uyuşmazlığında Kanada'ya karşı ileri sürülmüş olması ve daima yukarı kıyıdaş devletin zarar verebilecek durumda olmasını dikkate alarak, daha çok aşağı kıyıdaş devletlerin başvurabileceği bir görüş olarak değerlendirmektedir.⁶⁰

Hakkaniyete uygun kullanım doktrini inceleyen Lipper de bu doktrinin, kıyıdaş devletlerarasında uluslararası nehir sularının her birinin meşru ekonomik ve sosyal

---

⁵⁹ Lipper, *a.g.e.*, s. 41.

ihtiyaçları uyarınca, hepsine azami fayda ve her birine asgari zarar verebilecek şekilde uygulanabileceğini ileri sürmektedir. Nehir sularından makul bir fayda sağlayacak şekilde faydalanmada her kıyıdaş devletin hak eşitliği olduğunu vurgulamaktadır.⁶¹

Ancak, burada söz konusu edilen hak eşitliği, bir kıyıdaş devlete, akarsuların sularının eşit bölüşülmesi hakkını vermez. Yani, eşitlik demek değildir. Bu, daha çok her kıyıdaş devletin diğer kıyıdaş devletlerin aynı haklarına saygı göstermek suretiyle, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için uluslararası sulardan faydalanabileceğini gösterir. Bu da her kıyıdaş devletin, mümkün olan azami oranda kendi ihtiyaçlarını karşılaması ve asgari oranda diğerlerine zarar vermesi şeklinde gerçekleştirilebilir.⁶²

Hakkaniyete uygun kullanım doktrini, kıyıdaş devletlerin kullanımlarının faydalı olmasını öngörür. Yani, bir kullanımın makul olabilmesi için, onun her durumda kullanan kıyıdaşa ekonomik ve sosyal fayda sağlaması gerekir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır; bir kıyıdaş devletin faydalanma eyleminden diğer kıyıdaş devletin zarar göreceğini ileri sürmek hakkına sahip değildir. Benzer şekilde, bir kıyıdaş devlet gelecekteki kullanımlarının zarar göreceğini ileri sürmek hakkına sahip değildir. Benzer şekilde, bir kıyıdaş devlet, daha önce faydalanmadığı sulardan faydalı bir amaç için bir eyleme giriştiğinde, bu eylemin diğer kıyıdaş devletin mevcut kullanımına zarar vermesi durumunda da, faydalı kullanım hakkaniyet sınırları içinde kaldığı sürece, hukuka aykırı bir durum yoktur.⁶³

Hakkaniyete uygun kullanım doktrini, aşağı ve yukarı kıyıdaş devlet ayrımı yapmadan, her ikisinin de eş değerinde faydalanma hakkı bulunduğunu kabul etmektedir. Bu ilkedan hareket ederek, kıyıdaş devletlere makul ve hakkaniyete uygun bir faydalanma hakkı tanınmakta ve bu tür faydalanma eylemlerinde zarar verilmesi yasaklanmaktadır.

---

⁶⁰ Sar, **a.g.e.**, s. 140.

⁶¹ Lipper, **a.g.e.**, s. 42.

⁶² Lipper, **a.g.e.**, s. 63.

⁶³ Bourne, **a.g.m.**, s. 194-195.

Devletlerarası uygulamada hakkaniyete uygun kullanım doktrininin ilkelerini ilk kez ABD ile Meksika arasındaki Colorado, Tijvana ve Aşağı Rio Grande nehirlerine ilişkin 1942 tarihli uyuşmazlıklarda görmekteyiz.⁶⁴

Başlangıçta ABD tarafından uluslararası hukuk kuralı olarak benimsenmeyen Hakkaniyete Uygun Kullanım Doktrini, kısa bir süre sonra Kanada ile aralarında Columbia Nehri'ne ilişkin uyuşmazlıkta bu doktrini çözüm olarak ileri sürülmüştür.

İsrail ile Arap devletleri arasındaki Şeria nehrine ilişkin uyuşmazlıkta da İsrail hükümeti, hakkaniyete uygun kullanım doktriniyi benimsemiştir. İsrail, bir nehrin birden çok devleti kestiği durumlarda, bu devletlerden her birinin nehir sularından prensip itibariyle hakkaniyete uygun bir pay almaya hakkı bulunduğunu yaptığı açıklamalarla beyan etmiştir. Birleşmiş Milletler tarafından Stockholm'de yapılan Çevre Konferansında kabul edilen bildirideki prensipler, içerik olarak hakkaniyete uygun kullanım doktriniyi desteklemektedir.⁶⁵

Aynı şekilde, 1977 yılında Birleşmiş Milletler Su Konferansı sonucunda kabul edilen raporda da, hakkaniyete uygun kullanım doktrini yer almıştır.⁶⁶

Bunun yanında Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından kurulan hükümetler arası Uzmanlar Çalışma Grubunun iki ya da daha fazla devlet tarafından paylaşılan doğal kaynaklara ilişkin tespit ettiği ilkelerden birincisi de, bu doktrine yer veren belgeler arasındadır.⁶⁷

Uluslararası akarsuların ulaşım dışı kullanımlarını düzenleyen kurallara ilişkin Birleşmiş Milletler Hukuk Komisyonunca yürütülen sözleşme çalışmaları sırasında da, hakkaniyete uygun kullanım doktrininin benimsendiğini görmekteyiz.⁶⁸

⁶⁴ Sar, **a.g.e.**, s. 302.

⁶⁵ Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-6 June 1972

⁶⁶ Report of the United Nations Water Conference (Extract I), Committee on Natural Resources (Fifth Session, Genova 9-20 May 1977), E/C. 7/L.58, 1977.

⁶⁷ Schwebel, **a.g.r.**, s. 184-185.

⁶⁸ Bu konu için bkz. Doc. A/CN.4/320 ve Doc. A/CN. 4/332 and Add.1.

Büyük bir grup yazar, hakkaniyete uygun kullanım doktrinini, hukuk kuralı olarak değerlendirirken aynı zamanda bu doktrinin ilkelerinin ifade kesinliğinden yoksun ve uygulaması güç bir doktrin olduğunu da vurgulamaktadırlar.

1.2.5. Uluslararası Hukuk Enstitüsü

Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün (U.H.E.-International Law Institute-ILI) 1911 Madrid Bildirisi ve 1961 Salzburg Kararı, U.H.D.nin 1956, 1958, 1960 ve 1966 tarihli Bildirileri ile BM-U.H.K.nun 1978. 1989, 1991 ve 1994 tarihli raporları bu alanda yapılan çalışmaların en önemlilerindedir.⁶⁹

Enstitü, 1910 yılında birden çok devlet tarafından kullanılan akarsulardan ulaşım dışındaki faydalanmaları gündemine almış ve 1911 yılında uluslararası suların ulaşım dışında kullanımlarına ilişkin “Madrid Bildirisi”ni yayımlamıştır.”⁷⁰ O dönemde hâkim doktrin olan Harmon Doktrini’ne ters düşen ve genel olarak kıyıdaş devletlerin faydalanmalarına verilebilecek zararı kesin olarak yasaklayan, bu görüşler, akarsuları sınır oluşturan ve ülkeleri kesenler olarak iki kategoride değerlendirmiştir.⁷¹ Enstitünün 1961 Salzburg Kararı da, bütün kıyıdaşların akarsudan eşit derecede faydalanma haklarını tanıyan, ancak, bir devletin akarsu ya da hidrografik havzanın sularında, diğer devletlerin aynı suları kullanma imkânlarını ciddi olarak etkileyen kullanımlarını ve inşaatlarını yasaklayan bir yaklaşım ortaya koymuştur.”⁷²

⁶⁹ Nihal Atuk, **Türkiye’den Suriye’ye Akan Yerüstü ve Yer Altı Suyu Miktarı**, DPT: DEİGM, Ankara, 1995, s. 56.

⁷⁰ Paul Beaumont, “The 1997 UN Convention on the Law of Non-navigational Uses of International Watercourses: Its Strengths and Weaknesses from a Water Management Perspective and the Need for New Workable Guidelines”, **Water Resources Development**, Vol.16, No.:4, New York, 2000 , s. 475.

⁷¹ Vefa Toklu, **Su Sorunu, Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s. 33.

⁷² Toklu, **a.g.e.** , s. 33.

1.2.6. Uluslararası Hukuk Derneği

Dernek 1956 Dubrovnik toplantısında, birden fazla devlet tarafından kullanılan akarsuları “Uluslararası Akarsu” olarak tanımlarken, bunları “iki ya da daha fazla devletin içinden geçen akarsular” biçiminde değerlendirmiş ve oybirliği ile şu ilkeleri kabul etmiştir:⁷³

1. Her devlet uluslararası akarsuların kendi ülkesindeki bölümünden yararlanırken, bu kullanımın diğer devletlere etkilerini göz önünde bulunduracaktır.
2. Bir devlet diğer bir devlete zarar verdiği ölçüde kamusal ve özel eylemlerden sorumlu olacaktır.
3. Akarsulardan faydalanmada; her devletin makul kullanım hakkı, her devletin o akarsuyun sularına bağımlılığı, karşılaştırmalı sosyal ve ekonomik kazançlar, ilgili devletlerarasındaki mevcut antlaşmalar ve mevcut kullanımlar dikkate alınacaktır.

U.H.D. 1966 yılında Helsinki’de gerçekleştirdiği toplantı ile kural oluşturma konusunda önemli bir girişimde bulunmuştur.⁷⁴ Yapılan çalışmalar sonucunda, bağlayıcı özelliği olmayan bazı kurallar tavsiye niteliğinde kabul edilmiştir. Kurallar bağlayıcı olmamakla beraber, daha sonraki yıllarda bu konudaki çalışmalara ışık tutar mahiyette olmuştur. Yapılan çalışmalarda su yolları, uluslararası su toplama havzaları itibariyle ele alınmıştır.⁷⁵ Söz konusu kurallarda, sınıraşan havza sularının, hakça ve makul bir şekilde kullanımının gerektiği belirtilmektedir. Hakça ve makul kullanımın belirlenmesi için sınırlayıcı olmamakla beraber, bazı kıstasların esas alınabileceği ifade edilmiş ve bu nitelikteki bir tahsis için bütün faktörlerin dikkate alınması gerektiği kaydedilmiştir.⁷⁶

⁷³ Toklu, **a.g.e.**, s. 33.

⁷⁴ Ömer Esenyel, **Türkiye’nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, Mart 2001, s. 26.

⁷⁵ Atuk, **a.g.e.**, s. 58.

⁷⁶ Atuk, **a.g.e.**, s. 59.

Hakça kullanım ilkesi sudan eşit faydalanma anlamına gelmemektedir.⁷⁷ Hakça ve makul kullanım için göz önünde tutulması gereken faktörler Helsinki Kararının 5/2nci maddesinde şöyle belirtilmiştir:⁷⁸

1. Her havza devletinin ülkesine düşen drenaj alanın oranı da dâhil olmak üzere, havzanın coğrafi durumu,
2. Her havza devletinin su katkısı da dâhil olmak üzere, havzanın hidrolojik durumu,
3. Havzayı etkileyen iklim şartları,
4. Mevcut kullanımları da kapsamak üzere, havzanın sularının geçmiş kullanımı,
5. Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçları,
6. Havza devletlerinin her birinde, geçimi havza sularına bağlı nüfus,
7. Her havza devletinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan çareleri karşılaştırma,
8. Yararlanabilecek başka kaynakların bulunması,
9. Havza suyunun kullanılmasında israfın önlenmesi,
10. Kullanımlar arasındaki çatışmaları uzlaştırma çaresi olarak, bir ya da daha çok havza devletine tazminat verme imkânları,
11. Havza devletinin ihtiyaçlarının, diğer bir havza devletine ciddi zarar vermeden karşılanabilme derecesi.

Kararın aynı maddesinin 3ncü fıkrasında ise, bu faktörlerden hiçbirisine diğerlerine kıyasla öncelik ve ağırlık tanınmadığı; “faktörlerden her birine tanınacak ağırlık, bu faktörün taşıdığı önemin, diğer ilgili faktörlerin önemleriyle karşılaştırılması sonucunda ortaya konacaktır. Makul ve adil bir payın ne olduğu tespit edilirken, bütün ilgili faktörler birlikte değerlendirilmeli ve bunların hepsi esas alınarak bir sonuca varılmalıdır.” ifadesi ile ortaya konmuştur.⁷⁹

⁷⁷ Murat Çınar, **Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye.**, http://www.aydinlanma1923.org/sayi/42/A1923_42_6_CINAR.pdf, (Erişim Tarihi : 23.07.13)

⁷⁸ Toklu, **a.g.e.**, s. 34.

⁷⁹ Toklu, **a.g.e.**, s. 35.

1.2.7. Uluslararası Hukuk Komisyonu

Uluslararası akarsuların işletilmesi ve kullanılmasının yarattığı hukuki sorunların BM’de incelenmesine 1959 yılında başlanmış, “doğal kaynaklar üzerinde egemenlik” konusunu incelemek üzere kurulan özel bir komisyon kurulmuştur. Komisyon 1961 yılında yayınladığı raporunda “doğal kaynaklar” kavramı içine ulusal ve ulusal olmayan akarsuları da almıştır. Bu rapor Genel Kurulun 17nci dönem toplantısında tartışılmış ve Genel Kurul, 14 Aralık 1962’de, 1803 Sayılı kararla “Doğal Kaynakların Üzerinde Devamlı Egemenliğe İlişkin Bildiri” yi benimsemiştir. Bildirinin en dikkat edilmesi gereken maddesi şöyledir: “Ulusların ve halkların kendi doğal zenginlikleri ve kaynakları üzerindeki devamlı egemenlik hakkı, ilgili devlet halkının refahı ve ulusal gelişmesi yararına kullanılmalıdır.”⁸⁰ Bu tarihten 1970 yılına kadar BM Genel Sekreteri’nin bu konu hakkında hazırladığı rapor dışında önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. 8 Aralık 1970 tarihinde yapılan bir oturum ile BM Genel Kurulu, BM’nin kural oluşturma organı olan U.H.K.’nu, “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanılmasına İlişkin Hukuku oluşturmak ve aşamalı olarak geliştirmekle görevlendirmiştir.”⁸¹ 1991 yılında Komisyon, 1970’ten itibaren sürdürdüğü raporlarını ve her yıl BM Altıncı Komisyonu ile BM Genel Kurulunda ele alındığı çalışmalarını, 43ncü oturumunda, 32 taslak maddenin ilk okunması sonucunda kabul ettiği, “Maddeler Taslağı” adıyla ortaya koymuştur.⁸² Komisyon 22 Temmuz 1994 tarihinde Cenevre’de yapılan 46ncı oturumda ise taslağı tamamlamış, “Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımına İlişkin Maddeler Tasarısı” na son şeklini vererek BM Genel Kurulu’na sunmayı kararlaştırmıştır.⁸³ 7-25 Ekim 1996 tarihleri arasında Genel Kurula bağlı 6ncı Komisyonun, Çalışma Grubu olarak yaptığı toplantıda ele alınmış, daha sonra 24 Mart - 4 Nisan 1997 tarihleri arasında, yine aynı usulle yapılan toplantıda son şeklini almıştır.⁸⁴

⁸⁰ Orhan Tiryaki, **Sınırşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu: 21 nci Yüzyılın Gündemi: Su**, Cem Ofset Matbaacılık, 2003, s. 18.

⁸¹ Tiryaki, **a.g.e.**, s. 35.

⁸² Tiryaki, **a.g.e.**, s. 36.

⁸³ Atuk, **a.g.e.**, s. 57.

⁸⁴ Atuk, **a.g.e.**, s. 58.

Tasarı 21 Mayıs 1997’de BM Genel Kurulunda oylanarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Oylamaya 185 ülkenin 133’ü katılmış, sözleşme 103 kabul, Türkiye, Burundi ve Çin’in aleyhte oy kullanması ile 3 ret ve 27 çekimsiz oyla kabul edilmiştir.”⁸⁶ Fransa Daimi Temsilcisi Alain Dejammet sözleşmeyi “telaşla, özenmeden ve partizan zihniyetle hazırlandığı, alelacele oylandığı ve vahim hatalar yapılarak lekelendiği” ifadeleriyle eleştirmiştir.⁸⁷

Türkiye’nin, 2000 yılına kadar imzaya açık tutulacak olan sözleşmeye hiçbir zaman taraf olmayacağı da, BM nezdindeki Türkiye Daimi Temsilcisi tarafından dile getirilmiştir.⁸⁸

Komisyunun, uluslararası su yolu sisteminin anlamına ilişkin olarak benimsediği hipotez, “Uluslararası su yolu sistemi, iki ya da daha fazla devletin içinde bulunduğu bir su yolu sistemidir.” yaklaşımıdır.⁸⁹

U.H.K.’nin çalışmaları sırasında, bir uluslararası su yoluna bağlı olmayan yeraltı sularının da Maddeler Taslağına yeni bir madde eklenerek veya yan protokol yapılarak, dâhil edilmesi yolunda ABD’li özel raportör tarafından, Meksika ile ABD arasındaki yeraltı suyu problemlerini çözme amacıyla yapılan girişimi U.H.K.nün diğer üyeleri tarafından önlenmiştir.⁹⁰ “Yeraltı suyu sorununun U.H.K. statüsünün 16ncı Maddesi uyarınca yeterince incelenmediği, bilgi, belge ve devletlerin pratiğinin toplanmadığı, sınıraşan sular üzerinde 20 yılı aşkın sürede hazırlanan ilke ve prensiplerin, boyutu ve niteliği henüz bilinmeyen bir sahaya uygulanamayacağı” görüşü, yapılan önlemenin temel dayanağını oluşturmuştur.⁹¹

---

⁸⁵ Atuk, **a.g.e.**, s. 58.

⁸⁶ Stephan McCaffrey, **The Law of International Watercourses Non-Navigational Uses**, Oxford University Press Inc., New York, 2001, s. 315.

⁸⁷ Toklu, **a.g.e.**, s. 36.

⁸⁸ Erhan Çağrı, “Türk-Suriye İlişkilerinde Fırat Suyunun Paylaşım Sorunu”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 199, Cilt: 21, Ankara, Mayıs 1997, s. 42.

⁸⁹ Toklu, **a.g.e.**, s. 36.

⁹⁰ Atuk, **a.g.e.**, s.69.

1.2.8. Avrupa Birliği Su Müktesebatı

Avrupa Birliği, ekonomik, siyasal ve sosyal alanda üyelerinin tümünü bağlayan önemli kararlar alan ve mevzuat oluşturan bölgesel birlik çabasıdır. Son dönemde su politikaları, Avrupa Birliği'nin ortak politik ve hukuki çerçeve oluşturmaya çalıştığı alanların başında gelmektedir. 1999 Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin AB'ne aday ülke statüsü kabul edilmiş ve 17 Aralık 2004 tarihli zirve toplantısında müzakere sürecinin başlaması öngörülmüştür. AB Komisyonunca hazırlanan raporlarda Türkiye açısından kabul edilmesi zor birçok konu yanında sınıraşan sularla ilgili düzenlemeler de yer almaktadır.⁹²

AB ile yapılan müzakereler sonunda Türkiye, birliğe üye olursa Helsinki Sözleşmesini kabul etmek zorunda kalacaktır. 2004 tarihli AB Komisyonu'nun hazırladığı Etki Raporunda bölgedeki temel meselelerden birisi de kalkınma ve sulama için sudan yararlanma hususudur. Ortadoğu bölgesinde su konusunun öneminin artacağı ve Türkiye'nin AB üyeliğiyle, su kaynakları ve bölgedeki altyapının yönetimi AB açısından temel bir mesele haline geleceği düşünülmektedir.

Bu arada Avrupa Parlamentosunun da Fırat ve Dicle havzasının uluslararası yönetime bırakılmasına yönelik bağlayıcı olmayan kararları mevcuttur. AB'nin uluslararası suyollarının kullanımına ilişkin müktesebatını belirleyen temel direktif ve sözleşmeler, BM Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan 1968 Helsinki Sözleşmesi, BM Avrupa Ekonomik Komisyonu ' Uluslararası Suyolları ve Göllerin Kullanımı ve Korunması Sözleşmesi', 'Sınıraşan Boyutta Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi ' ve AB Müktesebatında ulaşılan son düzeyi gösteren 2000 tarihli ' Su Çerçeve Direktifi (SÇD)' dir.⁹³

⁹¹ Atuk, **a.g.e.**, s.69.

⁹² Alaaddin Yalçınkaya, '6 Ekim 2004 Tarihli AB Raporlarında Fırat ve Dicle Suları ile İlgili Düzenlemelerin Hukusal Tahlili', **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 2. Cilt, Mart 2006, s. 582.

⁹³ Taylan Taşkın, '**Sınıraşan Sular: Türkiye'de AB Kaynaklı Reform Girişimi**', **Su Yönetimi**, Ankara, Memleket Yayınları, 2006, s. 416.

AB Su Çerçeve Direktifi, üye devletlerin, birlik sularının nitelik ve nicelik bakımından geliştirerek, sürdürülebilir su kullanımını teşvik etmek, sınıraşan su sorunları denetimine katkıda bulunmak, su ekosistemlerini, birlik sularının potansiyel kullanıcılarını korumak ve geliştirmek amaçlı çabalarını koordine etmek için ortak ilkeler doğrultusunda hazırlanmıştır.⁹⁴

Birliğin hazırlanan raporlarında Türkiye'nin sınıraşan suları ile ilgili değişik ve yanlı tespitleri vardır. Türkiye AB müktesebatı çerçevesinde yeni bir Su Kanunu hazırlamaktadır. Kanun Taslağı'nda sınıraşan su kaynaklarıyla ilgili kısa bir madde bulunmaktadır. Bu maddede (Madde 22), "Sınır oluşturan veya sınır aşan su kaynakları konusunda, su kalitesi, hidrolojik, hidrometrik, hidrojeolojik, jeolojik, sondaj, harita alma, veri toplama niteliğinde her türlü etüt, teknik görüşme ve anlaşmalar için izin ve karar verilmesine Dışişleri Bakanlığı'nın uygun görüşüyle Bakanlık yetkilidir" denilmektedir.

Böylece, Dışişleri Bakanlığı'nın sınır aşan sularla ilgili olan pozisyonu korunmakta ve Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın bu sularla ilgili her türlü iş ve işleminde Dışişleri'nin olurluğunu alması mekanizması aynen muhafaza edilmektedir. Bu nedenle kısa vadede sınıraşan su kaynaklarıyla ve bunlarla ilgili uluslararası sözleşmelerle ilgili Türkiye'nin takındığı tutumun fazlaca değişmeyeceği öngörülebilir.

---

⁹⁴ Hülya Özdiç, 'Avrupa Birliğinde Su Politikaları', Su Yönetimi, Ankara, Memleket Y., 2006, s. 158

İKİNCİ BÖLÜM

İKİ ÜLKE SU KAYNAKLARI VE SINIRAŞAN SULAR KONUSUNDA YAKLAŞIMLARI

2.1. SURİYE'DEKİ SU KAYNAKLARI

Suriye'nin en büyük su kaynağı Fırat Nehri'dir. Öyle ki Fırat'ın su potansiyeli Suriye'nin toplam yeraltı suyu kaynaklarının yaklaşık 3,5 katıdır. Fırat suları kaynağının çok büyük bir bölümünü Türkiye'den alırken, % 7 gibi çok küçük bir bölümünü de Suriye'den almaktadır. Fırat Nehri'ni Suriye'de besleyen kaynaklar Türkiye sınırı yakınındaki havzalardır. Bu havzalar içinde Culap Nehir Havzası (The Balikh) ve Habur Nehri (Khbur River) yer alır. Bu iki nehirde Suriye büyük ölçüde tarımda yararlanmaktadır. Suriye çiftçileri sulamada, Türkiye sınırları dışında kalan Habur ve Culap nehirlerinin yararlanmaktadır.¹

Suriye'nin Fırat Nehri üzerinde üç önemli barajı vardır: Teşrin Barajı (*Tishreen Dam*), Tabka Barajı (*Tabqa Dam*) ve El Baat Barajı (Al Baght Dam). Bunlardan en büyüğü Tabka Barajı'dır. 1975 yılında tamamlanan Tabka Barajı 14,2 km³ su tutma kapasitesine ve 860 mw enerji üretimi kapasiteye sahiptir. Tabka Barajı ile 640.000 hektarlık alanın sulanması planlanmış fakat topraktaki kalsiyum sülfat seviyesinin yükselmesi sebebiyle proje hedeflerinin altında kalmıştır. Bu nedenle sulanan alan 240.000 hektar seviyesinde kalmıştır.²

Tabka Barajı'na dayalı sulama ve hidroelektrik projeleri çeşitli teknik ve sosyal problemlerle karşılaşmıştır. Sovyet teknolojisi ile inşa edilen ve ülkenin toplam elektriğinin % 60'ını üretmesi hedeflenen Tabka Barajı bölgenin topografik yapısına uygun olmaktan uzaktır. Ayrıca yazın ırmaktaki debinin düşmesiyle elektrik üretimi ve sulama sistemlerinin verimliliği düşmektedir.

---

¹John Kolars ve William Mitchell, **The Euphrates River and the Southeast Anatolia Development Project**, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville: Illinois: 1991, s. 144-145.

² Kolars ve Mitchell, **a.g.e.**, s. 110.

Dünya genelinde olduğu gibi, Suriye’de de tarım ürünlerinde verimliliğin artışı için sulama sistemleri temel bileşen olarak görülmektedir.³

Tablo 1. Suriye’nin Su Kaynakları (Milyon m³/Yıl)

SURİYE’NİN SU KAYNAKLARI (Milyon m³ / Yıl)			
Havza	Yüzey Suları ve Kaynakları	Yeraltı Suları	Toplam
Habur	1 695	500	5 195
Asi	2 509	356	2 865
Sahil Bölgesi	2 386	236	2 622
Şam	833	193	1 026
Halep	497	303	800
Yukarı Ürdün	530	50	380
Çöl	125	100	225
Fırat	6 750	300	7 020
Dicle	2 500	-	2 500
Toplam	17 795	2 038	19 833

Kaynak: Bilen Özden, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Ankara, TESAV, 1996, s. 75.

Suriye’nin en büyük barajı olan Tabaka Barajı, Assak Baraj Gölü üzerinde kuruludur. 625 km² yüzey alanına sahip olan baraj Sovyet mühendisler tarafından projelendirilip inşa edilmiştir. Hidroelektrik üretimi için sekiz tribünü vardır ancak altısı aktif durumdadır. Tabaka Barajı’nın Suriye’nin toplam elektriğinin % 60’ını üretmesi planlanmış fakat düşük su seviyesinden bu üretim gerçekleşmemiştir. Aynı zamanda Assak Baraj Gölü’nden Aleppo Kenti’ne yeraltından su transfer edilmektedir. Bu da elektrik üretimini olumsuz etkilemektedir. Bütün bunların yanında; Suriye’nin Fırat Nehri ve kollarından ne ölçüde ve nasıl faydalandığını anlamak; bilgi yetersizliği ve bu konu hakkında öne sürülen fikirlerinde de çelişmesinden dolayı oldukça zordur.⁴

³ Ali İhsan Bağış, *Turkey’s Hydropolitics of the Euphrates – Tigris Basin*, Water Resources Development, Volume 13. No 4, 1997, s. 273.

⁴ Kolars ve Mitchell, *a.g.e.*, s. 82.

Suriye barajları üzerinde en önemli sorun buharlaşmadır. Yüksek sıcaklık ve baraj rezervuarlarının yüzey alanlarının geniş olması nedeniyle aşırı derecede buharlaşma sorunu yaşanmaktadır. Artan nüfusa dayalı olarak kullanım suyu ihtiyacının artması, tarımda suyun yoğun olarak kullanılması nedeniyle tarımsal su talebinin yükselmesi ülkenin suya olan ihtiyacını ve suya verdiği önemi artırmaktadır. Aynı zamanda bölgede kurulmuş olan büyük sanayi kuruluşları da suya olan arz ve talebi arttırmaktadır.⁵

Suriye'nin Fırat'tan sonraki en büyük su potansiyeli Habur Nehridir. Yıllık ortalama akış miktarı 1.780 milyon m³ olan Habur Nehri'nin Fırat Nehri'ne katkısı % 6 oranındadır. Suriye'nin Fırat Nehri'ne katkısının % 7 olduğu dikkate alındığında Habur Nehri küçümsenmeyecek bir potansiyele sahiptir. Diğer kollardan Sacur Nehri % 0,4, Culap Nehri ise % 0,6 oranında bir katkı sağlamaktadır.

Tablo 2. Suriye'de Fırat Nehri'ni Besleme Kaynakları

SURİYE'DE FIRAT NEHRİ'Nİ BESLEME KAYNAKLARI			
	Eklenen (Milyon m³/Yıl)	Yıllık Ort. Artış (Milyon m³/Yıl)	Toplam İçindeki Payı (%)
Türkiye'den Bırakılan	...	27.400	93,0
Suriye'de Eklenen	2.050	...	7,0
Sacur (Sajur)	80	27.480	0,4
Culap (Balikh)	190	27.670	0,6
Habur (Khbur)	1.780	29.450	6,0

Kaynak: Bilen Özden, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, Ankara, TESAV, 1996, s. 75.

2.2. SURİYE'NİN SINIRAŞAN SULAR SORUNUNA BAKIŞI

Türkiye ile Suriye arasında iki temel sorun vardır: Birincisi su sorunu; ikincisi ise Hatay sorunudur. Suriye, Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde inşa ettiği tesislerden rahatsız olmakta ve endişelenmektedir. Suriye'nin eski devlet başkanı ve Ortadoğu siyasetinin köşe taşlarından birisi olan Hafız Esad'a göre Türkiye su konusunda haksızlık yapmakta ve uluslararası yasaları çiğneyerek Güneydoğu Anadolu Projesi ile Suriye'yi susuzluğa mahkûm etmektedir.

⁵ Daniel Hillel, *Rivers of Eden: The Struggle for Water*, Oxford University Press, 1994, s. 101-102.

Esad sınıraşan sular tabirini kabul etmeyeceğini vurgulayarak⁶ Türkiye'nin bırakacağı su miktarını belgeleme çabasına girmiştir. Suriye kalkınma planında, sulanması gereken arazi miktarı oldukça yüksek tutmuş ve bu amaca ulaşabilmek için Fırat ve Ası nehirlerine göz dikmiştir.⁷

Türkiye Fırat suları konusunda Ekonomik İşbirliği Anlaşması'na göre Suriye'ye verdiği suyu 500 m³ olarak taahhüt etmiştir. Diğer taraftan Türkiye komşularına; bölgede teknik bir çalışma yapılmasını önermiş, toprak yapısı ve potansiyelinin, su yapısı ve potansiyelinin, muhtemel ihtiyaç ve iyileştirmelerin belirlenmesini ve bu bağlamda suyun paylaşılmasını önermiştir.⁸ Bunlara ilaveten Türkiye, kuracağı projeler hakkında komşularını bilgilendirmektedir. Ancak Suriye ve Irak, Fırat ve Dicle nehirlerini üç ülkenin ortak suları gibi değerlendirip buna göre haklar talep etmektedirler. Türkiye'nin Fırat Nehri'nden 500 m³/sn su bırakması taahhüdüne karşın Suriye su talebini 1995 yazında 750 m³/sn üzerine çıkarmıştır. Regülasyonun tamamlanmasından sonra toplam kapasitesi 84,2 milyar m³ olan Fırat ve Dicle nehir havzalarından Irak ve Suriye'nin su istekleri nehirlerin toplam su miktarlarını aşan düzeyde ve normalin çok üstündedir. Bu durum ikili anlaşmaları da çözümsüz duruma sokmaktadır.⁹

Suriye, su sorununu değerlendirirken çifte standart uygulamaktadır. Ası Nehri ile Fırat Nehri temelde benzer özellik ve statüde olmasına karşın, Türkiye Ası Nehri'nden sadece % 2 oranında yararlanabilmektedir. Geri kalan % 98'lik oranı ise Suriye ve Lübnan kullanmaktadır. Bu oranın ezici bir kısmı da Suriye'ye aittir. Türkiye Ası Nehri'ni gündeme getirdiğinde Suriye; Ası Nehri'nin kendi topraklarında doğduğunu, bu nedenle faydalanma hakkının kendisinde olduğunu ileri sürmektedir. Ası havzasındaki bu tavizsiz tutumuna karşılık Fırat Nehri'nden % 22'ye varan oranlarda su talebinde bulunmaktadır.¹⁰

⁶ **Sabah**, 14 Haziran 2000.

⁷ Bağış, **a.g.m.**, s. 579.

⁸ Mehmet Keskin, "Ortadoğu'daki Potansiyel Savaş Sebebi: Su", **İstihkâm**, Yıl: 2, Sayı: 6, Eylül 2000, s. 13-17.

⁹ Neşet Akmandor, **Su Sorunun Fiziksel Boyutları, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Ankara, Tesav Yayınları, 1994, s. 34.

¹⁰ Akmandor, **a.g.e.**, s. 9.

Suriye sürekli olarak Türkiye'nin Fırat üzerinde yapacağı tesislere karşı çıkmaktadır. Bu tesislerin su miktarını azaltacağını ve suyun kalitesini bozacağını ileri sürmüştür. Özellikle Keban ve Karakaya için yapılan görüşmelerde tavrı hep böyle olmuştur. Ancak Suriye'nin talepleri suların ortak kullanımına ilişkin Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun ortaya koyduğu suların hakça ve akılcı bir şekilde kullanılması ilkelerine açıkça ters düşmektedir. Bütün bu olumsuz tutumların tersine Türkiye komşuları ile sürekli teknik toplantıların yapılmasını istemiştir.

Suriye su konusunda Irak ve Arap ülkelerini hatta batılı ülkeleri de yanına alarak uluslararası platformda Türkiye'yi köşeye sıkıştırmak istemektedir. Suriye'nin bu girişim ile asıl hedefi Fırat ve Dicle nehirlerinin uluslararası nehir olarak kabul edilmesidir.¹¹ Su konusundaki tansiyonu yükselten olguların en başında GAP gelmektedir. GAP gündeme geldiğinde Irak ve Suriye daha saldırgan olmakta ve konu üzerine daha dikkatli eğilmekte dirler.

2.3. TÜRKİYE'DEKİ SU KAYNAKLARI

Türkiye su kaynakları açısından sanıldığı gibi zengin bir ülke olmayıp gerekli önlemler alınmadığı takdirde yakın gelecekte su sorunları yaşamaya aday bir ülke konumundadır.

Bir ülkenin su kaynakları açısından zengin bir ülke sayılabilmesi için yılda kişi başına ortalama 10.000 metreküp su potansiyeline sahip olması gerekmektedir. Toplam su potansiyeline ise ülkenin yeraltı ve yerüstü suları hesaplanarak ulaşılmaktadır. Su potansiyeli yılda kişi başına ortalama 1.000/2.000 metreküp düşen ülkeler su stresi içinde, yılda kişi başına ortalama 1000 metreküp altında olan ülkeler ise su kıtlığı içinde sayılmaktadır.

Ülkemize düşen 643 mm'lik yıllık yağış ortalaması, 501 m³ su potansiyelini oluşturur. Bu miktarın akış kısmına geçen kısmı 238 mm veya yaklaşık 186,05 m³ tür. 274 m³ yani toplam su potansiyelinin % 54,6'sı buharlaşma ve terleme dolayısıyla kaybolmakta,

---

¹¹ Keskin, a.g.m., s. 13-17.

yaklaşık %14'ü olan 69 m^3 su ise yeraltına sızmaktadır. Bu suyun 28 m^3 ü kaynaklar ve nehirlerle karışarak geri dönmektedir. Bunlara ilave olarak 7 m^3 su komşu ülkelerden Türkiye'nin su potansiyeline ilave olmaktadır.

Türkiye'nin yer üstü su potansiyeli 193 m^3 tür. Bununla birlikte teknolojik, topografik ve jeolojik nedenlerle su potansiyelinin tamamı yararlı olarak kullanılamaz. Türkiye'nin yerüstü su kaynaklarından 98 m^3 kullanılabilir sudur ki bunun 95 m^3 ü iç su, 3 m^3 ü komşu ülkelerden sınıraşan sulardan gelir. Bunların yanında bu potansiyele 12 m^3 lük yeraltı suyu katılır. Ancak yeraltı suyunun bir kısmı denizlere ve komşu ülkelere akmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye'nin elde edilebilir toplam su potansiyeli 205 m^3 , ekonomik olarak tüketilebilir su potansiyeli ise 110 m^3 tür. Türkiye, su kaynağı olarak kullanabileceği irili ufaklı 60 civarında göle, 72 baraj gölüne ve 26 nehir havzasına sahiptir. Bu genel durum içerisinde ise Fırat ve Dicle nehirleri yüzey suyunun $1/3$ 'ünü oluşturmaktadır. Böylece, 65 milyon nüfusa sahip Türkiye'nin yıllık elde edilebilir su potansiyeli 205 m^3 veya yaklaşık kişi başına yılda ortalama 3150 m^3 su düşmektedir ki bu da su zengini ülkeler için ortalama değer olan kişi başına 10.000 m^3 su potansiyelinden çok uzaktır. Eğer bu hesaplamayı ekonomik kullanılabilir su potansiyelini dikkate alarak yaparsak, 110 m^3 suyu kişi başına hesapladığımız zaman bu miktar 1735 m^3 olur ki bu da Türkiye'yi su sıkıntısı olan ülkeler içine sokmaktadır.

Tüm bu verilerden anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin su kaynakları bakımından zengin bir ülke olarak değerlendirmek yanlıştır. Hatta bazı ülkelerle karşılaştırdığımızda su sıkıntısı çeken çevre ülkeler içerisinde yer almaktadır. Ekonomik olarak elde edilebilir su potansiyelini göz önüne alırsak kişi başına ortalama yıllık su miktarı 2010 yılı (nüfus 69,5 milyon) için 1580 m^3 kadar gerçekleşmiştir.

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 2030 yılı için nüfusumuzun 100 milyon olacağını öngörmüştür. Bu durumda 2030 yılı için kişi başına düşen kullanılabilir su miktarının 1000 m³/yıl civarında olacağı söylenebilir. Mevcut büyüme hızı, su tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörlerin etkisi ile su kaynakları üzerine olabilecek baskıları tahmin etmek mümkündür. Ayrıca bütün bu tahminler mevcut kaynakların hiç tahrip edilmeden aktarılması durumunda söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli su bırakabilmesi için kaynakları koruması ve akılcı kullanması gerekmektedir.

Türkiye'de ortalama yağış miktarında bölgeden bölgeye, aydan aya büyük farklılıklar gözlenmektedir. Türkiye'nin sadece kuzey bölgesi dört mevsim boyunca yağış almakta olup yıllık yağış ortalaması Karadeniz'de 816,5 mm'dir. Akdeniz bölgesi kışın ılıman ve yağışlı, yazın kurak ve çok sıcak olup yıllık yağış ortalaması 750,7 mm en kurak yeri İç Anadolu'da 388,8 mm'dir. Diğer bölgelerimizde Doğu Anadolu'da 611,2 mm. Marmara'da 640,6 mm Ege'de ise 672,2 mm'dir. Yağışların bölgelere göre değişmesi ve bu bölgelerde yağın yağışların düzensiz olması özellikle kültür bitkilerinin yetişmesinde sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Su kıtlığı İç ve Güneydoğu Anadolu'da özellikle tarımsal alanda büyük sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle Doğu Karadeniz kıyı şeridi dışında kalan ülkemiz topraklarında sulama yapılması zorunlu olmaktadır.

Türkiye'nin tatlı su potansiyelinin yaklaşık %10'luk bölümünü yeraltı suları oluşturur. Ülkemizde bugüne kadar 342 ovada hidrojeolojik etütler yapılmış ve 12,3 m³ potansiyele sahip "Emniyetli Yeraltı Suyu İşletme Rezervi" tespit edilmiştir. 12,3 m³ lük yeraltı suyu potansiyelinin 9,65 m³ lük bölümü ise çeşitli amaçlar için tahsis edilmiştir.

Yıllık çekilebilir yeraltı suyu rezervi	12,3 m ³
Kullanıma tahsis edilen yıllık miktar.....	9.65 m ³
Fiili yıllık tüketim.....	6,0 m ³

Yüzey suyu imkânı olmayan ve kısa sürede inşa edilerek kullanılmaya başlanabilen yeraltı suyu kaynaklarına ilgi her geçen gün artmakta ve kullanımı yaygınlaşmaktadır.

Çeşitli amaçlı özel kullanımların yanı sıra DSİ Genel Müdürlüğü'nce yapılan çalışmalar sonucunda 1998 yılı itibarıyla brüt 550.000 hektar alan arazi yeraltı suyundan sulamaya açılmış durumdadır. İleriki yıllarda ise 50.000 hektar alanın da yeraltı suyundan sulanması planlanmıştır. Böylece toplam olarak 600 000 hektar alanın yeraltı suyundan sulanması sağlanmış olacaktır. Ayrıca başta İzmir, Antalya, Şanlıurfa, Diyarbakır olmak üzere birçok ilimizin ve irili ufaklı birçok yerleşim yerinin içme kullanma suyu ihtiyacı yeraltı suyundan karşılanmaktadır.

Tüm dünyada ve ülkemizde yeraltı suları son derece bilinçsizce ve hoyratça kullanılmaktadır. Çoğu kaçak kullanımlar sonucunda, yeraltı suyu rezervlerimiz gittikçe azalmakta ve kirlenmektedir. 1960 yılında yürürlüğe girmiş olan 167 sayılı “Yeraltı Suları Hakkında Kanun” hükümlerine göre DSİ Genel Müdürlüğü yurdumuzdaki yeraltı sularının araştırılması, kullanılması, korunması ve tescili işlemlerinde görevlendirilmiştir. Bu göreve istinaden DSİ Genel Müdürlüğü bir yandan yeraltı suyu etüt çalışmalarını sürdürmekte, diğer yandan tespit ettiği yeraltı suyu işletme rezervlerini çeşitli amaçlı kullanımlara açmaktadır. Bu amaçla, yurdumuzdaki 12,3 m³ emniyetli yeraltı suyu işletme rezervinin bugüne kadar 3.51 m³'ünü devlet eliyle yapılan sulamalarda, 4.42 m³'ünü içme-kullanma ve sanayi suyu ihtiyaçlarında, 1.72 m³'ünü ise münferit sulamalarda kullanmak üzere toplam 9.65 m³ yer altı suyunu tahsis etmiştir.

Tablo 3. Türkiye'nin Su Potansiyeli

TÜRKİYE'NİN SU POTANSİYELİ		
Su Havzası	Ortalama Akış (km ³ /yıl)	Potansiyel İçindeki Oranı (%)
1. Meriç – Ergene	1,33	0,7
2. Marmara Denizi	8,33	4,5
3. Susurluk	5,43	2,9
4. Kuzey Ege	2,09	1,1
5. Gediz	1,95	1,1
6. Küçük Menderes	1,19	0,6
7. Büyük Menderes	3,03	1,6
8. Batı Akdeniz	8,93	4,8
9. Antalya	11,06	5,9
10. Burdur Gölü	0,50	0,3
11. Akarçay	0,49	0,3
12. Sakarya	6,40	3,4
13. Batı Karadeniz	9,93	5,3
14. Yeşilirmak	5,80	3,1
15. Kızılırmak	6,48	3,5
16. Konya	4,52	2,4
17. Doğu Akdeniz	11,07	6,0
18. Seyhan	8,01	4,03
19. Ası	1,17	0,6
20. Ceyhan	7,18	3,9
21. Fırat	31,61	17,0
22. Doğu Karadeniz	14,90	8,0
23. Çoruh	6,30	3,4
24. Aras	4,63	2,5
25. Van Gölü	2,29	1,3
26. Dicle	21,33	11,5
TOPLAM	186,05	100

Kaynak: Mehmetçik Beyazıt ve İlhan Avcı, "Water Resources of Turkey: Potential, Planning, Development and Management", *International Journal of Water Resources Development* A. K. Biswas Ed. Volume 13, Number 4, December 1997, s. 450.

Tablo 4. Türkiye'nin Önemli Barajları

Baraj	Yıl	Nehir	Yükseklik (m)	Rezervuar Kapasitesi (10 ⁹ m3)	Amaç
Atatürk	1995	Fırat	169	48,7	Enerji-Sulama
Keban	1975	Fırat	207	30,6	Enerji
Karakaya	1987	Fırat	173	9,6	Enerji
Hirfanlı	1959	Kızılırmak	83	6,0	Enerji
Altınkaya	1988	Kızılırmak	195	5,8	Enerji
Menzelet	1898	Ceyhan	150	1,0	Enerji-Sulama
Sarıyar	1956	Sakarya	108	1,9	Enerji
Kılıçkaya	1990	Kelkit	140	1,4	Enerji
Demirköprü	1960	Gediz	77	1,3	Enerji-Sulama-Sul. Kontrol
Seyhan	1956	Seyhan	77	1,2	Enerji-Sulama-Sul. Kontrol
Aslantaş	1984	Ceyhan	95	1,2	Enerji-Sulama-Sul. Kontrol
Karacaören	1989	Aksu	95	1,2	Enerji-Sulama-Sul. Kontrol

Kaynak: Mehmetçik Beyazıt ve İlhan Avcı, "Water Resources of Turkey: Potential, Planning, Development and Management", **International Journal of Water Resources Development** A. K. Biswas Ed. Volume 13, Number 4, December 1997, s. 450.

2.4. TÜRKİYE’NİN SINIRAŞAN SULAR SORUNUNA BAKIŞI

Suriye, Türk tarafının Fırat ve Dicle nehirleri üzerindeki tasarruflarına karşı çıkmakta olup, bunu yaparken de konuyu teknik ve ekonomik bir konu olmaktan çok siyasal bir sorun olarak ele almaktadır. Buna karşın Türkiye, sorunun çözümüne ilişkin olarak Üç Aşamalı Planı ve Dicle Nehri’nden Fırat Nehri’ne su naklini (Tartar Projesi) önermektedir. Üç Aşamalı Plan her üç ülkenin su ve toprak kaynaklarının, su ihtiyaçlarının müşterek bir çalışma ile belirlenmesini, ortaya çıkan sonuçlara göre de sorunun çözümünü önerir.¹² Tartar Projesi ise Dicle Nehri’nin kullanım fazlası sularının Fırat Nehri’ne aktarılmasını öngörür. Sorunun çözümüne büyük ölçüde yardımcı olacağı düşünülen bu iki proje aşağıda ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

Türkiye Fırat ve Dicle havzalarından daha iyi yararlanılabilmesi için Suriye ve Irak’a Üç Aşamalı Planı önermiştir. Üç Aşamalı Plan Fırat ve Dicle nehirlerinin optimum, eşitlikçi ve sorumlu kullanımı üzerinde durmaktadır. Üç Aşamalı Plan ilk olarak üç tarafın da katıldığı Ortak Teknik Komitenin beşinci toplantısında sunulmuş, daha sonra 26 Haziran 1990’da bakanlar seviyesinde tartışılmış, 1993’de ise Irak ve Suriye arasındaki ikili görüşmelerde ele alınmıştır. Hedef, su sorununa ilişkin bir çözüm bulmaktır. Plan, her üç ülkenin toprak ve su kaynaklarının ortak bir şekilde belirlenmesini ve belirlenen su kaynaklarının ihtiyaçlar doğrultusunda üç ülke arasında dağıtılmasını öngörmektedir.¹³ Üç aşamadan oluşan planın aşamaları aşağıdaki gibidir:

1. Aşama: Su Kaynaklarının Envanterinin Çıkarılması

Planın birinci aşamasında su kaynaklarının detaylı bir envanteri çıkarılacaktır. Bu aşama su potansiyelinin belirlenmesinin yanında; bunu etkileyen sıcaklık, buharlaşma ve yağış durumunun incelenmesini ve elde edilen bilgilerin taraflar arasında ortak kullanımını da içermektedir. Su kaynakları envanterinin çıkarılabilmesi için şu ölçüm istasyonları seçilmiştir.

¹² Cemal Zehir, *Suyumuzun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları*, Su Vakfı, İstanbul, 2003, s. 114.

¹³ Bağış, *a.g.m.*, s. 579.

Tablo 5. Üç Aşamalı Plana Göre Tespit Edilen Ölçüm İstasyonları

ÜÇ AŞAMALI PLANA GÖRE TESPİT EDİLEN ÖLÇÜM İSTASYONLARI			
İstasyon / Ülke	Türkiye	Suriye	Irak
Fırat Üzerinde	Belkisköy	Kadahiye Abu Kemal	Hubeyde(Hit) Nasiriye
Dicle Üzerinde	Cizre		Fish Kholo Musul Kut

Kaynak: John Kolars ve William Mitchell, **The Euphrates River and the Southeast Anatolia Development Project**, Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois Univ. Press, 1991.

Ölçüm istasyonlarında yapılacak çalışmalar;

- Müşterek ölçümlerin yapılması, verilerin derlenmesi,
- Bu ölçüm istasyonlarındaki akım ve meteorolojik verilerin toplanması
- Verilerin karşılıklı değişimi,
- Akım verilerinin birbiriyle ilişkilendirilmesi,
- Kısa süreli kayıtların uzun süreli kayıtlara dönüştürülmesidir.

2. İkinci Aşama: Toprak Kaynakları Envanterinin Çıkarılması

Bu aşamada her üç ülkenin toprak kaynaklarının envanteri çıkarılacaktır. İkinci aşamada yapılacaklar şunlardır:

- Toprak kaynaklarının belirlenmesi,
- Toprak sınıflamasının yapılması,
- İşletme halinde, inşa halinde ve planlama aşamasında olan projelerinin su ihtiyaçlarının hesaplanması,
- Belirlenen su ve toprak kaynaklarının eşgüdümü,
- Sulama ve kullanılmış su imkânlarının hesaplanması.

3. Üçüncü Aşama: Su ve Toprak Kaynaklarının Değerlendirilmesi

Bu aşamada önceden tespit edilmiş olan toprak ve su kaynakları bir arada değerlendirilerek bir sonuca ulaşmaya çalışılacaktır. Üçüncü aşamada; yaygın olarak kullanılacak sulama tipi planlanmış ve faal projelerin su kaybını en aza indirecek, modernize ve rehabilite edecek yatırımlar ve yöntemler belirlenecektir. Ayrıca bu çalışmalar kapsamında her ülkede su tüketimi belirlenecektir.

Fırat ve Dicle havzası için ise suya olan arz ve talebini dengeleyebilmek için Dicle'den Fırat'a su transferi yapılması planlanmıştır.¹⁴

Üç Aşamalı Plan, su ve toprak kaynaklarının envanteri sırasında yapılan çalışmaların birleştirilerek her üç ülkenin kaynak yönetimi planlarını da içeren geniş bir master planının hazırlanmasını da içermektedir. Bu master planına göre bölgede arz ve talebe ilişkin dengeyi sağlamaya yönelik benzeşim modelleri geliştirilecektir.

Su ve toprak kaynaklarının belirlenmesinde ortak hesap yöntemleri ve ölçüleri kullanılmalı, veri arşivi oluşturulurken ülkeler arasındaki farklılara dikkat edilmeli ve bütün tarafların kabul ettiği bir sistem kullanılmalıdır. Sonuç olarak araç ve ölçüler su ve toprak kaynaklarının kabul edilebilir, optimum kullanımını sağlamak için geliştirilmelidir. Türkiye; her üç ülke arasında gerçekçi, bilimsel yöntemlerle su ihtiyacının belirlenmesi, eşitlik, gerçekçi ve optimum bir su kullanımı esaslarına dayanan yöntemlerle olabileceğine inanmaktadır.¹⁵ Ayrıca böyle bir hedefin başarılması ülkeler arasındaki güven ve ilişkileri pekiştirecektir.

Özet olarak planın birinci aşamasında ülkelerin su potansiyelleri belirlenecek, ikinci aşamada toprak kaynakları ve bunların gerektirdiği su ihtiyacı belirlenecek üçüncü aşamada ise elde edilen sonuçlar karşılaştırılarak bölge sularının etkin kullanımı sağlanacaktır. Ortadoğu'daki su kıtlığı büyük savaşlar doğuracak "saatli bomba" olarak nitelendirilmektedir. Hâlbuki Türkiye sorunun çözümü için çaba göstermekte ve üç aşamalı planı önermektedir. Oysa Irak ve Suriye konuya farklı bir boyuttan bakarak sorunu ekonomik olmaktan çok politik olarak görmektedir.¹⁶

Su sorununun çözümüne ilişkin Türkiye'nin esas tezi Üç Aşamalı Plandır. Bununla birlikte Türk diplomatlar ve uzmanlar Dicle Nehri'nden Fırat Nehri'ne su transferi üzerinde de durmaktadırlar. Diğer taraftan birçok yabancı yazar ve araştırmacı da aynı konu üzerinde durmaktadır.¹⁷

¹⁴ Bağış, a.g.m., s. 571.

¹⁵ Bağış, a.g.m., s. 573.

¹⁶ Bağış, a.g.m., s. 579.

¹⁷ Hillel, a.g.e., s. 94-99.

Fırat nehrinin su akış miktarı Türkiye'deki büyük su rezervuarları tarafından dengelenmektedirler. Bu rezervuarlarda tutulan su; sulama, tarım, kentsel ihtiyaçlar ve endüstriyel kalkınma için kullanılmaktadır. Ancak yine de ülkemizde ve komşu ülkelerde zaman zaman su sıkıntısı çekilmektedir. Özellikle kurak dönemlerde su sıkıntısı kendini hissettirmektedir. Bu kısmi sıkıntılar da ancak Dicle Nehri'nden Fırat Nehri'ne su nakli ile çözülebilecektir. Buna göre; Fırat Nehri'ne benzer olarak Irak'ta Dicle Nehri'ni besleyen birkaç ana kol vardır. Bu kollar Büyük Zap, Küçük Zap, Adhaim ve Diyale nehirleridir. Esas Dicle Nehri'nin yıllık ortalama akış miktarı Musul'da 23,2 km³ iken Dicle'yi besleyen kolların yıllık ortalama akım miktarı 29,5 km³ tür. Böylece Dicle havzasında toplam su kaynağı 52,7 km³/yıl olmaktadır. Böylece Dicle suları Fırat sularından 1,73 kat daha fazla olmaktadır. Buna bağlı olarak Dicle'nin kullanım havzası suları Fırat Nehri'ne transfer edilebilir.

Kullanım fazlası suyu Musul rezervuarından Fırat Nehri'ne aktarabilmek için bir kanal inşa edilebilir. Güney istikametinde akıtılacak böyle bir kanal Haditha Barajı civarında Fırat Nehri'ne bağlanabilir. Böylece Dicle'nin doğu kolları üzerindeki rezervuarlar Irak'ın muhtemel su ihtiyaçlarını karşılayacaktır. Ancak bu proje uluslararası ve bölgesel bir konu olarak değerlendirilmeli ve giderler tüm taraflar arasında paylaşılmalıdır. Böyle bir düşünce bölgesel işbirliği ihtimallerini arttıracaktır. Sorunu derinlemesine inceleyen uzmanlardan birisi olan Beaumont ise "Fırat'ın ana kollarından olan Habur'un Dicle Nehri'ne çok yakın olduğunu, Dicle'den Habur'a su aktararak Fırat'ın beslenmesinin çok kolay olduğunu" ifade etmektedir.

Yukarıda tartışılan transfer projesinin önemli bir kısmı zaten uygulanmaktadır. Dicle suları 1988'den beri Fırat Nehri yakınlarındaki Tartar Çukuru'na kadar ulaşmakta ve burada kullanılmaktadır. Üç Aşamalı Plan ile de eşgüdüm sağlanarak transfer projesinin uygulanması bölgedeki su sorununun çözümüne yardımcı olacaktır.

2.4.1. Türk Dış Politikası Kapsamında Yaklaşım

Suriye, 1516 yılından I.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, yaklaşık dört yüz yıl, Osmanlı idaresinde kalmıştır. Suriye, 1918 yılında İngilizler ve Şerif Hüseyin'in ordusu tarafından işgal edilmiş, 1920 San Remo Anlaşması'yla da ülke Fransız mandasına devredilmiştir. Suriye, bu tarihten itibaren 1946'ya kadar Fransız Yönetiminde kalmıştır.¹⁸ Suriye'nin bağımsız olmasına kadar geçen süre içinde, başlıca iki unsur, Türkiye-Suriye ilişkilerinin yönünün tayininde önemli olmuştur:

Birincisi; Suriye, Arap milliyetçiliğinin tarihte ilk ortaya çıktığı bölgedir ve bu milliyetçilik yoğun bir şekilde Osmanlı-Türk karşıtlığından beslenmiştir. Milliyetçi görüş, Baas iktidarı döneminde daha da güçlenmiş, Hafız Esad'ın ölümüne kadar Türkiye-Suriye ilişkilerinin önündeki ideolojik engellerden birini teşkil etmiştir.

İkincisi; I. Dünya Savaşı'nın ardından, Fransa'nın manda yönetimi altındaki Suriye'de özel bir statüyle kalan İskenderun Sancağı'nın (Hatay'ın), 1939'da Türkiye'ye katılmasıdır. Suriye, Hatay'ı kendi sınırları içinde göstermeye devam etmiş ve bu konu, Türkiye-Suriye ilişkilerinde uzunca bir süre gerilimlere neden olmuştur.¹⁹

1957'nin yaz ve sonbahar aylarında yaşanan Türkiye-Suriye krizi Soğuk Savaş boyunca sıkça gözlemlediğimiz, süper güçlerin etki alanlarını genişletme mücadelesinden kaynaklanan krizlerden biridir. Suriye'nin iç gelişmeleriyle başlayan kriz kısa sürede bütün bölgeyi etkilemekle kalmamış Birleşmiş Milletlerin (BM) gündemine de girmiştir.²⁰

¹⁸Ömer Kürkçüoğlu ve Fatih Koraş, "2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", **Türk Dış Politikasında Son On Yıl**, Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi (der.), Ankara, Palme Yayıncılık, 2011, s.189.

¹⁹Mohammad Arafat, "**Türkiye ve Komşuları**", Ankara, Nobel Yayınları, 2009, s.195

²⁰Kürşad Turan, "Türkiye-Suriye Krizi", **Türk Dış Politikasında 41 Kriz**, Haydar Çakmak (der.), Ankara, Kripto Yayınevi, Ocak 2012, s.77

1957 yılı başında ilan edilen Eisenhower Doktrini bu endişeleri azaltmakta başarılı olamamıştır. Bağımsızlığını korumaya çalışan bölge ülkelerine ekonomik ve askeri yardım öngören doktrin, komünist bir ülkeden gelecek saldırılar karşısında ABD'nin bu ülkeleri korumak amacıyla güç kullanmaktan kaçınmayacağını da öne sürmektedir. Bu yeni politika Orta Doğu genelinde ABD'nin bölgede etkisini arttırmaya çalışacağı şeklinde yorumlanmış ve Sovyetler Birliği'nin yanı sıra Mısır ve Suriye gibi Sovyetlerle yakın ilişkilere sahip ülkelere endişeyle karşılanmıştır.

Böyle bir ortamda Fransa'dan bağımsızlığını kazanmasının ardından siyasi istikrarını sağlamakta zorlanan Suriye'de 1957 yılında Baas Partisi liderliğinde sol gruplardan oluşan bir koalisyon iktidara gelmiştir.

Bu koalisyonun içinde Sovyetler Birliği'ne yakın grupların da yer alması zaten Mısır ile yakınlaşmakta olan Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da yeni bir müttefike sahip olması ihtimalini artırarak Türkiye ve ABD başta olmak üzere birçok ülke tarafından ciddi bir tehdit olarak algılanmıştır.²¹

1957 Türkiye-Suriye krizini iki farklı analiz seviyesinde değerlendirmek gerekir. Uluslararası sistem açısından krizin kökeninde gittikçe hız kazanan Soğuk Savaş içinde ABD ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da etkilerini artırma çabaları yer alır. Özellikle 1956 Süveyş Krizinin ardından bölgenin İngiltere tarafından büyük ölçüde terk edilmiş olması iki süper gücü doğan bu boşluğu doldurmaya yöneltmiştir. ABD aynı zamanda Suriye üzerinde Sovyet etkisinin artışı küresel olarak yürüttüğü çevreleme politikasını tehlikeye düşürecek bir gelişme olarak görmüş ve engellemeye çalışmıştır.

Krize bölgesel açıdan bakıldığında ise bir taraftan Mısır ve Suriye gibi Arap milliyetçisi rejimlerle daha geleneksel bir yapıya sahip krallıklar arasındaki rekabeti, diğer taraftan ise Türkiye ve Suriye arasındaki üstünlük mücadelesini dikkate almak gerekir.

---

²¹ Turan, a.g.e. , s.78

Mısır ve Suriye'nin Batı etkisinde olmaları nedeniyle eleştirdikleri Suudi Arabistan, Irak, Ürdün gibi ülkelerdeki rejimleri zayıflatma çabaları ve bu ülke halkları arasında Mısır Devlet Başkanı Nasır'ın popülaritesinin yüksek olması, kraliyetle yönetilen bu ülkelerin dış politikalarında dikkatli olmaları zorunluluğunu doğurmuştur. Türkiye-Suriye rekabeti açısından baktığımızda Hatay sorunu nedeniyle anlaşmazlık içinde bulunan iki ülkenin ideolojik olarak da farklı kamplarda yer almaları çatışma ihtimalini artıran önemli bir faktördür.²²

1990'lara kadar Türkiye-Suriye ilişkileri Soğuk Savaşın etkisi altında kalmıştır. Su meselesi ise 1960'lı yıllarda iki ülkenin de Fırat-Dicle havzası sularını kullanmaya başlaması ile su sorunu dış ilişkilerde bir gündem maddesi haline gelmiştir.

İki ülke aynı dönemde sulama ve enerji odaklı projelere başlamıştır. Havzada memba ülke olan Türkiye'nin su kaynaklarından faydalanma projelerine ağırlık vermesi hem Suriye'de hem de Arap dünyasında egemenlik ve çıkarlara ilişkin kaygıların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²³

Özellikle, Fırat nehri üzerinde yer alan Keban, Karakaya ve Atatürk barajlarının inşaa süreci içerisinde ilişkiler daha gergin bir hal almıştır. Suriye, Türkiye'ye karşı terör kozunu oynamaya başlamış ve bu doğrultuda PKK, Asala ve Dev-Sol gibi örgütlere sığınma sağlamıştır. 1980'li yıllarda Suriye tarafından verilen bu desteğin boyutu artmıştır. 1983 yılında Türkiye kamuoyuna Suriye'nin bu tavrından memnun olmadığını belirtmiştir.²⁴

Ayrıca, 1983 yılında GAP'a başlayan Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri daha da gergin bir boyuta ulaşmıştır. Uluslararası finans kuruluşları Arap protestoları karşısında Türkiye'ye kredi vermemiş ve Türkiye bu projeyi kendi ulusal bütçesi ile finans etmiştir.

---

²² Turan, **a.g.e.** , s.83

²³ Meliha Altunışık ve Özlem Tur, "From Distant Neighbours to Partners? Changing Syria-Turkey Relations", SAGE Publications, Vol.37 No.2, 2006, s. 232.

²⁴ Robert Olson, "Turkey-Syria Relations Since The Gulf War: Kurds and Water", **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**, Vol.19, No. 1, (Fall), 1995, s. 169.

1987 yılında Suriye'ye başbakanlık seviyesinde ziyarette bulunan Türkiye, bu ziyaret süresince Suriye'nin PKK'ya olan desteğini çekmesi hususundaki talebini dile getirmiştir. Suriye ise Türkiye'den Fırat nehri sularının paylaşımına ilişkin bir antlaşma imzalanmasını talep etmiştir. Türkiye bu durum karşısında Türkiye-Suriye sınırından aylık ortalama olarak saniyede 500 m³ su vereceğini taahhüt eden bir protokol hazırlamış ve bu protokol iki ülke tarafından imzalanmıştır.²⁵

Ayrıca bu protokolle birlikte iki ülke kendi toprakları içerisinde Suriye ve Türkiye karşıtı hareketleri desteklemeyeceğini içeren bir güvenlik protokolüne de imza atmışlardır. Bu protokole rağmen, PKK'nın Suriye üzerinden atakları devam etmiştir.²⁶

Soğuk savaş dönemi Türkiye-Suriye ilişkilerini doğrudan etkilemiştir. Su ve güvenlik konuları aynı zamanda iki ülkenin iç politikalarını da etkilenmiştir.

Özellikle tarımın ulusal kalkınma politikası içerisinde ülke rejiminin önemli bir parçası olması nedeniyle su konusu Suriye için teknik bir konu olmamış, kimlik, kendi kendine yeterlilik, bağımsızlık, Arap milliyetçiliği ile ilişkilendirilmiştir. Türkiye, özellikle Fırat-Dicle havzasında başlattığı su geliştirme projelerini, refah ve gelişim düzeyinin eşit olmadığı Güneydoğu Anadolu bölgesi için bir yatırım olarak değerlendirmiştir. Güvenlik iki ülkenin iç politikalarının öncelikli konusu olmuş ve Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinde PKK'nın rolü oldukça büyüktür.²⁷

Suriye-Türkiye ilişkileri 1980'ler ve 1990'larda meydana gelen hem küresel hem de bölgesel sistemin değişiminden etkilenmiştir. Özellikle 1990'larda Suriye'nin tarafı olduğu SSCB'nin dağılması ile Suriye kendini avantajlı olmayan bir konumda bulmuştur. 1990'larla birlikte "su" Arap-İsrail barış sürecinde konu olmaya başlamıştır. Türkiye, birbiriyle hidrolojik bağlantısı olmayan birbirinden farklı iki ayrı havza sularının birbiriyle ilişkilendirilmesini reddetmiştir.²⁸

---

²⁵ Olson, **a.g.e.**, s.170.

²⁶ Olson, **a.g.e.**, s.171.

²⁷ Olson, **a.g.e.**, s.169.

²⁸ Altunışık ve Tur, **a.g.m.** , s. 26.

1990'ların ortasında PKK faaliyetlerinin artmasıyla Türkiye su ve güvenlik konularını birbirinden ayırarak, Suriye'ye karşı PKK ile ilgili sert bir tutum sergilemiştir. 1996 yılında Türkiye, Suriye'ye PKK'ya desteğiyle ilgili tezkere göndermiş ve devamında iki taraflı sorun için diplomatik çözüm geliştirmeye çalışmış fakat istediği sonuca ulaşamamıştır.

Özellikle, iki ülkenin ilişkilerinde soğuk savaş dönemi belirleyici olmuştur. Farklı iki kutbun destekleyicisi olan Türkiye ve Suriye'nin egemenlik ve toprak bütünlüğünü temel alan gergin ilişkileri 1998 yılı itibari ile zirve yapmıştır. PKK terör örgütünün lideri Abdullah Öcalan'ın, Suriye gibi BM üyesi bir devletin başkenti Şam'ı, karargâh edinmesi ile ilgili Türkiye ile Suriye arasında yıllardır süren çatışma (conflict), kısa sürede Türkiye'nin Orta Doğu'daki politik ve iktisadi menziline sorgulanmaya başlamasıyla örtüşerek bölgesel bir askeri güvenlik krizi (military security crisis) halini almıştır.²⁹

Türkiye gibi bir ülkeden, sadece bir terörist örgütün lideri olan birine karşı kriz yaratmasını beklemek yanlış olurdu. Suriye de aynı şekilde, küçük bir ülke olmasına karşın, Orta Doğu'da bir yandan İsrail ve İran arasında, diğer yandan Lübnan vasıtasıyla Fransa ve İran vasıtasıyla Rusya arasında önemli bir ülkedir. Bu nedenle taraflar, ikiden fazla stratejiyi benimsemişlerdir. Esasında, savaş çıkmamasını sağlayan en önemli unsur, bu sorunların ileride yaratacağı koalisyonların krizden önce belirsiz olmasıydı. Öcalan üzerinden yapılan hamleler Öcalan'ın sınır dışı edilmesiyle her iki ülkeye net fayda sağlamıştır. Türkiye, Orta Doğu'da kendini test ediyor; Suriye ise keskin bir dönüş yapıyordu. O güne kadar Türkiye'nin talep ve uyarılarını dikkate almayan Suriye, Türkiye'nin tavrının ciddiyetini anlamış ve Türkiye ile 20 Ekim 1998 tarihinde Adana Mutabakatını imzalamıştır. Bu mutabakat ile ikili ilişkiler özellikle güvenlik alanında gelişmeye başlamıştır. Krizin sonunda imzalanan mutabakat metinleri de net fayda hanesine yazılabilir. Ancak Suriye, Öcalan'ı sınır dışına gönderdikten sonra denklemin dışına çıkmıştır.³⁰

²⁹ Cumhur Mumcu, "Suriye Krizi", **Türk Dış Politikasında 41 Kriz**, Haydar Çakmak (der.), Ankara, Kripto Yayınevi, 2012, s.257

³⁰ Mumcu, **a.g.e.** , s.261

Bu dönem sonrası iki ülkenin ilişkileri hızlı bir ivme kazanmıştır. Güvenlik, ekonomi ve kültürel alanlarda yakın ilişkiler ve işbirlikleri iyi komşuluk ilişkileri içerisinde gelişmeye başlamıştır.³¹ Bunun anlamı, Türkiye'nin dış politikasını yeniden gözden geçirmek zorunda olmasıydı.

Özellikle Irak Savaşı ile birlikte iki ülkenin ortak çıkarları ve tehdit algıları ve bununla birlikte ABD'nin Suriye üzerinde baskıcı politikası Türkiye ve Suriye'yi yakınlaştırmıştır. 2000 yılında Suriye devlet başkanının Hafız Esad'ın vefatıyla değişmesi ve Beşar Esad devlet başkanlığı ile Suriye dış politikasında değişim başlamıştır. Bazı ülkelerin dış politika pozisyonları tekrar gözden geçirilmeye başlanmıştır.

Bu süreçte Türkiye ile ilgili görüşler de tekrar gözden geçirilmiştir. Aynı dönemde Türkiye, Irak'ta yaşanan gelişmelerden kaygı duyarken ve bu durumun Kürt sorununa etkilerine odaklanmıştır.³²

Mayıs 2000'de iki ülke arasında Karma Ekonomik Komisyon(KEK) toplantısı yapılmış ve iki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler hızlı bir ivmeyle gelişmeye başlamıştır. Bu çerçevede, 2000 yılında 750 milyon dolar olan karşılıklı ticaret hacmi, 2001'de 1 milyar doları aşmıştır. 2000 yılında Hafız Esad'ın ölümü ve yerine Avrupa'da eğitim almış genç oğlu Beşar Esad'ın geçmesiyle Suriye, Türkiye ile daha da yakınlaşmıştır. 10. Cumhurbaşkanımız Ahmet Necdet Sezer'in 13 Haziran 2000 tarihinde Hafız Esad'ın cenazesine katılması, iki ülkenin gelişmeye başlayan ilişkilerinin göstergesi olmuştur. 2000 yılında Suriye Başbakan Yardımcısı Abdulhalim Haddam'ın Ankara'ya yaptığı resmi ziyaret ile ilişkiler olumlu bir yönde gelişme süreci içine girmiştir.³³

³¹ Oytun Orhan, "Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'un Şam Ziyareti Işığında Türkiye- Suriye İlişkileri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 9, ORSAM, Haziran, 2009, s. 40.

³² Altunışık ve Tur, **a.g.e.**, s. 230.

³³ Aziz Koluman ve Oytun Orhan, "Suriye-Türkiye İlişkileri", **Stratejik Analiz**, ASAM, Aralık, 2003, s. 5.

Bu dönemde Türkiye'nin Avrupa birliğiyle olan ilişkileri de Türkiye-Suriye ilişkilerinin gelişmesinde önemli bir etken olmuştur. Şöyle ki, Avrupa Birliği'ne girmeye aday bir Türkiye ile kurulacak yakınlık, uluslararası ortamda uzun süredir yalnız kalmış olan Suriye'nin Avrupa'yla yakınlaşması anlamına gelmekteydi. Ayrıca, Suriye, özellikle 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin işgal tehditleriyle karşı karşıya kalmıştı. Bu ortamda bir yandan İran'la yakınlığını sürdürmüş bir yandan da hem ABD'nin müttefiki olan hem de İsrail'le yakın ilişkileri bulunan Türkiye'yle münasebetlerini geliştirme ihtiyacı hissetmiştir.³⁴

Türkiye ve Suriye arasında güvenlik ve ticaret alanında gelişen ilişkiler, diğer sorunlu alanlarda da kısa zamanda olumlu gelişmeler yaşanmasını sağlamıştır. Bu kapsamda iki ülke arasında uzun yıllardır devam eden su sorununun diyalog yoluyla çözümü için gayret sarf edilmiştir.

2001 yılı Temmuz ayında GAP bölge Kalkınma İdare Başkanlığı'ndan bir heyet, Suriye Sulama Bakanlığı'nın davetlisi olarak Suriye'yi ziyaret etmiş; bu ziyaretle, sulama ve tarım alanında karşılıklı işbirliği, sulama projelerinin karşılıklı incelenmesi ve bu konularda deneyimlerin aktarılması amaçlanmıştır. Sonraki yıllarda bu konuda karşılıklı ziyaretler düzenlenmeye devam etmiştir.³⁵

İki ülke arasında siyasi alanda geliştirilen ilişkiler, askeri alanda da kendini göstermiştir. Suriyeli üst düzey askeri yetkililer, 2001 yılında iki defa Türkiye'yi ziyaret etmiş ve temaslarda bulunmuştur.³⁶ 2002 yılına gelindiğinde, Türkiye ve Suriye arasında önemli anlaşmalara imza atılmıştır. Bu anlaşmalar iki ülke Genelkurmay Başkanları arasında imzalanan anlaşmalardı ve ortak tatbikat, askeri alanda teknik ve bilimsel işbirliği öngörmekteydi.³⁷

³⁴ Ömer Kürkçüoğlu ve Fatih Koraş, "2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti", **Türk Dış Politikasında Son On Yıl**, Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi (der.), Ankara, Palme Yayıncılık, 2011, s.191

³⁵ "Gap Heyeti Suriye'ye Gidiyor", <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Basinbil/Bbil2001/bb185.html> , 14.07.2001 (Erişim Tarihi:17.08.2013)

³⁶ Ahmet Emin Dağ, "**Suriye: Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü** ", İstanbul, İ.H.H. Yayınları, 2004, s.180

³⁷ "Aydın Tarihi", 19 Haziran 2002

2002 yılı sonrası Türk dış politikasının değişmesi ve Ortadoğu'ya yönelmesi, 2003 yılında Irak işgali ile ABD'nin Suriye üzerinde hissedilen etkisi, Suriye'nin güvenlik kaygıları, izole edilmiş hissi ve Irak'ın parçalanma ihtimalinin iki ülke üzerinde yarattığı ortak güvenlik endişesi Türkiye ve Suriye'yi yakınlaştırmıştır.³⁸

Türkiye'yle askeri alanda elde edilen bu yakınlık, Suriye'yi, hem ABD'den hem de İsrail'den kaynaklanabilecek olası tehditlere karşı rahatlatmıştır. Türkiye ise, daha önceki dönemdeki İsrail ağırlıklı bölge siyasetini daha Arap yanlısı bir çizgiye çekmiştir. Bu siyaset değişikliğinde, şüphesiz, yaklaşmakta olan Irak işgalinin etkisi olmuştur. ABD'nin Irak siyasetine kuşkuyla bakan Türkiye, olası bir işgal durumunda ortaya çıkabilecek bağımsız bir Kürt devletine karşı, Suriye'yle ortak hareket etme ihtiyacı hissetmiştir.

2.4.2. 2003 Sonrası Türk Dış Politikası Kapsamında Yaklaşım

Türkiye'de Kasım 2002'de iktidara geçen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, bu partinin yukarda saydığımız etkenlerin yanında dış siyasette “komşularla sıfır sorun” söylemiyle yola çıkması nedeniyle, Türkiye-Suriye münasebetlerinde iki ülkeyi daha da yakınlaştıran önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye'deki iktidar değişiminin yanında Suriye yönetiminin de Türkiye'yle daha yakın ilişkiler kurmak istemesi ikili münasebetlerin gelişmesinde etkili olmuştur. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesi ise, bu işgale başından beri karşı olan iki ülkenin bölgede ortaya çıkan yeni durum neticesinde işbirliği yapmasını kaçınılmaz kılmıştır.³⁹

Adana Mutabakatı'ndan sonra iki ülke arasında teröre karşı kurulan işbirliği, sadece PKK terörüyle sınırlı kalmamıştır. 2003 yılında İstanbul'da Sinagoglara ve HSBC Bankası'na düzenlenen bombalı saldırılar sonrasında, saldırılardan sorumlu teröristler Suriye'yle yapılan işbirliği neticesinde yakalanmıştır.⁴⁰

³⁸ Orhan, a.g.m., s. 42.

³⁹ Ömer Kürkçüoğlu ve Fatih Koraş, “2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Ortadoğu Siyaseti”, **Türk Dış Politikasında Son On Yıl**, Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi (der.), Ankara, Palme Yayıncılık, 2011, s.201

⁴⁰ Salahaddin İbas, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der.), Ankara, Platin Yayınları, 2004, s.77

Türkiye-Suriye ilişkileri 2004 yılında yapılan karşılıklı üst düzey ziyaretler önemli ivme kazanımlarına vesile olmuştur. Sözelimi, Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın 2004 yılında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret bu konuda önemli bir adım olmuştur. 1946 yılından bu yana bağımsız Suriye tarihinde ilk defa Suriyeli bir devlet başkanı Türkiye'ye gelmiştir. Bu ziyaret, iki ülke ilişkileri açısından olduğu kadar, bölgesel dengeler açısından da yepyeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlanmıştır.⁴¹

Yüze yakın bürokrat ve iş adamının da eşlik ettiği ziyaret sırasında iki önemli anlaşma imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşmalar her ne kadar iktisadi işbirliğiyle alakalı olsa da Türkiye açısından siyasi bir önemi de vardır.

Şöyle ki, her iki anlaşmada da, Suriye yönetimi, Türkiye'nin "uluslararası hukuka dayalı ve tüm dünya tarafından kabul gören ülke" tanımını kabul etmiştir. Yani Suriye, Hatay'ın Türkiye'ye ait olduğunu bu iki anlaşmayla birlikte resmen tanımıştır. Ziyaretin diğer bir önemi, Suriye'nin Irak konusunda Türkiye ile mutabakat içinde olduğunu açıklaması olmuştur.

Böylece iki komşu ülke Irak konusunda ortak bir tutum benimsediklerini ilan etmişlerdir. Aynı yılın Aralık ayında da Başbakan Erdoğan Suriye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır.⁴²

İki ülke arasında gelişen güven, ekonomik ilişkileri geliştirme adımlarının da atılmasını sağlamıştır. 22 Aralık 2004 tarihinde Türkiye ve Suriye ilk Serbest Ticaret Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma ile iki ülkenin sınırları tanımlanmış ve Suriye Hatay'ın Türkiye sınırları içerisinde yer aldığını kabul etmiştir.⁴³

---

⁴¹ Lipper, a.g.e. , s. 109.

⁴² "Aydın Tarihi", 22 Aralık 2004.

⁴³ Ayşegül Kibaroğlu, Axel Klaphake, Annika Kramer, Waltina Scheumann, Alexander Carius, "Cooperation Turkey's Transboundary Waters", Adelphi Research, October 2005. s. 71.

Bu görüşmelerde kimi zaman taşkınlarıyla, kimi zaman da kuruyan suyu ile Türk çiftçileri açısından problem olan Asi Nehri üzerine sınırda 20 bini Türk tarafında olmak üzere toplam 30 bin hektar arazi suya kavuşturacak ortak bir baraj kurulması da gündeme gelmiştir.

Bu düşüncüyü hayata geçirmek amacıyla, 24-26 Mart 2005 tarihleri arasında Suriye Sulama Bakan Yardımcısı Süleyman Rahman başkanlığındaki bir Suriye Heyeti Türkiye'ye gelmiş, DSİ Genel Müdürü Prof. Dr. Veysel EROĞLU başkanlığındaki Türk Heyeti ile görüşmelerde bulunmuşlardır.

Görüşmelerde ilk etapta bilgi alış verişi sağlanmış ve konunun daha çok görüşülmesine imkân tanımak amacıyla ileriki bir tarihte tekrar toplanılmasına karar verilmiştir.

İki ülke arasındaki üst düzey ziyaretler 2005 yılında da devam etmiştir. Özellikle, dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in 14 Nisan'da gerçekleşen Suriye ziyareti, Türkiye ve ABD arasında gerginliğe sebep olmuştur. Geziden günler önce, Sezer'in Suriye'ye gidecek olmasından duyulan rahatsızlığı çeşitli vesilelerle dile getiren ABD'li yetkililer bu ziyarete mani olamamıştır. Tüm bu baskılara rağmen Suriye'ye giden Sezer'i Suriyeliler "Hoş geldiniz, onurlu Cumhurbaşkanı" sözleriyle karşılamıştır.⁴⁴

14 Şubat 2005'te Lübnan siyasetinin önemli isimlerinden biri olan ve on yıl boyunca Başbakanlık görevini yürütmüş bulunan Refik Hariri'nin bir suikast sonucu öldürülmesi, bölgede önemli gelişmelerin de başlangıcı olmuştur.

Refik Hariri'nin Suriye tarafından öldürüldüğünü iddia eden ABD, Suriye'nin Lübnan'da 29 yıldır devam eden askeri varlığını sona erdirilmesini istemiştir. Nisan ayında Suriye, Lübnan'da askerlerin tamamını bu ülkeden çekmiştir.⁴⁵

⁴⁴ "Şam'da Sezer Aşkı", **Radikal Gazetesi**, 14 Nisan 2005.

⁴⁵ Filiz Cicioğlu, "Lübnan 2005", Kemal İnat ve Ali Balcı (der.), **Ortadoğu Yılı 2005**, Ankara, Nobel Yayınları, 2006, s.136.

Bu süreçte Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, yaşanan gelişmeleri görüşmek üzere 16 Kasım'da Suriye'ye gitmiş ve Hariri Suikastı ile ilgili soruşturmayı yürüten BM Komisyonuna gerekli kolaylıkları sağlamasını Şam'a tavsiye etmiştir. Başbakan Erdoğan'da," Türkiye olayları tribünden seyredemez. Türkiye Suriye'deki süreci barış istikametine doğrultmak için elinden geleni yapacaktır." açıklamasını yapmıştır.⁴⁶

Hariri suikastı ile alakalı gelişmeler 12 Temmuz 2006'da İsrail'in Lübnan'a düzenlediği harekâta kadar bölge gündemini meşgul etmeye devam etmiştir. Hamas'ın Filistin'de seçimleri kazanmasının ardından bölgede şiddetli olayların artması, İsrail'in güney Lübnan'ı işgaline giden süreci başlatmıştır. 9 Haziran 2006'da İsrail'in füze saldırılarının ardından 4'ü çocuk 8 Filistinli hayatını kaybetmiş, bunun üzerine Hamas milisleri Gazze bir İsrail askerini esir almıştır. Bölgede çatışmaların şiddetlenmesi üzerine, Türkiye tarafları uzlaştırmak amacıyla girişimde bulunmuş, görüşmeler devam ederken Hizbullah'ın Lübnan üzerinden İsrail'e füze saldırıları düzenlemesi ve iki İsrail askeri kaçırması gerginliğin daha da artmasına neden olmuştur. Olayın ardından İsrail, Lübnan'a askeri bir harekât başlatmış ve hızla Güney Lübnan'ı işgal etmiştir. Türkiye'nin arabuluculuk çalışmaları devam ederken İsrail'in gerçekleştirdiği bu harekâta Ankara sert bir dille tepki göstermiş ve olayların asıl sorumlusunun İsrail olduğunu ifade etmiştir. İsrail ise Suriye'nin Hizbullah'a silah temin ettiği yönünde suçlamalarda bulunmuş ve bölgede ortam daha da gerginleşmiştir. 20 Temmuz'da Beşar Esad, Başbakan Erdoğan'ı arayarak barışın sağlanması için Türkiye'nin çabalarını sürdürmesini istemiştir.⁴⁷ Savaşın başlaması ile BM'de harekete geçmiş ve çatışmaların durdurulması için çaba harcamıştır. Sonuçta 11 Ağustos'ta Güvenlik Konseyi 1701 sayılı Kararı kabul etmiş ve iki gün sonra taraflar arasında ateşkes sağlanmıştır.

16 Ekim 2007'de Beşar Esad, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün daveti üzerine Türkiye'ye ikinci ziyaretini gerçekleştirmiştir. Görüşmenin ardından yapılan basın açıklamasında Esad, Türkiye'nin Kuzey Irak'taki terörist hedeflere müdahale hakkının bulunduğunu belirterek, Ankara'nın Kuzey Irak'a yönelik harekâtına destek vermiştir.⁴⁸

⁴⁶ Serkan Demirtaş, "Şam'a Acil Mesaj Var.", **Radikal Gazetesi**, 17 Kasım 2005.

⁴⁷ Nebi Miş, "Suriye 2007", Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Murat Yeşiltaş (der.), **Ortadoğu Yılığ 2007**, İstanbul, Küre Yayınları, 2009, s.304

⁴⁸ "Esad'dan Sınır Ötesine Destek", **Sabah Gazetesi**, 17 Ekim 2007.

Esad'ın bu ziyaretinde iki ülke Dışişleri Bakanları siyasi, güvenlik, iktisat, su ve enerji konularını kapsayan bir mutabakat zaptı imzalamışlardır. Buna göre, taraflar iki ülkeyi yakından ilgilendiren siyasi ve güvenlikle alakalı konularda görüş alışverişinde bulunacak ve işbirliği yapacaklardır. İki ülke arasında gelişen ilişkileri, bu mutabakatla birlikte, stratejik müttefiklik boyutu kazandığı yorumları yapılmıştır.

2009 yılı ise iki ülke ilişkilerinin zirve yaptığı bir dönem olmuştur. Türkiye ve Suriye, 16 Eylül 2009 tarihinden itibaren Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) çerçevesinde toplantılar yapılmasına karar verilmiştir. 22-23 Aralık 2009 tarihlerinde Şam'da düzenlenen Türkiye-Suriye YDSK Birinci Başbakanlar Toplantısı'nda yaklaşık 52 adet Mutabakat Zabıtları ve Anlaşma imzalanmıştır.⁴⁹ Esad'ın ziyareti sırasında, ayrıca iki ülke arasında vizelerin kaldırıldığı açıklanmış ve 16 Eylül itibariyle vizesiz geçişler başlamıştır.

Bu belgelerden su ve çevre ile ilgili olanlar sırasıyla,⁵⁰

1. Asi Nehri Üzerinde “Dostluk Barajı” adı altında Ortak Baraj İnşa Edilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı,
2. Suriye'nin Dicle Nehrinden Sulama Amaçlı Su Çekimine İlişkin Mutabakat Zaptı,
3. Kuraklıkla Mücadele ve Su Kaynaklarının Etkin Kullanımına İlişkin Mutabakat Zaptı,
4. Su Kalitesinin İyileştirilmesine İlişkin Mutabakat Zaptı,
5. Meteoroloji Alanında Mutabakat Zaptı,
6. Çevre Koruma Alanında İşbirliği Anlaşması'dır.

Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Bakanlar ikinci toplantısı 2-3 Ekim 2010 tarihleri arasında Suriye'nin Lazkiye şehrinde toplanmıştır.⁵¹ İkinci toplantıda imzalanan anlaşmaların durumları incelenmiştir. 2009 yılında yapılan toplantıda Asi nehri üzerinde Türkiye-Suriye sınırında, iki ülkenin %50-%50 iştiraki ile “Asi Dostluk Barajı”nın yapılması için bir mutabakat imzalanmıştır.

⁴⁹Veysel Ayhan, “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni bir Donem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 11, Kasım, 2009, s. 27; T.C. İçişleri Bakanlığı, Basın Açıklaması, No: 2009/107.

⁵⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-yukse-duceyli-stratejik-isbirligi-konseyi-ikinci-bakanlar-toplantisi-basin-toplantisi.tr.mfa>.(Erişim Tarihi: 23.07.2013)

⁵¹ <http://www.dsi.gov.tr/basinbul/detay.cfm?BultenID=247>(Erişim Tarihi: 23.07.2013).

6 Şubat 2011 tarihinde Asi Dostluk Barajı temeli iki ülkenin Başbakanları ve Bakanlarının katılımıyla atılmıştır. Bugünkü plan dâhilinde 22,50 metre yüksekliğinde yapılması planlanan homojen dolgu tipinde inşa edilecek olan baraj, sulama, taşkın koruma ve elektrik üretme amacıyla yapılmaktadır. Asi Dostluk Barajı tamamlandığında yaklaşık 8 000 hektar tarım arazisi sulanacak, birçok yerleşim yeri taşkından korunacak, 9 MW kurulu güçle yılda yaklaşık 16 GWh enerji üretilecektir.

Bu anlayış içerisinde AKP hükümeti tarafından açıklanan su kaynakları politikasında, suyun ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınması, enerji gereksinimimiz, tarımsal üretim ve gıda güvenliği açısından önceliklerimiz, ayrıca AB ile tam üyelik müzakereleri ve bölgesel gelişmeler göz önünde bulundurularak oluşturulmakta ve değişen koşullara göre gözden geçirilmektedir. Bu çerçevede, diğer kıyıdaş ülkelerle ikili ve üçlü düzeyde temaslar sürdürülmektedir.⁵²

Bu noktada bir son husus olarak Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikasında gelinen son aşamaya değinmenin yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Suriye'de yaşanan gerilim ve iç çatışma ortamını Türkiye yönetimi "Arap Baharı" olarak adlandırılan sürecin bir parçası olarak görme eğilimindedir. Bunu Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu birçok kez belirtmiş en son olarak da Suriye resmi ziyareti dönüşünde 9 Ağustos 2011 tarihinde Esenboğa Havaalanı'nda yaptığı basın açıklamasında yinelemiştir.⁵³

Dolayısıyla, Suriye'deki gelişmeler Türkiye tarafından, daha fazla demokratik ve siyasi hak isteyen Suriyelilerle onların taleplerine olumlu yanıt vermeyen Suriye yönetiminin çatışması olarak görülmektedir. İlginç olan husus, Suriye'deki bu gelişmelerin Suriye'nin içişi olarak değerlendirilmeyişidir. Davutoğlu şu ifadeyi kullanmıştır: "Suriye ile tarihi ve komşuluk bağlarımızdan dolayı Suriye Türkiye için herhangi bir ülke değildir. Dolayısıyla Suriye'nin kaderi ile ilgilenmek Türkiye için bir dostluk ve kardeşlik görevidir. Türkiye Suriye'de halkın istediği gibi reform çalışmalarının sürmesini, çatışmaların sona ermesini ve barışçıl bir sürecin yaşanmasını istemekteyiz."

⁵² Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun 16 Aralık 2012 tarihinde, TBMM Genel Kurulu'nda yaptıkları, dış politika hedefleri ve çeşitli dış politika gelişmeleri hakkında ayrıntılı bilgi içeren **kitapçık**tan yapılan alıntıdır.

⁵³ [http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-ziyareti-sonrasında-esenboğa-havalimanında-gerçekleştirdiği-basin-toplantisi_9-ağustos-2011.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-ziyareti-sonrasinda-esenboğa-havalimanında-gerçekleştirdiği-basin-toplantisi_9-ağustos-2011.tr.mfa).(Erişim Tarihi:14.08.2013)

Dışışleri Bakanı Davutoğlu 15 Ağustos 2011 tarihinde de bir basın açıklaması yapmıştır.⁵⁴ Şam ziyaretinde 6,5 saat süren görüşmelerde Suriye yönetiminden ve Başer Esad'dan iki talepte bulunmuştur. Davutoğlu, “ operasyonların derhal durdurulması ve Suriye ordusunun başta Hama olmak üzere şehirlerden çekilmesi ve Suriye halkının haklı demokratik taleplerinin değerlendirilmesi ” olarak tanımlamıştır. Türkiye'nin ne bu görüşmede ne de daha sonraki aşamalarda operasyonların devam etmesi konusunda Suriye'ye herhangi bir süre tanımadığını özellikle vurgulamıştır. Hama'daki operasyonların durdurulması ve bu konuda önce Türkiye Büyükelçisine bilgi verilmesini olumlu bulmakla beraber operasyonların diğer şehirlerde durdurulması yerine “yoğunlaşmasına” dikkat çeken Davutoğlu, Lazkiye ve Deyrizor'da “yaşananların mazur görülemeyeceğini” açıklamasında dile getirmiştir. Aynı açıklamada Dışışleri Bakanı Davutoğlu şu ifadeyi kullanmıştır: “ Şu andan itibaren Suriye yönetiminden de beklentimiz her şeyden önce ilk beklentimiz; sivil kayıplara yol açan bu operasyonların derhal ve hiçbir şart öne sürmeksizin durdurulmasıdır. Bunu gerek kamuoyumuzca, gerek dost Suriye halkınca, gerekse uluslararası kamuoyunca bilinmesinde fayda olarak görmekteyiz.”

2011 Ocak'tan Ağustos'a kadar Türkiye ile Suriye arasında üst düzey ziyaretler yapılmaya devam edilmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Asi nehri üzerinde yapılacak barajın temel atma töreninden sonra Şam'ı ziyaret etmiştir. Ancak bu ziyaretler sonucunda Suriye'deki çatışmalar sona ermediği gibi Türkiye ile Suriye arasında da gerginlik yaşanmıştır. Bu gerilim su sorununa da yansımıştır.

Sonuç olarak 2011 yılından itibaren Suriye'deki iç karışıklık ve belirsizlik sebebiyle diğer görüşmelerde olduğu gibi sınırışan sularla ilgili görüşmeler de Üç Aşamalı Plan da askıya alınmış herhangi bir ilerleme kaydedilememiştir. Suriye'deki durumun normalleşmesini müteakip görüşmelerin tekrar başlayacağı değerlendirilmektedir.

⁵⁴ [http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-ziyareti-sonrasında-esenboğa-havalimanında-gerçekleştirdiği-basin-toplantisi_15-ağustos-2011.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-ziyareti-sonrasinda-esenboğa-havalimanında-gerçekleştirdiği-basin-toplantisi_15-ağustos-2011.tr.mfa).(Erişim Tarihi:14.08.2013)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE, SURİYE VE IRAK ARASINDA SINIRAŞAN SULAR İLE İLGİLİ KRİZ OLUŞUMLARI VE MÜZAKERELER SÜRECİ

Türkiye ve Suriye arasında sorunlara neden olan su kaynaklarının başında Dicle ve Fırat nehirleri gelmektedir.¹ Suriye ve Irak'a göre yukarı kıyıdaş durumunda olan Türkiye'nin söz konusu nehirlerin kaynaklarının birçoğu kendi topraklarında bulunduğu için önemlidir. 1920-1960 yılları arasında üç kıyıdaş ülke arasındaki ilişkilerin uyumlu olduğu görülmektedir.² Kıyıdaş ülkelerin su kaynakları üzerinde çok da etkin ve eşgüdümlü olmayan gelişim ve yönetim uygulamaları bile, suyun niteliği ve niceliği üzerinde büyük ve olumsuz etkiler yaratmamıştır. Ülkelerin nüfusları su potansiyeli ile dengede denilebilecek düzeylerde olmuş ve nehirlerin akışı ise yalnızca aylık ve yıllık doğal değişimlere bağlı kalmıştır. Dolayısıyla bu süreçte, havzadaki suyun daha iyi yönetilmesi ve kullanılması için ortak bir anlayışın geliştirilmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Suriye'nin tek ciddi sorunu, sık sık maruz kaldığı sellerin yıkıcı etkisi olmuştur. Bu dönemde ülkelerden hiçbiri, Fırat-Dicle nehir havzasının sularının aşırı kullanımına yönelik projelere girişmemişlerdir. Planlamalar ülkeler tarafından büyük ölçüde tek taraflı olarak yapıldığı halde, 1960'ların başlarında üç ülke arasında teknik müzakereler de yapılmıştır.

---

¹ Zülâl Keleş, **Türkiye'nin Sınırları Asan Sular Sorunu Tarihçesi ve Soruna Yaklaşımı**, <http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_02.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.13)

² Ayşegül Kibaroglu, **Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları Anlaşmazlıklarının Çözümü**, <http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_01.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.13)

3.1. KRİZ OLUŞUMU ÖNCESİ DURUM

Fırat ve Dicle nehirleri ile ilgili olarak 1960'lardan itibaren başlayan kriz sürecinin öncesinde, Türkiye ve Suriye arasında akarsular konusunda yapılan düzenlemeler sırasıyla şunlardır;

Türkiye ile Suriye'yi ilgilendiren ilk uluslararası düzenleme 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da imzalanan, "Türk-Fransız İtilafnamesi"dir. İtilafnamenin 12nci Maddesi ile Kuveik suyunun kullanımı şu şekilde düzenlenmiştir:³ "Kuveik Suyu Halep şehri ile Şimalde kalan mıntıka arasında her iki tarafı hakkaniyet perverane bir surette tatmin edecek veçhile tevzi olunacaktır. Halep şehri mıntıkanın ihtiyacına medar olmak üzere kendi imkânı ile Türk toprağında bulunan Fırat nehrinden su alabilecektir." Bu madde incelendiğinde iki önemli husus dikkati çekmektedir. Öncelikle sulardan faydalanmada "hakkaniyet" ilkesi ölçü alınmış, daha sonra faydalanma sadece Halep şehrinin ihtiyacı ile sınırlı kalmıştır. Daha sonra 1926 yılında imzalanan "Türkiye-Fransa (Suriye ve Lübnan adına) Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi"nin 13ncü Maddesiyle, Türk-Fransız İtilafnamesi'nde yer alan Kuveik Suyu'nun Halep ve kuzeyindeki Türk Bölgesi arasında "hakça paylaşım"ını öngören hüküm kabul edilmiştir. Bu antlaşma ile Türkiye Halep Şehri'ne Fırat Nehri'nden su vermeyi kabul etmiştir.⁴

Lozan Antlaşması'nın 109ncü Maddesi "... Bir devletin sular sistemi (kanal açma, su taşmaları, sulama, akıtma ve benzeri hususlar) başka bir devletin toprağında yapılacak çalışmalara bağlı bulunduğu ya da bir devletin toprakları üzerinde öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da su gücü (hidrolik enerji) kullanıldığı takdirde, ilgili devletlerarasında her birinin menfaatlerini ve müktesep haklarını muhafaza edecek mahiyette bir anlaşma yapılması" belirtilmekte ve anlaşma yapılmazsa meselenin çözüm hakemliğine havalesi esası kabul edilmektedir.⁵

³ Toklu, a.g.e., s. 103.

⁴ Keleş, a.g.e., s. 4.

⁵ Hava Harp Akademisi Çalışma Grubu, "Sınırları Asan Suların Kullanılmasından Doğacak Hukuki Anlaşmazlıklar ve Su Sorunu ile ilgili Olarak Tedbirler Neler Olmalıdır?", **Stratejik Etütler Bülteni**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, yıl:28, sayı: 89, Eylül 1994, s.67

Bu antlaşmada Türkiye'nin kesin sınır tespiti yapılamadığından, söz konusu madde için uygulama alanı bulunamamış, kesin sınırların tespiti sırasında ise mevcut kullanımlar diğer devletlerin çıkarları ölçüsünde korunmuştur.⁶

Türkiye ile Fransa arasında 29 Haziran 1929 tarihinde imzalanan, “Hududun Gözetlenmesi, Hudut Rejimi, Hududu Geçen Sürülere Uygulanacak Mali Rejim ve Göçebe Nüfusun Denetimi Hakkında Protokol” ile hududun iki tarafında 5 kilometrelik bir sahada emlakı bulunanların, daha önce olduğu gibi sulama ile ilgili haklarından yararlanmaya devam edecekleri hükme bağlanmıştır.⁷

3 Mayıs 1930 tarihinde yine Türkiye ile Fransa arasında, “Tahdidi Hudut Nihai Protokolü”, Dicle Havzası ile ilgili olarak “sorunların çözümünde tam eşitlik” ilkesi getirmektedir.⁸ Burada 1921 İtilafnamesi'ndeki “hakkaniyet” ilkesi ile çelişki ortaya çıktığı görülmektedir.

Türkiye'de doğup Nusaybin yakınlarında Suriye topraklarına geçen Çağçağ Deresi sularından faydalanmaya ilişkin, 13 Mayıs 1952 tarihinde Türkiye ile Suriye arasında imzalanan protokolde “eşitlik” ilkesinden söz edildiği görülmektedir. Dere üzerinde Türkiye tarafından yapılacak olan tesislerin Suriye'ye faydası olması durumunda Suriye'nin sağladığı fayda ölçüsünde tesislerin yapım masrafına katılacağı hükme bağlanmıştır.⁹

---

⁶ Toklu, **a.g.e.**, s. 104.

⁷ Toklu, **a.g.e.**, s. 104.

⁸ Toklu, **a.g.e.**, s. 105.

⁹ Toklu, **a.g.e.**, s. 109.

3.2. TÜRKİYE VE SURİYE ARASINDA FIRAT-DİCLE HAVZASI'NDA KRİZLER

Su sorununun bölgesel gündeme yerleşmesi, üç ülkenin su kaynakları geliştirme projelerini hayata geçirmesiyle başlamıştır. Türkiye'nin Fırat Nehri üzerinde Keban ve Karakaya barajları projelerini hayata geçirmeye başlamasına kadar Suriye ile kayda değer bir sorun söz konusu olmamış, 1964 yılında Keban Barajı'nın yapımı Suriye tarafından endişeyle karşılanmış, Türkiye'yi suyu politik bir koz olarak kullanıp Ortadoğu'da hâkimiyet kurmaya çalışmakla suçlamıştır. Türkiye ise, Keban Barajı'nın havzadaki su miktarını değiştirmeyeceğini, tam tersine Fırat Nehri sularının % 70'ini düzenleyeceğini, her iki ülkedeki depolama tesislerine olumsuz etkisi olmayacağını açıklamıştır.¹⁰

Türkiye'yi suyu haksız kullanmakla itham eden Suriye, Fırat Nehri üzerinde Sovyetler Birliği'nin parasal ve teknik desteğiyle Tabka Barajı'nın yapımına başlamıştır.¹¹ 1974 yılında hem Keban, hem de Tabka Barajı tamamlanmış, barajlarda su tutma tarihi de çakışmıştır. Bu durum hem Türkiye ile Suriye'yi karşı karşıya getirmiş, hem de Suriye ile Irak arasında büyük bir sorun oluşturmuştur. Suriye'nin Tabka Barajı'ndan Irak'a çok az su bırakması iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiş, Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği'nin arabuluculuğu ile savaş önlenmiştir.

Fırat üzerine kurulan 2nci baraj olan Karakaya Barajı inşası sırasında Suriye, uluslararası girişimlerle barajın yapımını engellemeye çalışmıştır. Türkiye'nin kredi talebi karşısında Dünya Bankası kredi vermek için ön şart olarak, Türkiye'ye sınıraşan sular konusunda ana hatlarını bankanın belirlediği bir model üzerinde Suriye ve Irak ile görüşme önerisinde bulunmuştur. Türkiye su tüketimi değil enerji amaçlı bir proje için ileri sürülen bu öneriyi reddetmiştir.

¹⁰ Toklu, **a.g.e.**, s.107.

¹¹ Proje'de 1200'e yakın Sovyet mühendisi ve teknik elemanı görev almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Güler, "Ortadoğu'da Su Sorunu", **Uluslararası İlişkiler ve Olaylar ve Yorumlar**, Ankara Üniversitesi, Yıl: 8, Sayı: 33, Sonbahar 1999, s. 71.

Türkiye'nin Keban ve Karakaya barajlarının yapımıyla başlattığı, Güneydoğu Anadolu kaynaklarını kullanarak, bölge kalkınmasını hedefleyen faaliyetleri soruna yeni bir boyut getirmiştir. 1980 yılında hayata geçirilen GAP, Suriye ile sorunları zirveye çıkarmıştır. Bu proje ile güneye akan suların kontrolünü sağlayan Türkiye'nin suyu siyasi bir koz olarak kullanma imkânı kazanması üzerine, Suriye, Türkiye ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinde pazarlık yapabilecek bir şeye ihtiyacı olduğunu çok önceden görmüş ve elinde ek koz olarak bulundurmak için çeşitli terörist fraksiyonları, kurtuluş hareketleri ve muhalifleri gibi terörist yapıları kurmak için Şam'a davet etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'ye karşı 1980'lerin başından beri Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütlerine (PKK, ASALA ve DEV-YOL) destek vermeye başlamıştır.

13 Ocak 1990'da, Türkiye Atatürk Baraj Gölü'nü doldurmak amacıyla Fırat Nehri'nin akışını geçici olarak durdurmuştur. Baraj gölünün doldurulması amacıyla nehrin akışını bir ay süresince durdurulması kararı çok daha önce alınmış, Kasım 1989'da, aşağı kıyıdaş komşular planlanan dolun işlemiyle ilgili olarak bilgilendirilmiştir. İletilen bilgi notunda, durumun teknik gerekçeleri açıklanarak, kaybın telafisi için hazırlanmış ayrıntılı bir programa da yer verilmiştir. Fakat Suriye ve Irak hükümetleri Türkiye'ye notalar göndererek Fırat'ın sularının aritmetiksel esasa göre (2/3'ü Suriye ve Irak'a geri kalan 1/3'ü Türkiye'ye kalacak biçimde) paylaşılması için derhal bir anlaşma yapılması ve barajın doldurulma süresinin azaltılması yönünde çağrıda bulunmuşlardır.

Suriye, Atatürk Barajı'nda su tutulduğu sırada elektrik ve su kesintileri uygulayarak hem kendi kamuoyuna, hem de Arap dünyası ve dünya kamuoyuna Türkiye'nin kasıtlı olarak suyu kestiği propagandasını yapmış, Türkiye'nin suyu, komşularına karşı siyasi hâkimiyet kurmak için bir araç olarak kullandığını ileri sürerek etki yaratmaya çalışmıştır. Türkiye barajdan su tuttuğu süre içinde barajın altında kalan su kollarından akışın sürmesini sağlamış, işleme geçmeden önce taraflara resmi olarak bilgi vermiş, Suriye ve Irak yetkililerine alınan tedbirleri açıklamış, 20 Kasım 1990 tarihinde suyun tutulduğu, 13 Ocak 1990 tarihine kadar saniyede 763 m³ su bırakarak fazla suyun Suriye ve Irak'taki barajlarda biriktirilmesine imkân vermiştir. Suyun tutulduğu 13 Ocak-13 Şubat 1990 tarihleri arasında bırakılan su ortalama saniyede 509 m³ civarındadır ki, bu da Türkiye'nin verdiği taahhütlere uyma çabası ve iyi niyetini göstermektedir.

Türkiye’yi “iyi komşuluk ruhuna” aykırı davranışta bulunmakla suçlayan Suriye, PKK terör örgütüne desteğini devam ettirmiştir. Türkiye bu desteği kırmak ve ilişkilerinin gereğini yapmak adına siyasi ve ekonomik yaklaşımlarını sürdürmüştür; 20 Ocak 1993 tarihinde iki ülke başbakanları nezdinde Suriye’de yapılan görüşmelerden sonra imzalanan ortak bildiriyle 1993 yılı bitmeden önce Fırat Nehri sularından taraflara ayrılacak miktarın tespiti meselelerinin sonuçlandırılması kararlaştırılmıştır. Kısa süre bölücü terör örgütüne verdiği desteği kesmiş görünen Suriye, Mayıs ayında yapılması öngörülen bakanlar seviyesindeki toplantıların yapılmaması üzerine mutabakata uyulmadığı gerekçesiyle Suriye’deki kampların çalıştırılmasına tekrar göz yummuştur. Zaman zaman Türk siyasi liderler, Suriye’yi güvenlik protokolüne uymamasından ve terör örgütüne verdiği destekten dolayı sık sık suçlayarak, Suriye’nin bu tutumunu devam ettirmesi durumunda, Türkiye’nin de ekonomik işbirliği protokolüne ve Fırat’tan bırakılacak 500 m³ su miktarına uyma zorunluluğunun ortadan kalkacağını bildirmişlerdir.

Bir başka kriz de, 1996’da Türkiye’nin Fırat Nehri üzerine Birecik Barajı’nı inşa etmesiyle ortaya çıkmıştır. Suriye Aralık 1995’te ve Ocak 1996’da Türk hükümetine resmi olarak nota göndermiş, Birecik Barajı’nın Suriyeden giden suyun niteliğini ve niceliğini olumsuz etkileyeceği iddiasıyla barajın yapımına karşı çıkmıştır.¹² Türkiye Birecik Barajı’nı, Fırat’ın su akışının düzenlenmesi amacıyla inşa ettiğini ve bu barajın aşağı kıyıya olan akışları azaltmayacağı veya değiştirmeyeceğini vurgulamıştır. Özellikle, son 40 yılın su ilişkilerinin doğası büyük ölçüde büyük gelişim projelerinin inşasıyla biçimlenmiştir. Türkiye’deki GAP ve Suriye’deki Fırat Vadisi Projelerine başlamadan önce ve bazı tesislerin yaşama geçirilmesinin ardından bir seri müzakereler yapılmış, bunların sonucunda bazı protokoller imzalanmıştır.¹³

---

¹² Kibaroglu, a.g.m. , s. 4.

3.3. MÜZAKERELER SÜRECİ

Türkiye'nin Fırat Havzası üzerindeki araştırma çalışmaları, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılmıştır. Şu anda Keban Barajı'nın bulunduğu yerde, Türkiye'nin ilk hidroelektrik gözlem istasyonu olan Keban Akım Ölçüm İstasyonu kurulmuştur.¹⁴ Keban Barajı projesinin gerçekleştirilmesi maksadıyla, 1954 yılından itibaren uluslararası alanda finansman olanakları araştırılmaya başlanmış, 12 Haziran 1966 tarihinde de Keban Barajı'nın temelleri atılmıştır.¹⁵ Keban Barajı'nın fizibilite etütleri tamamlanıp, projenin gerçekleştirilmesi için ön çalışmaların başlaması ile Suriye endişelerini açıklayarak, bu projenin kendi faydalanma tasarılarına zarar verebileceğini ileri sürmüş ve özellikle baraj gölünde suyun toplanmasının sorunu teşkil edeceğini beyan etmiştir. Türkiye bunun üzerine, Keban Barajı hakkında bilgi vermek ve görüş alış verişinde bulunmak için, Suriye Teknik heyetini toplantıya çağırmıştır. 22-27 Haziran 1964 tarihleri arasında Irak, 5-14 Eylül 1964 tarihleri arasında Suriye ile Ankara'da yapılan görüşmelerde, proje hakkında bilgi verilmiş ancak, bir uzlaşma zemini bulunamamıştır.¹⁶ Bu toplantılarda Türkiye, üç ülkenin de yararlandıkları suları birlikte görüşme önerisini gündeme getirmiştir. Suriye başlangıçta, Fırat-Dicle havzası ile ilgili bir çalışma yapılabileceği yaklaşımını kabul etmiş ancak, Irak'ın tutumu nedeniyle daha sonra her iki ülke de yalnızca Fırat'ın sularını görüşme yanlısı tutumlarını ortaya koymuşlardır.

Türkiye, bu şekilde 29 Mart 1946 tarihli "Türkiye ile Irak Arasında Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması'na ek, Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü'nün 5nci Maddesi'nde, Irak'a karşı yüklenmiş olduğu "haber verme görevini" yerine getirmiştir. Irak ve Suriye'nin kendilerine bırakılacak suyun miktarının belirlenmesi ve garanti edilmesi yolundaki isteklerine karşılık, Türk Delegasyonu, Keban Barajı tamamen doldurulmadan önce bırakılacak su miktarıyla ilgili nihai bir karara varmanın olanaksız olduğunu ileri sürmüştür.

¹³ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 5.

¹⁴ Toklu, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁵ Toklu, **a.g.e.**, s. 110.

¹⁶ Hava Harp Akademisi Çalışma Grubu, **a.g.e.**, s. 77.

Türk Delegasyonu bu kararın, barajın doldurulması esnasında ortaya çıkacak doğal koşullarla ve ilgili ülkelerin ihtiyaçlarının kesin olarak değerlendirilmesiyle belirlenebileceğini bildirmiştir. Fakat Keban Barajı'nın, 40 milyon¹⁷ dolarlık, dış kaynaklı finansman sağlayıcısı olan ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı'nın (USAID), aşağı kıyıdaş ülkelerin çıkarlarını gözetmek adına ısrarı sonucu imzalanan bir antlaşma ile Türkiye Fırat nehrinin doğal akışının bu miktarı karşılamaya yeterli olduğundan yola çıkarak 350 m³/sn suyun barajdan aşağı kıyıdaş ülkelere salıverilmesini sağlamak için gerekli tüm önlemleri almayı kabul etmiştir. Bu durum aynı yıl Suriye ve Irak taraflarına da teyit edilmiştir. Ayrıca bu toplantıda Türkiye her bir nehri inceleyecek ve yıllık ortalama debilerini belirleyecek Ortak Teknik Komite oluşturulmasını teklif etmiştir. “O.T.K. toprak etütleri yaparak üç ülkenin sulama ihtiyaçlarını tespit edecek ve su hakları konusunda nihai bir anlaşmaya varabilmek için temel prensip ve prosedürleri belirlemek amacıyla, ülkelerin var olan ve gelecekteki projeleri için ihtiyaçlarını belirleme ile yetkili olacaktır.”¹⁸ Bu ikili görüşmelerden sonra, Türk Delegasyonu'nun tavsiyeleri doğrultusunda ilk üç taraflı görüşme Bağdat'ta 15 Eylül 1965'te yapılmıştır. Bu toplantıda üç delegasyon Haditha, Tabka ve Keban Barajları hakkında teknik veri alışverişinde bulunmuştur. Delegasyonlar daha sonra O.T.K.'nin kurulmasıyla ilgili konuları tartışmıştır. Irak Delegasyonu, diğer konuların yanı sıra nihai bir “su paylaşım anlaşmasının” denetiminden ve uygulanmasından da sorumlu olacak, kalıcı bir O.T.K. kurulmasını içeren bir öneri sunmuştur. Türk Delegasyonu Irak'ın önerisini reddederek, O.T.K.'nin yalnızca nehir havzasında hâlihazırda uygulanan veya gelecekte uygulanacak projelerin koordinasyonunu sağlamakla yetkilendirilebileceğini ifade etmiştir. Türk önerisine uygun biçimde Suriye, üç ülkede sulanabilir toprakların su ihtiyaçları incelenerek daha sonra da Fırat'ın su sağladığı yerlerdeki olası eksikliklerin giderilmesi amacıyla Dicle'nin suyunun bir kısmının Fırat'a yönlendirilmesi konusunun da O.T.K.'nin diğer işlevlerinin yanına eklenmesini önermiştir. Irak bu öneriye şiddetle karşı çıkarak, sadece Fırat'ın suyu üzerinden müzakerelere devam edilmesi konusunda ısrar etmiştir.

¹⁷ Yüksel İnan, “Sınıraşan Suların Hukuksal Boyutları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1-2, Ankara, Ocak-Haziran 1994, s. 246.

¹⁸ Ayşegül Kibaroğlu ve Olcay Üniver, “An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates-Tigris River Basin”, **International Negotiation, Kluwer Law International**, Cilt: 5, Sayı: Dordrecht, Hollanda, 2000, s. 314.

1970’li yıllarda, üç ülkenin delegasyonları birçok kez bir araya gelerek Keban, Tabka ve Haditha barajları ile ilgili olarak teknik bilgi alış verişinde bulunmuşlardır. Yapılan çok sayıdaki teknik toplantının sonucunda bir anlaşmaya varılamamış; Türkiye ve Suriye iki barajın (Tabka ve Keban) dolun programlarını belirlerken tek taraflı politikalar izlemişlerdir. Keban ve Tabka barajlarının aynı yıl içinde bitmeleri ve su tutmaların çakışması sonucu Irak’a akan su miktarı azalmış ve Suriye ile Irak arasında ciddi krizler yaşanmasına neden olmuştur.

Suriye, Irak’a karşı katı bir tutum takınarak, taahhütlerini yerine getirmemiştir. Suyun kesilmesi Irak tarafından politik bir saldırı olarak algılanmış, dönemin Irak Enformasyon Bakanı Tarık Aziz, Suriye’yi “Güney Irak’ın ihtiyaç duyduğu tarım ve içme suyunu kasıtlı olarak kesmek” ile itham etmiştir. Nisan 1975’de Irak, Arap Ligine gönderdiği bir nota ile Suriye’yi protesto etmiştir.¹⁹ İki Arap ülkesi arasındaki bu gerginlik, Irak’ın Suriye’yi düşmanca davranmakla suçlamasına ve bunu savaş sebebi saymasına yol açmıştır. Suriye’ye karşı askeri yaptırım uygulamaya karar veren Irak’ın müdahalesi, Suudi Arabistan ve Sovyetler Birliği’nin girişimleri ile önlenmiştir. Sonuçta Suriye Tabka Barajı rezervuarını doldurmayı yavaşlatmış, Irak’a Fırat sularının % 40’ını bırakmayı taahhüt etmiştir.

3.4. ORTAK TEKNİK KOMİTE TOPLANTILARI

1980’li yıllara gelindiğinde Fırat ve Dicle üzerindeki su talebi had safhaya ulaşmış ve üç kıyıdaşın taleplerini uyumlaştırmak öylesine karmaşık bir meseleye dönüşmüştür ki, üç ülke kendi aralarında yeni bir diyalog inşa etmenin yollarını aramak zorunda kalmışlardır. 1980’de Türkiye ve Irak arasında yapılan ilk Karma Ekonomik Komisyon toplantısı çerçevesinde, ülkeler arasındaki su sorununu tartışmak ve sonuca bağlamak amacıyla bir daimi O.T.K. kurulması karara bağlanmıştır. O.T.K.’nin esas görevi, üç ülkenin her iki nehirden ne kadar suya ihtiyaç duyduğunun belirlenmesi amacıyla kullanılacak yöntemlerin ve izlenecek yolun belirlenmesi şeklinde tanımlanmıştır.

---

¹⁹ Toklu, **a.g.e.**, s. 113.

O.T.K.'nın gündemindeki ana temalar Fırat ve Dicle havzasındaki hidrolojik ve meteorolojik bilgilerin alışverişi; her üç ülkedeki barajların ve sulama sistemlerinin inşasında yapılan ilerlemelerle ilgili bilgilerin paylaşılması ve ilk olarak Karakaya ile Atatürk barajlarının doldurulmasıyla ilgili planların tartışılması olarak üç ana başlıkta ele alınmıştır.²⁰ 3-9 Şubat 1983 tarihleri arasında Ankara'da yapılan Türkiye-Suriye Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi Birinci Dönem Toplantısı sonunda imzalanan protokolün "sular" maddesinde " taraflar iki ülkenin su kaynaklarının en iyi şekilde kullanılması amacıyla Suriye Sulama Bakanlığı ile Türk DSİ arasında hidrolojik bilgi teatisi konusunda direkt temaslar kurulmasını kabul etmişlerdir" diyerek iki ülkenin müzakerelere başlayacakları işaret edilmiştir.²¹ Irak ve Türkiye ise, Karma Ekonomik Komisyon'unun 15-17 Şubat 1983 tarihleri arasında yaptığı 2nci Dönem Arası Olağanüstü toplantısında, O.T.K. toplantılarına Suriye'nin de katılması için tekrar resmi davet yapılması hususunda mutabık kaldıklarını bildirmişlerdir. 26-28 Eylül 1983 tarihleri arasında yapılan 3ncü O.T.K. toplantısına Suriye de katılmıştır. Bu toplantının tutanağında, Türk tarafının Irak'a; Cizre, Birecik, Diyarbakır ölçüm istasyonlarının gösterge eğrilerini, Fırat ve Dicle havzalarındaki kar seviyesi ve yağış miktarları ile Keban Baraj Gölü'ndeki su miktarına ilişkin bilgiler verdiği, Irak tarafının bu bilgileri takdirle karşıladığı, bundan sonra da Türk tarafının bilgi sağlamasını talep ettiği ölçüm istasyonlarından elde edilen bilgilerin PTT kanalıyla "günü gününe" verilmesinde ortaya çıkabilecek gecikmelerin önlenmesine çalışılacağını belirtilmiştir.²²

Türkiye, 5-8 Kasım 1984 yılında gerçekleştirilen, O.T.K.'nin 5nci toplantısında "Fırat ve Dicle Havzası'nın Sınıraşan Sularının Eşit ve Gerçekçi Kullanımı İçin Üç Aşamalı Plan" olarak nitelenen projeyi gündeme getirmiştir. Türkiye'ye göre, Irak tarafından yapay olarak Tartar Kanalı yoluyla birleştirilen Fırat ve Dicle nehirleri doğal olarak da birleşip tek bir nehir olarak (Şatt-ül Arab) Basra Körfezi'ne döküldüğünden dolayı tek sınıraşan su sistemini oluşturmaktadırlar.²³ Bu nedenle her üç ülkedeki su kaynaklarının saptanabilmesi için bu ülkelerdeki yağmur miktarı, buharlaşma ve ısı durumlarının araştırılması, sulama metotları ve toprak sınıflandırması bazlı alan etüdü ve bunların

²⁰ Kibaroglu ve Üniver, **a.g.m.**, s. 317.

²¹ Tiryaki, **a.g.e.**, s. 188.

²² Toklu, **a.g.e.**, s. 109.

²³ Keleş, **a.g.m.**, s. 5.

sonuçlarına göre sulama temelli tahsis yapılmasının su kayıplarını en aza indirgeyeceği önerisi yapılmıştır. Türkiye Üç Aşamalı Plan teklifini 26 Haziran 1990 tarihinde üçlü toplantıda ve 1993 yılında Irak ve Suriye ile yaptığı ikili görüşmelerde de tekrarlamıştır. Üç Aşamalı Planın birinci aşamasında havzadaki su kaynaklarının envanter çalışması, ikinci aşamada toprak sınıfları ve drenaj kriterlerinin tespiti, üçüncü aşamada ise su ve toprak kaynaklarının değerlendirilmesi ve geliştirilmesi öngörülmüştür. Türkiye'nin plan çerçevesinde üç ülkenin su ve kara kaynaklarının envanter çalışmasını ortak gerçekleştirme teklifi iki devlet tarafından da reddedilmiştir. Irak, Fırat'ın sularından daha fazla faydalanmak istediği için Dicle'den Fırat'a su aktarılmasına karşı çıkarken, iki nehrin bütün olarak ele alınmasına her iki devlet itiraz etmiştir.

Birbirlerine güvenmedikleri ve ülke gerçeklerinin yerinde tespit edilmesi çıkarlarına uymadığı için, değerlendirmenin kendi sundukları veriler doğrultusunda “masa başında” yapılmasını istemişler, paylaşımın matematiksel bir oranda, 3'te 1 nispetinde olması gerektiğini iddia etmişlerdir.²⁴ 13-20 Mart 1989 tarihlerinde yapılan 12'nci O.T.K. toplantı tutanağında ki, “...Bakanlar Toplantısında tarafların açıkladıkları önerilerin tartışıldığı, bu meseleler üzerinde herhangi bir gelişme olmadığı, gelecek toplantıda genel bir görüşe ulaşmak için çabaların yoğunlaştırılmasına karar verildiği” ifadesinden Irak ve Suriye'nin de kendi tekliflerini sunduğu anlaşılmaktadır.

Vefa Tokluya göre;²⁵ Suriye'nin teklifinde, ilk olarak “Hidrolojik İşler” başlığı altında, hidrolojik ve meteorolojik bilgi değişiminin devam etmesini, üç tarafın, her iki nehrin doğal akımlarını belirlemek için ortak sınırlar üzerinde belirlenecek istasyonlarda hidrolojik ölçümler yapmasını ve bu ölçümleri paylaşmasını önermektedir. İkinci olarak, “Su İhtiyaçlarının Belirlenmesi” maksadıyla Fırat ve Dicle üzerindeki mevcut, inşa halindeki ve planlanan projelerle ilgili bir harita hazırlanması için O.T.K. yönlendirilecektir. Bu haritada her bir projenin mevcut durumu, kapasitesi, su kayıpları da tespit edilerek temel bilgi ve işletim sistemleri gösterilecek, ürün desenleri ve yoğunluğu belirtilecek, yıllık endüstriyel ve içme suyu ihtiyaçları aylara bölünmüş olarak yer alacaktır.

²⁴ Keleş, a.g.m., s. 6.

²⁵ Toklu, a.g.e., s. 121.

Son olarak ise, bu bilgiler O.T.K. tarafından en kısa zamanda değerlendirilecek, asgari ve azami akım miktarlarına göre bu iki nehirden her ülkenin kullanabileceği makul ve uygun su miktarları tanımlanacak ve bu konuda nihai kararın alınmasını sağlamak maksadıyla ilgili bakanlara ortak bir raporla sunulacaktır.

29 Kasım-1 Aralık 1989 tarihleri arasında yapılan 14ncü O.T.K. toplantısında, Türkiye, taraflara Atatürk Barajı rezervuarının su tutması aşamasında nasıl bir program uygulanacağı hakkında bilgi vermiştir. Bu plana göre:²⁶

1. 23 Kasım 1989 - 12 Aralık 1990 tarihleri arasında Türkiye - Suriye sınırına ulaşacak toplam su miktarı 3,3 milyar m³ olacaktır.
2. 13 Ocak 1990 - 12 Şubat 1990 tarihleri arasında Atatürk Barajı'nın dip çıkışları kapatılacaktır.
3. Kapatma süresince Türkiye - Suriye sınırındaki tahmini doğal akım 121 m³/sn olacaktır.

Irak ve Suriye kapatma süresinin uzun olduğunu ve Türkiye'nin bu süreyi kısaltmak için tedbir alması gerektiğini ileri sürmüşler, Türkiye ise zaten asgari tutulan kapatma süresinin daha da kısılmasının teknik olarak mümkün olmadığını bildirmiştir.

1990 yılının Mart ayında Ankara'da yapılan 15'nci O.T.K. toplantısında, Irak heyeti kendi anlayışlarına göre, O.T.K.'nin görevinin Fırat sularını bölüşmek olduğu, bunun Türkiye tarafından kabul edilmesinin ve zabıtlara geçmesinin ön şart olduğu, bu ilkenin kabul edilmemesi halinde görüşmelerin bir amacı olmayacağını ifade etmiş, Türkiye'nin bu ilkeyi kabul etmesi halinde, tüm çözüm önerilerine daha sıcak bakacaklarını, O.T.K. üyelerine Tartar Projesini gezdireceklerini, Dicle'den Fırat'a su aktarılmasının teknik olarak mümkün olduğunu kabul edebileceklerini kaydetmişlerdir.²⁷ Irak, Türkiye-Suriye arasında imzalanan 1987 Protokolünün kendisini bağlamadığını ve bu protokolle tahsis edilen 500 m³/sn suyun yeterli olmadığını öne sürerek, saniyede 700-750 m³

²⁶ Toklu, **a.g.e.**, s. 122.

²⁷ Tiryaki, **a.g.e.**, s. 193.

bırakılabileceğini savunmuş, bu görüşüne de tutanakta yer verilmesini istemiştir. Türkiye ise, O.T.K.'nin görevinin, üçlü Bakanlar toplantısına “ her ülkenin ihtiyacı olan su miktarının tanımlanması amacıyla metot ve usulleri’ önermek olduğunu, tek metot önererek Bakanları tek çözüm ile karşı karşıya bırakmak yetkisinin olmadığını, Türkiye’nin Suriye’ye 500 m³/sn su taahhüt ettiğini, Suriye’nin de Irak’a belli bir miktar taahhüt ettiği takdirde Irak’ın “bölüşme” formülünün kendiliğinden uygulanmış olacağını belirtmiştir.²⁸

Bu arada Suriye ve Irak 16 Nisan 1990’da Bağdat’ta gerçekleştirilen 13ncü O.T.K. toplantısında, ikili bir mutabakat çerçevesinde, Türkiye’den bırakılan Fırat sularının % 58’inin Irak’a, % 42’sinin Suriye’ye kalmak üzere, paylaşılmasını öngören “Suriye ve Irak Arasında Suyun Tahsisatı Anlaşması (1990 Protokolü)”nin onay belgelerinin teati işlemini gerçekleştirmişlerdir.²⁹ Antlaşma ile iki ülke arasında bir ortak komite kurulması ve Türkiye’yi Fırat suları ile ilgili bir anlaşmaya yöneltmek amacıyla işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Suriye ve Irak, Atatürk Baraj Gölü’nün doldurulması nedeniyle Nehrin akışının geçici bir süre durdurulmasını, GAP kapsamında gerçekleştirilecek projelerin neden olacağı pek çok su kesintisinin başlangıcı olarak değerlendirmişlerdir. Geçici yöntemler niteliğindeki ve büyük ölçüde de o dönemin siyasi atmosferinden kaynaklanmış olan bu ikili mutabakatlar, Fırat-Dicle Havzası’ndaki su kaynaklarının verimli ve adil kullanımı ve yönetimi hedefini gerçekleştirememiştir.

1982 yılından 1992’ye kadar, ikisi bakanlar düzeyinde, 16 O.T.K. toplantısı gerçekleşmiştir. O.T.K. toplantıları, üç ülkenin Fırat-Dicle nehir sistemine ilişkin kullanım esasları ve geliştirme projelerinin uyumlaştırılması konularında hedeflenen amaçlarına ulaşamamıştır. O.T.K. hedeflerine ulaşamadığı gibi görüşmeler tıkanarak bir sonraki toplantının çerçevesi bile çizilemez hale gelmiş ve bu nedenle, 1980’ler ve 90’larda bir dizi kriz yaşanmıştır.³⁰ Bununla beraber, O.T.K.’nin hidropolitik ilişkilerdeki rolü küçümsenmemelidir.

²⁸ Tiryaki, **a.g.e.**, s. 194.

²⁹ Kibaroglu, **a.g.m.**, s. 175.

³⁰ Kibaroglu ve Üniver, **a.g.m.**, s. 319.

Toplantılar seyrek olarak gerçekleştiği ve suyun tahsisatıyla ilgili somut ilerleme sağlanamamış olduğu halde, O.T.K. yararlı bir iletişim kanalı olarak işlev görmüştür.³¹ Süreç içerisinde en önemli gelişme olarak, Türkiye Başbakanı Suriye'yi ziyaret etmiş, "1987 Protokolü" olarak anılan "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır.³²

3.5. TÜRKİYE-SURİYE ARASINDAKİ 1987 PROTOKOLÜ

17 Temmuz 1987 tarihli Türkiye-Suriye Ekonomik ve Teknik İşbirliği Ortak Komitesi toplantısı, su sorunu müzakereleri açısından önemli bir sonuç doğurmuştur. 1987 yılında Türkiye Başbakanı Turgut Özal'ın Suriye ziyareti sırasında iki ülke arasında Türkiye'nin yıllık ortalama saniyede 500 m³ su bırakmasını öngören "Türkiye Cumhuriyeti ile Suriye Arap Cumhuriyeti Arasında Ekonomik İşbirliği Protokolü" imzalanmıştır. Protokole göre aylık akım düşük olduğu takdirde takip eden ayda bu açık kapatılacaktır. Protokolün konuyla ilgili 6'ncı Maddesi'nde: "Atatürk Baraj Gölü'nün doldurulması esnasında ve Fırat sularının üç ülke arasında nihai paylaşım anlaşması gerçekleşene dek Türk tarafı yıllık ortalama 500 m³/sn suyun Türkiye-Suriye sınırından geçmesini ve bir aylık akışın 500 m³/sn.nin altında kalması halinde ise Türk tarafı farkı bir sonraki ayda telafi etmeyi kabul eder" açıklaması yapılmıştır.³³

Söz konusu madde Irak'ın memnuniyetsizliğine sebep olmuş, Ocak 1988'de Bağdat'ta yapılan O.T.K. toplantısında, Türkiye ile Suriye arasında imzalanan Protokolde yer alan 500m³/sn taahhüdüne ilişkin olarak kendisine bilgi verilmemesinden rahatsız olduğunu beyan etmiştir. Protokolün 7'nci Maddesi "Taraflar, en kısa zamanda Fırat ve Dicle Nehirleri sularının tahsisi için Irak tarafı ile birlikte çalışacaklardır"³⁴ ifadesi ile Irak antlaşmadan dışlanmamıştır. Protokolün 9ncü maddesinde de iki ülkenin ortak hidroelektrik projeleri geliştirme niyetinde oldukları ifade edilmiştir.³⁵

³¹ Kibaroglu, **a.g.m.**, , s. 179.

³² Toklu, **a.g.e.**, s. 120.

³³ Toklu, **a.g.e.**, s. 181.

³⁴ Toklu, **a.g.e.**, s. 120.

³⁵ Çağrı, **a.g.e.**, s. 43.

Bu tarihe kadar miktar belirleyici yazılı bir taahhüdü olmayan Türkiye, anlaşmayı imzalarken, Suriye'nin PKK terör örgütüne verdiği desteği keseceği beklentisini taşımıştır. Ancak Suriye beklenen davranışı göstermeyip, bir süre pasif destek verdikten sonra eski politikasına dönmüştür. Yanlış yatırımlar, tamamlanmayan projeler ve yetersiz teknoloji ile suyu kullanırken karşılaştığı her problemde Türkiye'yi suçlamış, tarıma elverişli, sulanabilir topraklarını abartarak “sudan ne koparırsam kardır” zihniyetiyle hareket etmiştir.³⁶

Türkiye sınıraşan sular üzerinde 1987 Antlaşması dışında hukuki anlamda bağlayıcı bir sorumluluk altına girmemiştir. Suriye, hem Türkiye'nin 1987 protokolü ile Fırat Nehri sularının yaklaşık yarısını aşağı kıyıdaş ülkelere bırakmasına rağmen, daha fazlasını talep ederken, hem de uluslararası hukuk kurallarını hiç sayarak aşağı kıyıdaş durumunda olan Türkiye'nin ihtiyaçlarını hiç dikkate almadan yukarı kıyıdaş olduğu Asi Nehri sularının neredeyse tamamını kullanarak, çifte standart tutum sergilemektedir. Türkiye'nin 1987 yılından bu güne Fırat sularıyla ilgili uygulaması, protokole uygun olarak, Suriye sınırında ortalama en az 500m³/sn su bırakmak biçiminde olmuş, bırakılan suyun uzun dönemli ortalaması da hep bu tutarın üstünde gerçekleşmiştir.³⁷ Protokolde ayrıca, Türk tarafının “Barış Suyu Boru Hattı” ile ilgili ayrıntılı bilgi verdiği ve Suriye'nin projeyi prensip olarak kabul ettiği de ifade edilmiştir.

---

³⁶ Keleş, **a.g.m.**, s. 7.

³⁷ Özhan Uluatam, **Damlaya Damlaya**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004, s. 227.

SONUÇ

Sosyal, siyasi, dini ve coğrafi farklılıkların neden olduğu sorunların yanında Ortadoğu oldukça kurak bir bölgedir. Fırat, Dicle ve Nil gibi zengin su havzaları da hızlı nüfus artışı, sulama ve enerji üretimi baskısı altındadır. Bunlara ilaveten bütün önemli nehirler doğduğu ülkenin sınırlarını aşmaktadır.

Bölgedeki yüksek nüfus artışı, dünyayı tehdit eden sera etkisi, tarım ve endüstride beklenen gelişmeler önümüzdeki 30 - 40 yıl içinde suya olan arz ve talebi olumsuz etkileyerek sorunun daha da karmaşık hale gelmesine neden olacaktır. Ortadoğu bölgesinde kullanılabilir su kaynaklarının dağılımı eşit oranda değildir. Kimi bölgelerde kişi başına düşen su miktarı “0” m³ iken, kimi bölgelerde ise 7.000 m³’tür. Global ısınma ve iklim değişimleri gibi ekolojik sorunlar yağış şekillerini, zamanını ve yerini etkileyerek su kaynaklarının dağılımını daha da dengesizleştirecektir.

Ortadoğu gibi kurak ve yarı kurak bölgelerde su, gelişmenin temel bileşenidir. Ortadoğu’da su kıtlığı, buna dayalı olarak tarımsal üretim yetersizliği bölgenin en önemli çikmazıdır. Bölgedeki su kıtlığına karşın son yüzyılda su kullanımı yaklaşık on kat artmıştır. Yeni su kaynakları azalırken kaynak geliştirmek daha da pahalalmış ve bu durum önümüzdeki yıllar içinde daha da ciddi sorunları beraberinde getirecektir.

Yeraltı sularının sulama suyu olarak kullanıldığı bölgelerde yeraltı suyu kaynaklarında çok önemli bir azalma meydana gelirken; günden güne su kalitesi de düşmektedir. Endüstriyel ve kentsel atıklar ile tarımda kullanılmış su bölgedeki tatlı su kaynaklarının kalitesini ve sağlığını olumsuz etkilemektedir. Endüstriyel atık sular yüzey sularına karışmakta; bunlar da ciddi çevresel problemlere ve hastalıklara neden olmaktadır.

Türkiye, Fırat ve Dicle nehirlerini, “sınıraşan sular” olarak tanımlamakta ve bunun sonucu olarak bu nehirlerden “eşitlikçi, makul ve en uygun faydalanmayı” öngörmektedir. Uluslararası hukuk ilkeleri de bunu öngörmektedir. Türkiye su sorunu konusunda ipi geren taraf olmaktan kaçınmış ve Üç Aşamalı Plan fikrini ortaya koymuştur.

Üç Aşamalı Plan, her üç ülkenin toprak ve su kaynaklarının doğru bir şekilde tespit edilmesini ve buna göre suların paylaşılmasını öngörür. Türkiye su sorunu konusunda yapıcı tavrını elden bırakmamaya çalışarak ortak akıl oluşturma ve eşit paylaşma fikrini açıkça beyan etmiştir. Her şeye rağmen Türkiye, sulama ve tarıma ilişkin bilgi ve becerisini Ortadoğu ülkeleri ve Orta Asya cumhuriyetleri ile paylaşma taraftarıdır.

Sorunun çözümü için tarafların ortak ve serbest bir şekilde kullanabilecekleri, ilgililere ve uzmanlara yol gösterebilecek, toprak, su kaynaklarına, iklime, tarıma, sulamaya ve çevreye ilişkin geniş bir bilgi bankası oluşturulmalı ve uluslararası nitelikte bölgesel bir araştırma enstitüsü kurulmalıdır. Bu enstitü suya ve doğal kaynaklara ilişkin araştırma yapmalı, ülkeler bilgileri paylaşmalı, karşılıklı kullanılmalı, buna göre su ve toprak kaynaklarının yönetimini düzenlemelidir. Örneğin; İsrail böyle bir otomasyon sistemini geliştirmiş bulunmaktadır.

Söz konusu su enstitüsü veya benzeri bir kurum elde edilen bilgilerin analiz ve yorumunu yaparak karar alıcılara ve uygulayıcılara ileterek yardımcı olmalıdır. Ancak bölgede su kaynaklarını geliştirmek için gerekli bilgi bankasını oluşturmak oldukça güçtür. Hatta bazı ülkelerde temel meteorolojik, hidrolojik ve hidro-jeolojik bilgiler bile belirlenmiş değildir. Bilgi derlemeye ilişkin diğer bir sorun ise, bazı ülkelerin milli güvenlik konusunu ileri sürerek güvenilir eser yayınlamamalarıdır. Diğer bir taraftan basılı yayınlar ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda oluşturulmaktadır.

Geniş yetkileri olan ortak bir komisyon oluşturulmalı veya var olan revize edilmelidir. Bu komisyon elde edilen bilgiler ışığında sorunu ayrıntıyla tartışmalı ve çözmelidir. Her ülkenin temel insani ve yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayacak minimum su miktarı tespit edilmeli ve her ne şekilde olursa olsun bu miktar her ülkeye sağlanmalıdır.

Her ülkenin ihtiyaç duyduğu asgari su miktarı uluslararası hukuk komisyonunun öngördüğü eşitlikçi bir yaklaşımla tespit edilmelidir. Bu miktar belirlenirken ülkenin nüfusu, su kaynakları ve alternatif su imkânları dikkate alınmalıdır.

Su arz ve talep dengesinin sağlanabilmesi için talep yönetimi geliştirilmelidir. Bunun için teknik ve ekonomik faktörler dikkate alınmalıdır. Ayrıca su otoriteleri suyun israfını önlemek için su nakil hatlarının, sulama kanallarının bakım ve onarımını ihmal etmemelidir. Ayrıca drenaj sularının yeniden kullanımı üzerinde durulması ve su kullanımlarının etkinliğinin artırılması gereklidir. Kaynakların etkin kullanımı önündeki en büyük engellerden biri kurumlar arası koordinasyon eksikliğidir. Toprak, su ve diğer doğal kaynakların etkin kullanımı için kurumlar arası koordinasyon sağlanmalıdır.

Bölgede su sorununun önüne geçebilmek için her ülke belirli ulaşabilir hedefler belirlemeli, belirli zaman periyodunda bu hedefler başarılmaya çalışılmalıdır. Bunu yaparken hangi kurumun, hangi kaynaktan ne ölçüde, nerede ve nasıl yararlanacağı tespit edilmelidir.

Yukarıda ifade edilenlerin ayrıntılı bir planı mevcut değildir. Bu ülkelerde su sorunu ile ilgilenen kişiler acil su sorunlarını çözmek, tarımsal ürünlerde verimliliği sağlamak ve büyük ölçekli sulama projelerini gerçekleştirmek için “güçlü bir yapısal değişikliğe” ihtiyaç duymaktadır.

Üç Aşamalı Plan çerçevesinde bölge ülkeleri bir karar vermelidir. Kıt su kaynaklarından optimum faydalanarak suyu yeterli hale getirmek ve işbirliği yoluyla ortak çıkar alanları yaratarak bölgesel ölçekte refahı artırmak mı daha akılcıdır, yoksa kıt kaynaklardan payına düşenle sorunu bireysel olarak çözmeye çalışarak yakın bir gelecekte bütün tarımsal projelerin tıkanma noktasına gelmesiyle daha büyük bir krizle karşılaşmak mı? tercih edilecektir. Ancak bölgede karşılıklı güven ve istikrar sağlandığında daha gerçekçi değerlendirmelerin yapılabilmesi mümkün olacaktır.

Türkiye, sınıraşan akarsular ile ilgili hukukî durumun netlik kazanmasının uzun zaman alacağını hesaba katmalı ve inşa etmeyi planladığı barajların sulama maksadıyla değil de elektrik üretimi amacıyla yapacağını ifade ederek ve ihtiyaç duyduğu finans kaynaklarını tam olarak bulamasa bile temellerini atarak, ileride batılı ülkelerin istekleri doğrultusunda gelebilecek kısıtlamalara karşı müktesep hak elde etme yoluna gitmelidir.

Sınıraşan akarsularla ilgili uluslararası hukuk kuralları yetersiz ve belirsiz olduğundan, Türkiye bundan sonraki yapılacak olan ve sular ile doğrudan ilgisi bulunan uluslararası toplantılarda başta büyük güçler olmak üzere diğer devletleri de kendi tezi etrafında birleştirmeye çalışmalıdır.

Türkiye su konusunda kırmızıçizgilerini çok iyi belirlemeli ve bu çizgilerin muhafazasındaki kararlılığını Suriye ve Irak'a hissettirmelidir. Örneğin, önerdiği üç aşamalı plânın verebileceği tavizlerin en son sınırı olduğunu belirterek tahsis edilecek su miktarının hesaplanmasında Dicle ve Fırat nehirlerinin sularının kanallarla birleştirilerek tespit edilecek kapasiteye göre tahsis yoluyla su ihtiyaçlarının karşılanması tezini ısrarla ve kararlılıkla savunmalıdır.

Aşağı kıyıdaş ülkelerin su meselesinin çözümünde terör örgütlerini Türkiye'ye karşı baskı aracı olarak kullanma stratejilerine karşı, bu konuda tavizler verme yerine siyasî, askerî, ekonomik ve psikolojik tedbirlerin yurt içi ve yurt dışında ara vermeksizin uygulanması suretiyle inisiyatifin elde bulundurulması uygun olacaktır.

Türkiye bölgesel işbirliğini artırmalı; ulusal güvenliğini ve bölgenin istikrarını başkasına ihale etmeden kendisi sağlamalıdır. Türkiye'nin bunu başaracak gücü, tecrübesi ve olanakları vardır. Bunu başardığı zaman Türkiye elindeki su kaynaklarıyla sadece bölgesinde değil dünya çapında söz sahibi bir ülke olacaktır. Sınıraşan sularımızın değeri o zaman daha iyi anlaşılacaktır.

'Mansap Ülkesine Zarar Vermeme' ilkesi uygulama anlamında risk taşımaktadır. Çünkü kıyıdaş devletlerden herhangi birisinin hiçbir işlem ya da proje yapmaması bile zarar verilmesi anlamına gelebilir. Bu yüzden Türkiye dış politika kapsamında sınıraşan su politikasında hakça kullanım, makul ve optimum faydalanmayı öngörerek hareket etmelidir. Önümüzdeki süreçte AB üyeliği ile ilgili olarak sınıraşan sularla ilgili hususların ortaya konulup SÇD kapsamında gerekli hazırlıklar yapılmalıdır. Ancak birliğe üye olana kadar bu hususların uygulamaya geçilmesi ertelenebilir. Bu hususlar değerlendirilirken heyecana kapılmamalı, geçmişe dönük çalışmalara, incelemelere ve mutabakatlara göz atarak somut projeler hayata geçirilmelidir.

KAYNAKÇA

Ayhan, Veysel, **Türkiye-Suriye İlişkilerinde Yeni bir Dönem: Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi**, Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 11, Kasım, 2009, s. 27; T.C. İçişleri Bakanlığı, Basın Açıklaması, No: 2009/107.

Akipek, Ömer İlhan, **Devletler Hukuku**, İkinci Kitap, Ankara, Başnur Matbaası, 1964.

Akmandor, Neşet, **Su Sorunun Fiziksel Boyutları, Ortadoğu Ülkelerinde Su Sorunu**, Tesav Yayınları, Ankara, 1994.

Altunışık, Meliha ve Tur, Özlem, **From Distant Neighbours to Partners? Changing Syria-Turkish Relations**, SAGE Publications, Vol.37, No:2, 2006.

Andrassy, Juraj, **Utilisation des Eaux des Bassins Fluviaux**, YILC, Vol. 16, 1960.

Arafat, Mohammad, **Türkiye ve Komşuları**, Ankara, Nobel Yayınları, 2009.

Atuk, Nihal, **Türkiye'den Suriye'ye Akan Yerüstü ve Yer Altı Suyu Miktarı**, DPT: DEİGM, Ankara, 1995.

Ayn Tarihi, 19 Haziran 2002.

Ayn Tarihi, 22 Aralık 2004.

Bağış, Ali İhsan, "Turkey's Hydropolitics of the Euphrates – Tigris Basin", **Water Resources Development**, Volume 13, No 4, 1997.

Beyazıt, Mehmetçik ve Avcı, İlhan, "Water Resources of Turkey: Potential, Planning, Development and Management", **International Journal of Water Resources Development A. K. Biswas Ed.** Volume 13, Number 4, December 1997.

Beaumont, Paul , “The 1997 UN Convention on the Law of Non-navigational Uses of International Watercourses: Its Strengths and Weaknesses from a Water Management Perspective and the Need for New Workable Guidelines”, **Water Resources Development**, Vol.16, No.4, New York, 2000.

Berber, Friedrich , “The Indus Water Dispute”, **Indian Yearbook of International Affairs**, Vol.6, 1957.

Berber, Friedrich, **Rivers in International Law**, London, 1959.

Bilen, Özden, **Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye**, Ankara, TESAV, 1996

Bourne, Charles, **The Right to Utilize the Waters of International Rivers**, CYBIL, Vol. 3, 1965.

Cicioğlu, Filiz, “Lübnan 2005”, Kemal İnat ve Ali Balcı (der.), **Ortadoğu Yıllığı 2005**, Ankara, Nobel Yayınları, 2006.

Corfu Channel Case, International Court of Justice, **Reports**, 1949.

Çağrı, Erhan, “Türk-Suriye İlişkilerinde Fırat Suyunun Paylaşım Sorunu”, **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı: 199, Cilt: 21, Ankara, Mayıs 1997.

Çınar, Murat, **Ortadoğu Su Sorunu ve Türkiye**, http://www.aydinlanma1923.org/sayi/42/A1923_42_6_CINAR.pdf, (Erişim Tarihi: 23.07.13).

Dağ, Ahmet Emin, **Suriye: Bilad-ı Şam’ın Hazin Öyküsü**, İstanbul, İ.H.H. Yayınları, 2004.

Demirtaş, Serkan, **Radikal Gazetesi**, “ Şam’a Acil Mesaj Var.”, 17 Kasım 2005.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara, TTK, 1953.

Esenyel, Ömer, **Türkiye'nin Su Potansiyeli ve Potansiyelin Kullanılması**, İstanbul, Harp Akademileri Basımevi, Mart 2001.

Hava Harp Akademisi Çalışma Grubu, "Sınırları Asan Suların Kullanılmasından Doğacak Hukuki Anlaşmazlıklar ve Su Sorunu ile ilgili Olarak Tedbirler Neler Olmalıdır?", **Stratejik Etütler Bülteni**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Yıl:28, Sayı: 89, Eylül 1994.

Hillel, Daniel, **Rivers of Eden: The Struggle for Water**, Oxford University Press, 1994.

Hacettepe Üniversitesi, Friedrich-Naumann-Stiftung, "**Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East**" ,Bağış, Ali İhsan(der.), Ayna Yayınevi, Ankara, 1994.

<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Basinbil/Bbil2001/bb185.html> , **Gap Heyeti Suriye'ye Gidiyor**, 14.07.2001 (Erişim Tarihi:17.08.2013)

[http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-ziyareti-sonrasında-esenboğa-havalimanında-gerçekleştirdiği-basin-toplantisi_9-ağustos-11.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-ziyareti-sonrasinda-esenboğa-havalimanında-gerçekleştirdiği-basin-toplantisi_9-ağustos-11.tr.mfa). (Erişim Tarihi: 14.08.2013)

http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-suriye-ziyareti-sonrasında-esenboğa-havalimanında-gerçekleştirdiği-basin-toplantisi_15-ağustos11.tr.mfa. (Erişim Tarihi: 14.08.2013)

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-yukse-duzeyli-stratejik-isbirli-ki-konseyi-ikinci-bakanlar-toplantisi-basin-toplantisi.tr.mfa>. (Erişim Tarihi:23.07.2013)

<http://www.dsi.gov.tr/basinbul/detay.cfm?BultenID=247>. (Erişim Tarihi:23.07.2013)

- İbas, Salahaddin, “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Tarihi”, **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Türel Yılmaz ve Mehmet Şahin (der.), Ankara, Platin Yayınları, 2004.
- İnan, Yüksel, “Sınıraşan Suların Hukuksal Boyutları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 49, Sayı: 1-2, Ankara, Ocak-Haziran 1994.
- İzıbrak, Reşat, **Sular Coğrafyası, Akarsular ve Göller**, C. II, Ankara, Doğu Matbaacılık, 1962.
- Keleş, Zülâl, **Türkiye’nin Sınırları Aşan Sular Sorunu Tarihçesi ve Soruna Yaklaşımı**, <http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_02.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.13)
- Keskin, Mehmet, “Ortadoğu’daki Potansiyel Savaş Sebebi: Su”, **İstihkâm**, Yıl: 2, Sayı: 6, Eylül 2000.
- Kıbaroğlu, Ayşegül, Axel Klaphake, Annika Kramer, Waltina Scheumann, Alexander Carius, “Cooperation Turkey’s Transboundary Waters”, **Adelphi Research**, October 2005.
- Kıbaroğlu, Ayşegül ve Üniver, Olcay, “An Institutional Framework for Facilitating Cooperation in the Euphrates-Tigris River Basin”, **International Negotiation, Kluwer Law International**, Cilt: 5, Sayı: Dordrecht, Hollanda, 2000.
- Kıbaroğlu, Ayşegül, **Fırat ve Dicle Havzasında Su Kaynakları Anlaşmazlıklarının Çözümü**, <http://www.stradigma.com/turkce/temmuz2003/makale_01.html>, (Erişim Tarihi: 19.06.13)
- Kürkçüoğlu, Ömer ve Koraş, Fatih, “2000 Yılı Sonrası Türkiye’nin Ortadoğu Siyaseti”, **Türk Dış Politikasında Son On Yıl**, Yelda Demirağ ve Özlen Çelebi (der.), Ankara, Palme Yayıncılık, 2011.

Kitapçık, Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun 16 Aralık 2012 tarihinde, TBMM Genel Kurulu'nda yaptıkları, Hükümetimizin dış politika hedeflerine, uygulamalarına ve güncel konulara ilişkin değerlendirmelerini içeren takdimi tamamlayıcı nitelikte olup, çeşitli dış politika gelişmeleri hakkında ayrıntılı bilgi içermektedir.

Kolars, John ve William Mitchell, **The Euphrates River and the Southeast Anatolia Development Project**, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville: Illinois: 1991.

Koluman, Aziz ve Orhan, Oytun, "Suriye-Türkiye İlişkileri", **Stratejik Analiz**, ASAM, Aralık 2003.

Lipper, Jeffrey, **Equitable Utilization, in the Law of International Drainage Basins**, New York, Oceana Publications Inc, Bobbs Ferry, 1967.

Mccaffrey, Stephan, **The Law of International Watercourses Non-Navigational Uses**, Oxford University Press Inc. , New York, 2001.

Meray, Seha, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt I, Ankara, Sevinç Matbaası, 1968.

Miş, Nebi, "Suriye 2007", Kemal İnat, Muhittin Ataman ve Murat Yeşiltaş (der.), **Ortadoğu Yılığ 2007**, İstanbul, Küre Yayınları, 2009.

Mumcu, Cumhuriyet, "Suriye Krizi", **Türk Dış Politikasında 41 Kriz**, Haydar Çakmak (der.), Ankara, Kripto Yayınevi, Ocak 2012.

Olson, Robert, "Turkey-Syria Relations Since The Gulf War: Kurds and Water", **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**, Vol. 19, No. 1, (Fall), 1995.

Orhan, Oytun, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Şam Ziyareti Işığında Türkiye- Suriye İlişkileri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 9, ORSAM, Haziran, 2009.

Özdiñç, Hülya Kendir, ' **Avrupa Birliği'nde Su Politikaları**', **Su Yönetimi**, Ankara, Memleket Yayınları, 2006.

Proje'de 1200'e yakın Sovyet mühendisi ve teknik elemanı görev almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zeki Güler, "Ortadoğu'da Su Sorunu", **Uluslararası İlişkiler ve Olaylar ve Yorumlar**, Ankara Üniversitesi, Yıl: 8, Sayı: 33, Sonbahar 1999.

Radikal Gazetesi, "Şam'da Sezer Aşkı", 14 Nisan 2005.

Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-6 June 1972.

Report of the United Nations Water Conference (Extract I), Committee on Natural Resources (Fifth Session, Genova 9-20 May 1977), E/C. 7/L.58, 1977.

Report of the United Nations Waters Conference, Mar del Plate, Bölüm I, 19.12.1977 tarih ve 32/158 sayılı karar.

Sar, Cem, **Uluslararası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, Ankara, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1970.

Sabah Gazetesi, "Esad'dan Sınır Ötesine Destek", 17 Ekim 2007

Schwebel, Stephan, **Second Report on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses**, Doc. A/CN.4/332, YILC, 1980, Vol 2 (Part One).

Schwebel, Stephan, **First Report on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses**; Doc. A/CN,4/320, YILC, 1979, Vol. 2 (Part One).

Taşkın, Taylan, ‘ **Sınıraşan Sular: Türkiye’de AB Kaynaklı Reform Girişimi**’, Su **Yönetimi**, Ankara, Memleket Yayınları, 2006.

Tiryaki, Orhan, **Sınıraşan Sular ve Ortadoğu’da Su Sorunu: 21 nci Yüzyılın Gündemi: Su**, Cem Ofset Matbaacılık, 2003.

Toklu, Vefa, **Su Sorunu, Uluslararası Hukuk ve Türkiye**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1999.

Turan, Kürşad, “Türkiye-Suriye Krizi”, **Türk Dış Politikasında 41 Kriz**, Haydar Çakmak (der.), Ankara, Kripto Yayınevi, Ocak 2012.

Uluatam, Özhan, **Damlaya Damlaya**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004.

United Nation, Economic and Social Council, **Register of International River Basins (Report of the Secretary General)**, Committee on Natural Resources, Fifth Session, Geneva, 9-20 May, E/C, 7/71, New York, 1977.

United Nations Environment Programme, Compendium of Legislative Authority, Oxford, New York, Paris, Toronto, Frankfurt, 1978.

United Nations, General Assembly, Official Records, Thirty Fifth Session, Supplement No. 10, (A/35/10), **Report of the International Law Commission on the Work of its Thirty Second Session.**

United Nations, General Assembly, Official Records: Supplement, No. 10, (A/35/10).

Whiteman, Marjorie Millace, **Digest of International Law**, Vol. 3, Washington DC, US Government Printing Office, 1964.

Yalçınkaya, Alaaddin, '6 Ekim 2004 Tarihli AB Raporlarında Fırat ve Dicle Suları İle İlgili Düzenlemelerin Hukuksal Tahlili' **TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı**, 2. Cilt, Mart 2006.

Zehir, Cemal, **Suyumuzun Geleceği ve Türkiye Su Politikaları**, Su Vakfı, İstanbul, 2003.